

११
१०

अथ

९१
१०

ग्रन्थनामः—

“महाभारतम्”

पर्वनामः—

“शुक्लमेखिका पर्वम्”

(पुस्तक)

कर्तृनामः—

“व्यासः”

विषयः—

“इतिहासः”

• Mahabharatam.

451

ॐ नमः शिवाय ॥
जो मयं तु कर्त्तुं शक्यं ॥
अथ नमः सृष्ट्या तिस्र्या
दुर्गताः ककुत्तदुम्भः ॥
सिद्धं मे मादये कर्त्तुं शक्यं
रुद्रादित्योः ॥

91
10

अथ

वेदेनास्पेव

81
90

जी
~~रुद्रादित्योः~~

श्री महाभारते आश्वमेधिका पर्व

आहुंदिशजायनमः॥ वैशंपायन उवाच॥ कृतोदकं तुराजानं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः। पुरस्कृत्य महाबाहो उत्ततारा
ऊर्लेन्द्रियः। उत्तार्य वमहीयालं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः। पपात कूले गंगायाः व्याध विद्ध इव द्विपः। तं सादमानं जग्रा
ह सीमः कृत्स्न नोदितः। मैवमित्यब्रवीच्चैनं हृष्टः परपंचलाईनः। तमार्त्तं पतिर्त्तन्मोनिः श्वसंतं पुनः पुनः
ददृशुः पांडवं राजानं धर्मात्मानं युधिष्ठिरं तं दृष्ट्वा दीनमनसं गतसत्त्वं जनेश्वरं। नृपः शोकसमाविष्टः
पांडवाः समुपाविशत्। राजा वधृतराष्ट्रस्तं उपासीनः सहानुजः। वाक्यमाह महाप्राज्ञो महाबुद्धिर्जनेश्वर
उत्तिष्ठ न रथाईले कुरु कार्यमनंतरं। अत्र धर्मेण कौरव्यजितेयमव निस्त्वया। तां तुं ह्वत्वा तन्निःसा
धं सुहृद्भिश्च जनेश्वर। न शो वितव्यं पश्यामित्यधर्मत्तां वर। शो वितव्यं मया येव गांधार्यं विविशं
पते। यत्रैस्य पुत्ररातं न हं स्वप्रलब्धं धनं यथा। अश्रत्वा हितकामस्य चिदुरस्य महात्मनः। वाक्यानि सु
महाथानि परितप्यानि दुर्मतिः उक्तवानेष मां सर्वधर्मात्मा दिव्यदर्शनः। इयं धिना पराधेन ऊर्लंते विन
त्रिष्यति। अस्ति चेदिष्यते राजानू ऊर्लस्यात्मन एव वा। त्यज्यतामेव उष्टात्मा मंदो राजा सुयोधनः। कर्णश्च
राकुनिश्चेवमै नं पश्यतु कहिं चित्। द्यूतसंपातमप्येषा मप्रमत्तो निवारया। अनिषेव्य राजानं धर्मा
त्मानं युधिष्ठिरं। सपालयिष्यति वराधर्मेण ह्यविमीमां। अथ नेष्टसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठि
रं। सपालयिष्यति वराधर्मेण ह्यविमीमां। अथ नेष्टसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरं मे दातुतः समं रा
ज्यं परिगृहीष्य पाथिवी। नमं सर्वेषु पुत्रेषु वर्तमानं नराधिपं। अनुरज्यतु सर्वे त्वां ज्ञातयो ज्ञातिवर्धनं।

= वेतः पिशाचो मरणं पीचले प्रेतसंज्ञिक =

कथा

एवं ब्रूवति कौंतेय विदुरे दीर्घदर्शिनि । उपाधि न महं पापं अन्ववर्त्तयामतिः । अश्रुत्वा तस्य धीरस्य वाक्यं निम
धुराण्यहं । फलं प्राप्य महद्दुःखं निमग्नः शोकसागरे । ब्रूहो हिते बपितरो यत्र यावदुःस्वितो न पा। न शोचितव्यं
त्तव तापत्रयामीह जनाधिप । इति श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्वणि धृतराष्ट्रवाक्यं ॥ वैशंपायन ० एवमुक्त
स्तुराजा सधृतराष्ट्रे णधीमता । तस्मै बभूव न पतिस्तमुवाच । यायकेशवः । अतीव मनसा शोकः किं यमाणे
जनाधिपासंतापयति वेतस्य पूर्वप्रेता नृपितामहान् । त्वद्विधेषु महाबुद्धे नेतदद्योपपद्यते । यजस्व बहुनि
र्यज्ञो विधि वच्चाक्षदक्षिणेः । देवांस्तर्पय सोमेन स्वधया वपितु न पि । अतिथान न्नपानेन कामैरन्यै रकिं
ननात् । विदितं वेदितव्यं ते कर्तव्यं मम पिते कृतं । श्रुताश्च राजधर्मस्ते नृणां प्राज्ञा गीरथी सुतान् । कृष्टदे
ययनश्चापि नारदाद्विदुरा तथा । नेमा महसि मूढा नां हृत्तिं त्वमनुवर्त्तिष्य । पितृघेता महं हृत्तमास्थाय धुर
मुदह । युक्तं हि यत्रासाक्षत्रं स्वर्गं प्राप्तमस्य शयां । न हि कश्चन शूराणां निहतोऽत्र पराङ्मुखः । त्यज शोकं
महाराज सवितव्यं हितं तथा । नराक्यास्ते पुनर्द्रष्टव्या ये स्मिन् रणे हताः । एतावदुत्को गोविं । धर्मराजं
युधिष्ठिरं । विरराम महातेजास्तमुवाच युधिष्ठिरः । गोविन्द मयि याप्रीतिस्तव सा विदिता ममासौ हृदे नत
था प्रेम्णा सदा मामनुकंपसे । प्रियं तु मे स्यात्सुमहत्कृतं वक्रगदाधरा । श्रीमत्प्रातेन मनसा मया यादेवनं
दनायदि मामनुजानीयात्स त्वमगंतुं तपो वनां न हि शान्तिं प्रपश्यामि घातयित्वा पितामहं । कर्णं च पुन
षव्याघ्रं संग्रामेष पलायिनं । कर्मणा येन मुच्येयं तस्मात्क्रूराद रिदं मा कर्मणस्तद्विधस्येह न हि शुध्यति
मे मनः । तमेवं वादिनं पार्थ वासः प्रोवाच धर्मवित् । सांत्वयेन्नुमहातेजा शुभं वचनमथ वेत् । अकृता

नः नानधर्मपराः संतः सततं प्रियवादिनः। तेषां श्रेष्ठः रचनीनेत्रः सतान् सर्वानि पीडयत्। रचनीनेत्रस्तु
विक्रान्तो जित्वाराष्ट्रमकंटकं। नराक्रौरसितुं राज्यं नान्वरज्यं ततं प्रजाः। तमपास्य तु तद्राष्ट्रं तस्य पुत्रं
सुवर्चसं। अन्येषां च तराजेन्द्रमुदितश्चात्तवत्तदा सपितुर्गिक्रिमां दृष्ट्वा राज्यात् निरसनं च तदा नियतं
वर्तयामास प्रजाहितविकीर्णया। ब्रह्मण्यः सत्यवादी च भूरो वृक्षेण्यसंयुतः। प्रजातमन्वरज्यं तधर्मनि
त्यं मनस्विनां तस्य प्रवृत्तधर्मस्य व्यशायति कोरवाहनं। तं क्षीणकोरां सामन्ताः समन्तात्पयपीडयन्। स
पादुमानो बहूनिः क्षीणकोराश्च वाहनः। आर्तिमार्छत्परां राजन् राजा नृत्त्ये। पुरेणवानवेनं परिहर्तुं तं त्राकु
वन्परिसंक्षयो। सम्यग्भूतो हि राजा सधर्मनिष्ठो युधिष्ठिर। यदा तु परमा माहिं गतो वै सो नरोत्तम। प्रदध्ने सक
रंतस्य प्राडरासीत् ततो बलं ततस्तान जयसत्वाः प्रातिसीमान्नराधिपान्। एतस्मात्कारणा द्राजन् विष्णुतः सक
रंधमः। तस्य कारंधमः पुत्रस्त्रेतायुगमुरवे सवन्। इन्द्रादनवरः श्रीमान् विक्रमेणारिदुर्जयः। नस्य सर्वमही
पालावर्तते स्म वरोत्तदा सहिसंम्राडस्ततेषां धृतेन वबलेन वा। अविदिन्नामधर्मात्मा शौर्येणोद्रसमोत्तत
त्वायज्ञशालः कर्मरतो धृतिमान् संयतो द्वियः। तेजसा हित्य सहराः समया दृथिवी समः। ब्रह्मस्य तिसमो बुध
हिमवानिव सुस्थिरः। कर्मणा प्रनसावायादमेन प्रशमेन वा। मनां स्या राधया मास प्रजानां समहीपतिः।
इयाजश्चाश्वमेधानां त्रातेन विधिवत्पुनः। याज्या मासतं विद्वा न्स्वयमेवांगिराः प्रभुः। तस्य पुत्रोत्तियः।
मपितरं गुणवत्तया। मरुतो नाम धर्मज्ञश्चक्रवर्ती महायशः। नागा युत समप्राणः साक्षाद्भिरिवापरः। स
यस्य माणो धर्मत्मा शातकोत्तमयान्युता कारया मास शुभ्राणि ताज नानि सहस्रराः। श्वेतं पर्वतमासाद्य हि ३

तेमतिस्तात पुनः काले नमुह्यसे। किमाकाशे वयं सर्वे प्रलयाममुकुमुकुः। विदिताः सत्रधर्मास्ते येषां युद्धेन
जाविका। यथा प्राहुतो नपतिर्नाधिबन्धेन युज्यते। मोक्षधर्माश्च निरिविलायथा तथ्येन ते श्रुताः। असह्येव
संदेहाः छिन्नास्ते कामजा मया। अदधानोऽर्मेधा लुप्तस्मृतिरसिद्धिर्वा। मैवं सवनते युक्तमिदमज्ञानम
दृशं। प्रायश्चित्तानि सर्वाणि विदितानि वतेन धारा राजधर्माश्च ते सर्वे दानधर्माश्च विदितः। सकथं सर्वध
र्मज्ञे सवर्गमविशारद। परिमुह्यसिस्तयस्त्वं अज्ञानादिवत्तारत॥ इत्याश्वमेधिके। शवा सन्नवाच॥ युधि
ष्ठिर तव प्रज्ञानसम्यगिति मे मतिः। नहि कश्चित्स्वयं मर्त्यः स्ववशः कुरुते क्रियां। ईश्वरेण नियुक्तो यं
पुत्रवः साधुसाधुवा। करोति विवशः कर्म तत्र का परिदेवना। आत्मानं मन्यसे वाद्य पापकर्माणं मंतके।
शृणु तत्र त्वया पापं अपहृष्येत तत्तारता तपोनिः क्रतुनिश्चयेव दानेन नय युधिष्ठिरातरंति नित्यं पुरुषा ये
सपापानि कुर्वते। यज्ञेन तपसा चैव दानेन नयनराधिया। युज्यंते नरशार्दूलनराडः कृतकर्मिणः। अ
सुराश्च सुराश्चैव पुण्यहेतोर्मख क्रियाः। प्रयतंते महात्मानस्तस्माद्यज्ञाः परायणं। यज्ञे देवा महात्मा
नो बभूवुरधिकाः सुराः। ततो देवाः क्रियावंतो दानवानव्यधर्षयन्। राजसूयाश्च मेधौ च सर्वमेधं वत्ता
रत। नरमेधं च नयते त्वमाहर युधिष्ठिर। यज्ञस्ववाजि मेधेन विधिचदृक्षिणावता। ब्रह्मकामान् नयु
क्ते नरामो दाशरथि रथि। यथा वत्तरतो राजा दोष्यंतः पृथिवीपतिः। ब्राह्मेतलो महावीर्यस्तव यत्वीर्ये
तामहः। युधिष्ठिर वत्सरायं वाजि मेधः पावयेत् पृथिवीपतिः। अग्निप्रायस्कृते कश्चित् तं शृणु म
हामुने। इमं ज्ञातिवधं कृत्वा सुमहांतं द्विजोत्तम। दानमर्त्यं नराक्ष्यामि दातुं वित्तं न नास्ति मे। नयन्वा २

= चेतः पिशाचो मरणं पी चर्तुः प्रेतसंज्ञिक =

कथा

एवं ब्रूवति को ते य विदुरे दीर्घदन्तिनि। उपाधि नमहं पापं अन्ववर्त्तव्यमिति। अश्रुत्वा तस्य धीरस्य वाक्यं निम
धुराण्यहं। फलं प्राप्य महद्दुःखं निमग्नः शोकसागरे। ब्रूहो हितं वपितरो यत्र यावदुःखितो न पा। न शोचित्वं
त्तव तापत्रया मीह जनाधिपे। इति श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्वणि धृतराष्ट्रवाक्यं॥ वेत्तां पापन० रचमुक्त
स्तराजा सधृतराष्ट्रेण धीमता। तस्त्रीवन्तव न पतिस्तमुवाच। यायकेशवः। अतीव मनसा शोकः। यमाणा
जनाधिपा संतापयति वै तस्य पूर्वप्रेतानुपिता महान्। त्वद्विधेषु महाबुद्धे नैतदद्योपपद्यते। यजस्व ब्रूति
यज्ञे विधि वच्चाक्षदक्षिणेः। देवांस्तर्पये सोमेन स्वधया वपितु न पि। अतिथानन्वपानेन कामे रन्ध्रे रकि
यना त्वा विदितं वेदितव्यं ते कर्तव्यं मपि ते कृतां श्रुताश्च राजधर्मास्तेऽपि। आह्वागीरथा सुतान्। कष्टदे
ययनश्चापि नारदादि उरा तथा। नेमा महसि मूढा नां हतिं त्वमनुवर्त्तितुं। पितृपेता महं हतमास्थाय धुर
मुदह। युक्तं हि यशसा क्षत्रं स्वर्गं प्राप्तमस्य शयां न हि कश्चन शराणां निहतोऽपराङ्मुखः। त्यज शोकं
महाराज न वितव्यं हितं तथा। नराक्यास्ते पुनर्द्रष्टव्या ये स्मिन्नुरणे हताः। एतावदुत्का गोविं। रोधर्मराजं
युधिष्ठिरं। विरराम महातेजास्तमुवाच युधिष्ठिरः। गोविंदं मया प्राप्तिस्तव सा विदिता ममा। सो हृदे नत
था प्रेम्णा सदा मामनुकंपसे। प्रियंतु मे स्यात्सुमहत्कृतं वक्रगदाधर। श्रीमत्प्रातेन मनसा मया यादवनं
दनाय हि मामनुजानीयात्स त्वत्पुत्रं तपोवनां न हि शांतिं प्रपश्यामि घातयित्वा पितामहं। कर्णं विपुल
षव्याघ्रं संग्रामेषु पलायिनं। कर्मणा येन मुच्येयं तस्मात्कुराद रिदं मा कर्मणस्तद्विधस्येह न हि मुध्यति
मे मनः। तमेवं वादिर्न पार्थिवः। शोवायधर्मवित्। सांत्वयेन्सुमहातेजा श्रुतं वचनमर्थवेत्ता। अकृता

मवत्पार्श्व उत्तरे। कांयनं सुमहोसाहस्तत्र सर्वे चकार हाततः ऊंडानि पत्री श्याप्य वरान्यासना निवायकुः सु
वर्णकितारो येषां संख्या न विद्यते। तस्यैव तसमीपे सयज्ञवाटो बत्तव ह। ईजे सतत्र धर्मात्मा विधिवत् स्थि
वापतिः मरुतः सहतेः सर्वेः प्रजापाले नराधिपः॥ आश्वमेधिके मरुता यो न कथं वीर्यः समत्तव सराजा वद
तां वर। कदायज्ञातरूपेण समा युज्यते स हि जा। कृतसां प्रतंद्रव्यं न गवन्न वतिष्ठते। कथं व शक्यमस्मा
निस्तदवाप्तुं तपोधन। व्यासः॥ असुराश्च सुराश्चैव दक्षस्या सन् प्रजापतेः अपत्यं बडलं तात अस्य वै
परस्परं। तथैवांगिरसः पुत्रौ पितृ तुल्यौ बत्तवतुः। बृहस्पतिश्च हतेजाः संवर्तश्च तपोधनः। तावपि स्य
हि नो राज नृपृथगास्तां परस्परं। बृहस्पतिस्तु सर्वतं बाधते स्म पुनः पुनः स बाध्यमानः सततं तत्रात्राज्ये
छेन सारता। अथानुसृज्य दिग्वासा वने वासमरो वयं त्वा वासवोप्यसुरान् सर्वा निजित्य विनिपात्य च। इंद्रं
प्राप्य लोकेषु ततो वत्रे पुरोहितं। पुत्रमांगिरसः श्रेष्ठं विप्रं ज्येष्ठं बृहस्पतिं याज्यस्त्वं गिरसः पूर्व आसीद् राजा
करधमः। वीर्येणा प्रतिमो लोके वृत्ते नव बले नवा। शतक्रतुरिवो जस्वी धर्मात्मा वांसितव्रतः। बाहू नयश्च यो
भाश्च द्रव्यानि विविधानि वाध्याना देवान् वद्राजन्मुखवाते न सर्वशः। शयनानि च मुख्यानि महाहाणि
च सर्वशः। स गुणेः पार्थिवान् सर्वान् क्रोवक्रे नराधिपः। स जाव्यकालमिष्टं वस शरीरो दिवंगतः। बत्तव
तस्य पुत्रस्तु ययातिरिव धर्मवित्। अविस्मिन्नाम शत्रुजित् स वरो कृतवान् मही। विक्रमेण गुणेऽपि पि
ते वासी स पार्थिवः। तस्य वासव तुल्यो न्त न्मरुतो नाम वीर्यवान्। पुत्रस्तु मरुत्कान्तु त्पथिवा सागरां बरा।
स्यैव ते सततं सस्मै देवराजे न पार्थिवः। वासवोपि मरुते न स्यैव ते पांडु नंदन। शुविः स गुणवानासीन्

मरुतः पृथिवीपतिः। यतमानोपियंत्राको नविशेषयति स्म। सोऽशकुवन्विशेषाय समाहूय बृहस्पतिं उवाच
दं वयो देवैः सहितो हरिवाहनः। बृहस्पते मरुतस्य मास्म काष्ठीः कथं वनादेवं कर्माथवापि त्र्यं कर्तासि मम वेत्
प्रियां। अहं च त्रिषु लोकेषु सुराणां बृहस्पते। इन्द्रत्वं प्राप्तवानेको मरुतस्तु महीपतिः। कथं ह्यमर्त्यं ब्रह्मस्वं याज
यित्वा सुराधिपं। याजयेत् मत्स्यसंयुक्तं मरुतमविशंकया। मां वा वृणीष्व सप्तं ते मरुतं वामहीपतिं। परितो ज्य मरु
तं वा यथाजोषं न जस्व मां। एवमुक्तः सकौरव्यदेवराज्ञा बृहस्पतिः। मुहूर्तं प्रिवसं विंत्य राजन् वचनमब्र
वीत्। त्वं नूतानां मधिपतिस्त्वयिलोकाः प्रतिष्ठिताः। न मुवेर्विश्वलोकस्य रूपस्य निहंता त्वं बलस्य वा। समाजह
रदेवानां एको वीरः। त्रियं परां। त्वं बिभृषि नु वंद्यां वसदेव बलवाहनः। पौरोहित्यं कथं हित्वा कथं देवरा
जोऽश्वरा। याजयेयं कथं मर्त्यं मरुतं पाकशासना। समाश्वसि हि देवेश नाहं मर्त्यस्य कस्यचित्। गृहीष्या
मि स्रवं यज्ञेऽश्वेषु चैवं वचो ममाहिरण्यरेताः। सोऽनस्यात्परिवर्तेत मेदिना। नासं वनरविः। ऊर्यात् मम सत्यं वि
चलेद्यदि। व्यास उवाच। बृहस्पते वचः श्रुत्वा शक्रो विगतमसरः। प्रशास्येवं विवेशाश्वमेव न वनंततः।
आश्वमेधिके संवत्सरे मरुतीये। पा व्यास उवाच। अत्राप्युदाहरंती ममिति हारं पुरातनं। बृहस्पतेऽश्वसं वदं मरु
तस्य वत्तारता देवराजेन समयं कृतमां गिरसे न ह। श्रुत्वा मरुतो नृपतिः। कृत्वा हारयत्तदा संकल्प्य मनसा
यज्ञं करंधं मसुतात्मजः। बृहस्पतिमुपागम्य वागमो वचनमब्रवीत्। न गवन्त्वां मया यत्तु मग्निगम्य तपो यना
कृतो न्ति संधि र्यज्ञाय नवतो वचनादुरोः तमहं यदुमिच्छामि संतारान् संत्रियंतु मे। याज्योऽस्मि न गवान् सधो

तत्राहुर्विधस्ववा बृहस्पतिरुवाच। न कामये याजयितुं त्वामहं दृष्ट्वी पते। वृतोस्मि देवराजेन प्रतिज्ञातं व
नस्य मे। मरुत उवाच। पित्र्यमस्मि तव सेतुं ब्रूमन्येय ते नृशं। न वा स्म्य याज्यतां प्राप्नोत जमानं न जश्च मां। बृ
हस्पतिरुवाच॥ अमर्त्यं याजयित्वा हि याजयिष्ये न मानुषं। मरुत गच्छन्ना मावानि वृतोऽस्य द्य याजना नृ
त्वां याजयिता वास्मि दृणुत्वं यमिहे छसि। उपाध्यायं महाबाहो यस्ते यज्ञं करिष्यति। व्यास उ०। एवमुक्तः स न
पति मरुतो ब्राडितो नवत्। अत्यागच्छ संविग्नो ददर्श पथि नारदं। देवर्षिणा समागम्य नारदेन स पार्थिव
विधिवत्प्रांजलिस्तत्र स्थो अथेनं नारदो ब्रवीत्। नारद उ०। राजर्षे नातिदृष्टो सिद्धवित्तसेमं तवानघ। क
गतो सिञ्जतो ते दमप्रीतिस्थानमागतं। प्रोतव्यं चेन्मया राजन् ब्रूहि मे पार्थिवे र्षिणा। व्यपनेष्यामि ते मन्युं सर्व
यत्नैर्नराधिपा एवमुक्तो मरुतस्तु नारदेन सुरर्षिणा। विप्रलंभमुपाध्यायात् सर्वमेव न्यवेदयत्। मरुत
उवाच। गतोऽस्यंगिरसः पुत्रं देवाचार्यं बृहस्पतिं। यज्ञार्थं न त्विज द्रष्टुं सवमां नात्प नंदता प्रत्यारब्धा तस्त
ते नाहं जावितं नाद्य काम्यये। परित्यक्तः स्वगुरुणा हृषितश्चास्मि नारदा व्यास०। एवमुक्तस्तु राज्ञा स नार
दः प्रत्यवायह। आविहितं महाराज संवत्तो याजयिष्यति। नारद उवाच॥ राजन् नंगिरसः पुत्रः संवत्तो ना
मधामिकः। चक्रमातिदिशः सर्वादि ग्वा सामो हयन् प्रजाः। तं गच्छ यदि याज्यं त्वां न वांछति बृहस्पतिः। प्र
सन्नस्त्वां महाराज संवत्तो याजयिष्यति। मरुत उ०। संजावितो हं भगवन् वाक्येनानेन नारदा परयेयं क
नु संवत्तं शंसमेव दतां वरा कथं वतस्मे वयं त्रेयं कथं मां न परित्यजेत्। प्रत्यारब्धा तो हितेनापि नाहं जीवितु
मुत्सहे। नारद उ०। उन्मत्तवेषं विन्न श्वक्रमाति यथा सुखं। वाराणसी तु नगरी प्रसीदणमुपसेवते। तस्या

द्वारं समासाद्य न्यसेथा कुणपं क्वचित्। तं दृष्ट्वा यो निवर्तेत स संवर्तते मिहीपते। तं दृष्ट्वा तु नुगच्छेथाः यत्र गच्छेत्सुवीर्यव
 न्। तमेकांते समासाद्य प्राञ्जलिः शरणं ब्रजा। दृष्ट्वा यदि केना हंत वाख्यात इति स्मरह। ब्रूयात्स्वं नारदे नेति स
 तश्च श्वरा बुद्ध्वा सवेत्तामति युंजात ममास्ति गमने श्रया। शंसस्व वक्ति मास्तु दं मा मपित्व मशंकया व्यास उवाच
 बाहेति प्रतिश्रुत्य पूजयित्वा न नारदं। तमनुज्ञाय राजर्षिर्धियो वाराणसीपुरी। तत्र गत्वा यथोक्तः स युयुधिष्ठिर महाय
 शात्रु कुणपं स्थापयामास नारदस्य वयः स्मरन्। योगपटो न विप्रस्तु स पुरी द्वारमाविशत्। ततस्तु कुणपं दृष्ट्वा स
 ह सा सन्यवर्तते। असतं निवृत्तमा लोक्य प्राञ्जलिः दृष्ट्वा तु न्वयात्। अविहृतो महीपालः संवर्तते। मुपनिक्षिप्तं स
 रनं विजने दृष्ट्वा प्राञ्जलिः कर्दमेन वा। श्लेष्मणा वापि राजानं दृष्ट्वा वनेः समुवाकि रत्य स तथा बोध्यमानो पिसं
 वर्तते न महीपतिः। अन्वगादेव तमर्षिं प्राञ्जलिः संप्रसादयत्। ततो निवर्त्य संवर्ततेः परिश्रान्तमुपाविशत्। ज्ञात
 लच्छायमासाद्य न्यसेत्। न्यसेत् कुंजमारविना। इत्याश्वमेधिके संवर्तते मरुतीये॥ संवर्तते॥ कथमस्मित्वया ज्ञातः केन वा
 कथितो स्मिते। एतदावद्वचमे सत्यं इति ते मे प्रियं प्रति। सत्यं ते ह वतः सर्वं संप्रस्यंते मनोरथाः। मिथ्या ते
 ह वतो मूर्खसि स धाते न विष्यति। मरुत्तं नारदे न स वान्मह्यं आख्यातो ह्यटतापथि। गुरुपुत्रो ममेति त्वं त
 तो मे प्रातिरुत्तमा। संवर्तते॥ सत्यमेतद्भवानाह समां जानाति स त्रिणं। कथयेत्स्वेति एतन्मे क। नु संप्रति नारदः
 मरुत्तं॥ संवर्तते कथयित्वा यममदेव विंशतमः। ततो ममान्यनुज्ञाय प्रविष्टो हव्यवाहनो व्यास उवाच
 त्वा तु पापि चिंसेत त्वं संवर्तते परया मुदा। एतावदहमप्येनं कुर्यामिति तम ब्रवीत्। ततो मरुत्तं संवर्तते वा नि
 र्त्तं स यन्निवास्तु दया ब्राह्मणो राजन् पुनः पुनरथा ब्रवीत्। वातप्रधानेन मया सवित्तवरावर्तिना। एवं विहृ ५

तरूपेण कथं याजितुमिच्छसि। आताममसमर्थस्यैश्ववासवेन वसत्कृतः। वर्तते याजने वैवतेन कर्माणि
कारयामहं स्वयं यज्ञाश्वसर्वयज्ञाश्वदेवताः। पूर्वजेन समाहितं शरीरं वृजितं त्विदं। नाहं ते नाननुज्ञा
तस्त्वामाविशितं कर्हि वित्। याजयेयं कथं विद्वेदसहिष्यज्यतमो मम। सत्त्वं ब्रह्मस्यति गच्छतमनुज्ञाप्य
वाव्रज। ततो हं याजयिष्येत्वां यदि यज्ञमिहेच्छसि। मरुतः॥ ब्रह्मस्यति गतः पूर्वमहं संवर्तत धृणु। न मां
रोजयते याज्यं असौ वासव वारितः। अमरं याज्यमासाद्य मामृषे मास्ममानुषं। याजयेथा मरुतं वम
स्य धर्माणि मातुरं। स्यद्धते यमया विप्रसदा वसाहि पार्थिवे। एवमस्त्विति याप्युक्तो ज्ञात्रा ते बलवद्ब्रह्म। समा
नि गतं प्रेम्णा याज्यवन्नबुद्धत्वे। देवराजमुपाश्रित्य तद्विद्धि मुनिपुंगव। सोहमिच्छामि न वता सर्वार्थेना
पियाजितुं। कामये समर्तिकां तु वासवं त्वत्कृतं गुणैः। नाहि मे वर्तते बुद्धिर्ब्रह्म न गंतुं ब्रह्मस्यति। प्रत्या
ख्यातोऽस्मि ते नापि तथा नापहृते सति। संवर्तः॥ विकीर्षसि यथा कामं सर्वमेतद् विद्वन्। यदि सर्वं निक्षिप्रा
यात् कर्ता सि मम पार्थिव। याज्यमानं मया हित्वा ब्रह्मस्यति पुरंदरौ। दिव्येतां समन्ति कृत्वा वेतदेवं समर्थया
स्ते यमेतत्कथं मे स्यात्सत्त्वं निःसंशयं कुरु। अपि तस्त्वां न हीदानीं। तस्मै कुर्यात्सि बांधवां मरुतः॥ याव
त्तपे सहस्त्रां शुस्तिष्ठेरं। आपि पर्वताः। तावत्लोकान्मालनेयं त्यजेयं संगतं यदि। मावापि शुनबुद्धित्वं लभे
यमिह कर्हि वित्। विषयेः संगतं मास्त्यजेयं यदि संगमं। संवर्तः॥ आविशितं शुक्ता बुद्धिर्द्विधा यतां तव
कर्मसु। याजनं हि ममाप्येवं वर्तते तव पार्थिव। संविधास्येव ते राजन। अक्षयं द्रव्यमुत्तमं। येन देवान् स गंध
वान् शर्कं यान्ति न विष्यसि। ननु मे वर्तते बुद्धिर्ब्रह्म ने याज्येषु वा पुनः। विप्रियंतु विकीर्षामि त्रातु श्रेष्ठस्य वीर

योः गमयिष्यामि वेदं ज्ञेयमतामपि ते धृवां प्रियं तु ते विकीर्णमि सत्यमेतद्ध्वामितो इत्याश्वमेधिके सर्ववर्तमिरुत्ता
योः सवर्तजं गिरे हिमवतः दृष्टुं मुञ्जवान्नामपर्वतः। तप्यते यत्र सगवान् तपो नित्यमुमापत्तिः। वनस्य
तीर्णां स्तलेषु द्रुकेषु शिखरेषु च। गुहासु शैलराजस्य यथा कामं यथा सुखं। उमा सहायो सगवान् यत्र नित्यं
महेश्वरः। आस्ते स्तली महातेजानां नास्तु तशोतेर्द्वितः। तत्र रुद्राश्च साध्याश्च विरेवे सवस्तथा। यमश्च वरु
णश्चैव ऊबेरश्च महानुगाः। स्तितानि च पिशाचाश्च नासत्यावपि नाश्विनौ। गंधर्वाश्च रसश्चैव यसां दे
वर्षयस्तथा। आदित्या मरुतश्चैव यात्रुधानाश्च सर्वशः। उमापितं महात्मानं ब्रह्मरूपमुपास्य तोर
मते सगवांस्तत्र ऊबेरानुवरेः महाविक्रतेः विक्रताकारेः क्रीडद्भिः दधिवापते श्रिया ज्वलन् दृश्यते वै
बालादित्य समद्युतिः। नरूपं विद्यते तस्य संख्यानं वाक्यं च न। निदं दृष्ट्वा णिनिः केचित्प्राकृते मांसि
लोचनेः। नो ह्यं न शिशिरं तत्र न वायु न बिभास्करः। न जरा सुखं पिपासे वा न मर्त्यं न जयं न पातस्य शैल
स्य पाशे तुं पु सर्वेषु जयतां वराधातवो जातरूपस्य रश्मयः। सवितुर्यथा रक्षते तु कुबेरस्य सहायै रुद्य
तायुधैः। विकीर्णमिदं ऊबेरस्य प्रियं राजन्महात्मनः। तस्मै भगवते कृत्वा नमः शर्वाय वेधसोऽरु
द्राया सितकं गाय सुरूपाय सुवर्णसोऽकपदिने करालाय हर्यक्षे वरदाय च। पृच्छोदंत विनाशा यता
ममाय त्रिवायवायाम्याया व्यक्तके राय महते रां कराय च। सास्कराय च तीर्थाय देवदेवाय रंहसे।
बिल्वर्दनाय सिद्धाय सर्वदंडधराय च। मगध्याधाय महते धनिने नागवाय च। लेलिहानाय गोप्रेय ग्रे
व सिद्धमंत्राय च। हिरण्यवासे राजन् उग्राय पतये दिशां पशूनां पतये चैव स्ततानां पतये तथा॥ ६

हस्ताय मातृक्षाय सेनान्ये वायवायवाः श्रवहस्ताय सर्वे मादेवानां पतये नमः। श्वेताय कृष्णनेत्राय विश्वरूपाय
श्वेवहि। तीक्ष्णतापाय तीक्ष्णाय वैश्वानरमुखाय च। महाद्युतेरनंगा य सर्वंगा य प्रसूतये। तथा श्रुकाधियतये दृष्टये
कृत्तिवाससे। कपालमालिने नित्यं सुवर्णमुकुटाय च। महादेवाय कृष्णाय त्र्यंबकाय वायवायवाः क्रोधनायान
त्रांसाय मदवेबाहुशालिने मुण्डिने तप्तमसंतये वाक्कुरकर्मिणे। सहस्रशिरसे वैव सहस्रवरणाय च। नमस्तथा
सुरूपाय बहुरूपाय दंष्ट्रिणे। पिनाकिनं महाभारगं महायोगिनं मय्यां त्रिशूलपाणिं वरदं त्र्यंबकं सुवनेश्वरं
त्रिपुरध्वं त्रिनयनं त्रिलोकेशं महोजसं। प्रभवं सर्वस्तानां धारणधरणीधरं। ईशानं रांकं रंशवं सर्वं विश्वे
श्वरं विभुं। उमापतिं पशुपतिं विश्वरूपं महेश्वरं। विरूपाक्षं दशभुजं दिव्ययोगवृषध्वजं उग्रं स्याणुं शिवं गैर्द्र
वं गौरीशमश्वरं। शितिकंठमंत्रं शुकं पृथुं पुरुं रिरिपुं। विश्वरूपं विरूपाक्षं बहुरूपं मरूपकं प्रणम्य शिरसा
देवं अनंगं गहरं हरं। शरण्यं शरणं याहि महादेवं वतु मुखं। एवं कृत्वा नमस्तस्मै महादेवाय धीमता महा
त्मने सिति पतेत सुवर्णमवाप्स्यसि। सुवर्णमाहरिष्यंति तत्र राक्षंतु ते नराः। व्यासमुपश्लिष्यः सववस्तव
कैकारं धर्मात्मजः। ततो हि मानुषं सर्वं वक्रैयज्ञस्य संविधिं। सोवर्णं निवृत्तं डाति संवत्सु तत्र शिल्पिनः।
ब्रह्मस्य तिष्ठतां श्रुत्वा मरुत्तस्य महापतेः। समृद्धिं मतिदेवेभ्यः संतापमकरोत्तैर्द्रो। संतप्य मानो वैवर्ण्यं कृ
त्वा त्वं वागमत्परं। तविष्यति हि मे शत्रुः संवत्सु विस्मानिति। तश्च त्वान्नरा संतप्तं देवराजो ब्रह्मस्य विंशति
गम्यामरुतः प्रोवायेदं ववस्तथा। इत्याश्वमेधिकं संवर्तं मरुतीषो। इंद्र उवाचा कच्चि सुखं स्वपिषित्वं च
हस्यते कच्चिन्नमो ज्ञाः परिवारकास्तो कच्चिद्देवानां सुखकामो सि विप्रकच्चिद्देवास्त्वां परिपालयंति। ब्रह्मस्य

ति० सुखं राये रायने हं महेंद्र तथा मनोज्ञाः परिवारकामो तथा देवानां सुखकामो मिश्रक देवाश्च मांसु
नृशो पालयंति इन्द्र उ० ऊ० तौ दुःखं देहजं मानसं वापां दुर्विवर्णश्च कथं त्वमद्या आभ्यक्ष्य मत्तं दिजया वदे
वनिहन्मि सवान् तव दुःखं कलूना ब्रह्मस्य तिस्रवावो मरुत्तमा ऊ० मध्यवश्यस्यमाणं मरुत्तमा यज्ञे नोत्त
मदक्षिणेना तं संवर्तो याजयते मृतं मे तदिष्टमि न स तं याजयेता इन्द्र उ० स वन्निकामो ननु जाना
मि विप्रयस्त्वं देवानां मंत्रयसे पुरोधाः उत्तव ते मत्पुत्रे व्यतीते किं संवत्सरे वक्तव्यं विप्र ब्रह्म
स्य ति० जिघांससि ह्यव्यक्तं सानुबन्धानुदेवैः सह त्वं असुरान्संप्रणुद्या यं यं समृद्धं पश्य मियत्र तत्र
दुःखं सफलेषु समृद्धिना वः अतो मिदेवैदं विवर्णवर्णः सपन्नो मेवैदं ते तन्निशम्या सर्वोपायं म
द्यवन्निवर्तये संवर्तं मद्ये वतथा मरुत्तमा इन्द्र पृथगुच्छग्रहितो जातवेदो ब्रह्मस्य तिपरितुं मरुत्तं
अयं वै त्वो याजयिता ब्रह्मस्य तिस्तथा मरुत्तं वै व करिष्यतीति अग्निरुवाच॥ अहं गच्छामि तव राकाद्य
दूतो ब्रह्मस्य तिपरितुं मरुत्तं वाचं सत्यांते पुरुहूतवर्तुं ब्रह्मस्य ते वोपविति विकीर्षुवततः प्रायाद्
मकेतुर्महात्मा वनस्यती वीरुधश्चोपमद्रन् कामो हि माते परिवर्तमानः काद्याति गोमातरि श्वेन न
ईन मरुत्त उ० आश्चर्यं मद्यपश्यामिरूपिणं वद्विमागतं आसनं सलिलं पाद्यं गां योयानयवे मुनो अ
ग्निरुवाच आसनं सलिलं पाद्यं प्रतिगृह्णामि तेन च इन्द्रेण तु समारिष्टं विद्धि मां हतमागतं मरुत्त उ०
वैवित् आमानुदेवराजा सुखी वक्त्रविचस्मान् प्रायते धर्मकेतो क्वचिद्देवाश्च वरोस्म सवैतथा
शंसममकात्सर्ग्ये न देवा अग्निरुवाच राको नृशो सुसुखा पाथि विद्वं प्रति वैद्यन् नृशो वै त्वया द्या स ३

वेदेवावरागास्तस्य राजन्संदेशं तं शृणु मे देवराज्ञः यदर्थं मां प्राहिणोत्व सकाशां ब्रह्मस्यतिं परिदातुं मरुताः
यं पुनर्याजयितान यत्वा मर्त्यं सत्वा मम रं वेकरोतु मरुत उवाचा संवतो यं याजयिता द्विजो मे ब्रह्मस्य ते जरे लो
रेष तस्मै नासो देवं याजयित्वा महेन्द्रं मर्त्यं संतं याजयते द्यौः शोभ्यं अग्निरुवाच ये वे लोका देव लोके महान्तस्त
न प्राप्स्यसे देवराज प्रसादात् त्वां वेत्तामं याजयेद्दे ब्रह्मस्यतिर्न न स्वर्गं विजयेत्कीर्तिं युक्ताः स्यात् लोका
मानुषा ये वदिव्याः प्रजापतेऽपि ये वे महान्तः ते ते जिता देवराज्यं वदस्व ब्रह्मस्यतिं श्रेया जयेत्वा न
रेन्द्रा संवर्तं मामेव त्वं पुनरागाः कथयित् ब्रह्मस्यतिं परिदातुं मरुतो मा त्वां धस्य वसुधादासणे वसं क
द्रोहं पावकत्वं निबोधा व्यास ततो देवान गमद्मम केतुर्न याद्री तो व्याधितो श्वस्य पर्णवत् तं वेदस्व प्रा
ह शक्रो महात्मा ब्रह्मस्यतेः सन्निधौ हव्यवाहं इंद्र उवाच यस्त्वं गतः प्रहितो धूमकेतो ब्रह्मस्यतिं परिदातुं मरु
तो तत्किं प्राप्स्यसे न वो यक्ष्यमाणः कुविद्य यः प्रतिगृह्णाति तच्च अग्निरुवाच न वेवाचरो वयते मरुतो ब्रह्
मस्य ते रंजलिं प्राहिणस्तो संवतो मां याजयते त्यजो ह्यं पुनः पुनः समया याव्यमानः उवाच वेदं मानुषा ये
वदिव्या प्रजापते ये यलोका महान्तः तां श्रेयसे संविदं तेन कृत्वा तथापि ने छेयमिति प्रतीतः इंद्र उवाच
न नृवा नृपार्थिवं तं समेत्य वाक्यं मदीये प्रापयस्वार्थयुक्ता पुनर्हि युक्तो न करिष्यते वयस्ततो वज्रं संप्रह
तां स्मि तस्मै अग्निरुवाच गंधर्वराट् यत्त्वयं तव हृत्यो बिभेस्य ह वासव तत्र गंतुं संरक्षो मामाह सती
क्ष्णरोषः संवतो वाक्यं वरित ब्रह्म वयं यदीयद्या गच्छेत्पुनरेवं कथं यित् ब्रह्मस्यतिं परिदातुं मरुतो देहयं
त्वां वसुधादासणे न संकुक्षत्येतद्देव हि शक्रा इंद्र उवाच मेवा न्या नृदहसे जातवेदान हित्व दनो विद्यते

नस्मकर्ता त्वसंस्य शास्वलोको विनोति अश्रद्वयं वदसे हव्यवाह। अग्निवदिवंदेवेन्द्र इष्टिर्वीवैवसर्वा
संवेष्टयेत्वं त्वं स्वबलेन शक्र। एवं वृत्तस्य हसतस्तवाश्रये कथं वृत्तस्त्रिदिवं प्राक्कृजहारा इन्द्र० नासंदी
कांजिक मनो न कलिगान्न कारिसोमं प्रविबामिव क्रान्दुबलेहं प्रहिणोमिव ज्यं को मे सुरवाय प्रहरेतम
त्यः। प्रव्राजयन्कालिकेयान् पृथिव्या अपावक्रेदानवानंतरिक्षात्। दिवः प्रह्लादमवरंतमानयं को
मेसुरवाय प्रहरेन्मनुष्यः। अग्निं यत्र सयाति व्यावनो याजयिष्यन्सहाश्विन्या सोममगृह्णदेकः।
धुन्वंतृद्वः प्रत्यक्षेयाः पुरस्तात्सयातियज्ञं स्मरतं महेंद्रावज्यं गृहीत्वा यपुरंदरत्वं तं प्रह्लाषाव्य
वनस्यातिघोरं। स ते विप्रः सहवज्रेण बाहुन पागृह्णात्तपसा जातमन्युः। ततो रोषात्सर्वतो घोरस्तु
यं सपत्न्यं ते जनयामास विप्रः। मदन्नामानमसुरं विश्वरूपं यत्वं दृष्ट्वा बहुषी सन्ध्यामीलन्। हनरेका
जगती स्थातथेका दिवंगता अपरादानवस्य। सहस्रदंतानां शतं योजनानां सुतीक्ष्णानां घोररूपबहु
बावृताः शूलराजतस्तंबकणादिभ्यः। अतस्त्रोदशते योजनानां। सत्वादितां विदशान्वाक्यतावत्त्रिधा
सयाशूलमुद्यम्य घोरं। अपरं पस्त्वतंदघोररूपं सर्वेयान्येददृशुर्दर्शनायं। यतस्माद्भीतः प्राजलिः
त्वं महर्षे रागाच्छेयाः शरणं धानवद्वृत्ताद्ब्रह्मबलं गयोरो न ब्रह्महीतः किं विदन्यद्गरी
यः। सो हं जानन्न ब्रह्म ते जोयथा वन्न संवर्तं गंतुमिष्टमिश्रक। इत्याश्वमेधिकं संवर्तं मरुत्तीयो इन्द्र०॥
एवमेतद्ब्रह्मबलं गरीयो न ब्रह्म तः किं विदन्यद्गरीयः। आविहितस्य उबलं न मृष्ये वज्रं मस्मे प्रहरि
ष्यामि घोरं। धृतराष्ट्रप्रहितो गच्छ मरुतं संवर्तं न सहितं तं वेदस्व। ब्रह्मस्य नित्यं मनुगाच्छ राजन् वज्रं ८

वातेप्रहरिष्यामिघोरं। ततो गत्वा धृतं राष्ट्रं नरेन्द्रं प्रोवावेदं ववनादासवस्य। धृतं राष्ट्रं ववागंधर्वमो धृतं राष्ट्रं नि
बोधत्वा मागतं वक्तुं कामं नरेन्द्रं। एन्द्रं वाक्यं शृणु वेराजसिंह यत्प्राह लोकाधिपतिर्महात्मा। ब्रह्मस्य तियाजकं
तं वृणा। वावज्जं वातेप्रहरिष्यामिघोरं। वयस्तु मेत्वं न करिष्यसे तत्प्राहेतदेव देते वा वित्यकमो। मरुत्तं
वेवतदेत्यपुरंदरश्च विश्वे देवा वसवश्चाश्विनौ च। मित्रप्रोहेनिःकृतिर्वैयथेह नास्ता तिलोकेषु स देवता
दधु ब्रह्मस्य तियाजयिता महेन्द्रं देवश्च वज्रं नृतां वरिष्ठं। संवतो मां याजयिता द्यविप्रो न ते वाक्यं तस्य वारो
वयामि। गंधर्वो घोरो नादः श्रूयतां वासवस्य न नस्तु ले गजं तोराजसिंहं। व्यक्तं वज्रं मोक्षते ते महेन्द्रः समं
राजं नृवित्यतामेष कालः। व्यासो इत्येव मुक्तो धृतं राष्ट्रं नराजं नृश्रुत्वा रावं नदतो वासवस्य। तपो नित्यं
ह्यविदां वरिष्ठं संवतं तं ज्ञापया मासकार्यं। मरुत्तं इममात्मानं ध्रुवमानभारा दधाहूरं तेन न दृश्यते
द्यौः। प्रपद्ये हं शर्म विप्रे द्रत्वतः प्रयच्छ तस्माद नयं विप्रमुरव्या। अयमायाति वैवज्रा विदिशो द्यौः तय
नृदिशः। अमो नुषेण रूपेण सदस्यास्त्रासिता हि मे। संवर्त्तं नयं शका ह्येतु तेराजसिंह प्रणोस्ये हं नय
मेतसु घोरं। संस्तंति ष्ये विद्यया सि प्रमेव मानैस्त्वमस्माद्भवयाति प्रतातः। अहं संस्तंति ष्ये ष्यामि मा कौस्त्वं
वा क्रतो नृपा सर्वेषा दे मेव देवा नो दक्षयिता न्यायुधानि मे। दिशो वज्रं वज्रं तां वायुरेतु वर्षं तत्त्वा निपतत्का
ननेषु। आपः ध्रुवत्वं तरिसे दृष्ट्या य सो दामि नीदृश्यतां मा विनैस्त्वं। ततो वज्रिस्त्रायता सर्वशस्त्वां कामा
द्वर्षं वर्षतु वासवो वा। वज्रं तथा स्थापयती च वायुर्महाघोरं ध्रुवमानं जलोद्योः। मरुत्तं घोरं राष्ट्रं श्रू
यते वै महास्वनो वज्रस्येण सहितो मारुतेना आत्मा हि मे प्रव्यथते मुहुर्मुहुः न मे स्वास्थ्यं ज्ञायते वाद्यवि

विप्रासंवर्त्तवज्रा इग्रा द्यौर्लुनयंतवाद्यवातोत्तत्वा हन्मि नरेन्द्रवज्रा नयंत्यत्कावरमन्यं वृणीध कंतेका
मंतवसासाधयामि। मरुत० इन्द्रसाक्षासहा न्येतुविप्रहवियज्ञेप्रतिगृह्णातुवेवास्वस्वंधिष्ट्यं येववसंतुदे
वाः सोमं कृतं प्रतिगृह्णंतु देवाः संवर्त्तव्यमिन्द्रो हरिश्चिरायातिराज नृदेवैः सर्वैः सहितः सोमपीथामे
त्राहृतो यज्ञमिमं मया दयपत्रयस्वेन मंत्रविश्रस्तकाये। ततो देवैः सहितो देवराजो रथे युक्ता ता नृहरी नृ
वाजिमुख्या नृ। आयातियज्ञमधिराजः पिपासु अविक्षितस्या प्रमेयस्य सोमं। तमायांतं सहितं देवसं
घैः प्रद्योत्यु योस पुरोधामरुतः। क्रौं वेयजां देवराजा यवाग्रां यथात्रास्त्रं विधि वत्पीयमाणः। संवर्त्तव
स्वागतं ते पुरुहूते हविधानू यज्ञोद्यैवं सान्निहिते त्वयं। शो शुन्यते बलदृत्रघ्नस्तयः पिवस्व सोम
मिममुद्यतं मया। मरुत० शिवे न मापत्रय न मोस्त तेस्त ग्राहो यज्ञः सकलं जाचितं मे। अयं यज्ञं कुरुते मे सु
रेंद्र हृहस्पते रवरो जन्मनायः। इन्द्र० जानामिते गुरुमेतं तपोधनं। हृहस्पते रवरो जन्मनायः। यस्याका
नाशगतौ हं नरेन्द्र प्रीतिर्मेद्यत्त्वयि मन्युः प्रनष्टः। संवर्त्तव्यदिप्रीतस्त्वमसि ये देवराजस्तस्मास्वयं राधि
यज्ञे विधानं। स्वार्थं मार्गान् कुरु सर्वान् नरेन्द्र जानात्वयं सर्वलोकश्च देवः। व्योम० एवमुक्तस्त्वं गिरसे न
राकः समादिदेश स्वयमेव देवान्। सप्ताः क्रियंतां शतशश्च मुख्याः सहस्रशश्चित्रकोमाः समृद्धाः।
कुपुस्त्रूणा ऊरुतारोहणानि गंधर्वाणामप्सरसां च शीघ्रा। येषु नित्ये रन्नं प्रसूतः सहस्रसः स्वर्गोद्दिशः
क्रियतां यज्ञवाटः। इत्यक्तास्ते चक्रुराशु प्रतीता दिवोकसः शक्रवाक्या नरेन्द्रा ततो वाक्यं प्राहराज।

नमिंद्रः प्रीतो राजन् प्रीयमाणो मरुतः। एष त्वया सह राजन् समेत्य ये वाप्यनो तव पूर्व नरेन्द्रः सर्वान्या
देवताः प्रीयमाणा हविस्तुभ्यं प्रति गच्छन्तु राजन्। आग्नेयं वै लोहितमालं तां तं वै श्वदेवं कुरु पंवि
राजन्। नीलं चोक्ताणं मेध्यमथालं तां चरं स्निग्धं मत्प्रदिष्टा द्विजैः प्रातः ततो यज्ञो विदधे तस्य राजो यज्ञ
देवाः स्वयमेवान् चतुं जन्। यस्मिं शक्रो ब्राह्मणेः पूज्यमानः सदस्यो नृद्वरिमान् देवराजः। ततः संवत्स्रि
त्रगतो महात्मा यथावक्लिः प्रवृत्तितो द्वितीयः। हवां व्युच्चैराद्यन् देवसंधान् जुहावाग्नेमंत्रवसुप्रतीतः।
ततः पीत्वा बलनिवसो मम ग्रं दिवौकसः सोमपाये तथा न्यो। तेनुज्ञाताः प्रययुपाथि विनयथाज्ञां धंतपिभिः
प्रातिमंतः। ततो राजा जातरूपस्य राशः पदे पदे कारया मासरम्पाः। जेद्विजातिन्यो व्यस्रज हूरिवितं रराज
वितेश इवारिहंता। ततो वितं विविधं संतिधाय यथोसाहं ग्राहयित्वा यक्रोशं अनुज्ञातो गुरणा सन्निवृत्त्य
राशसगामखिलां सारांतां। एवं गुणः सबन्तवेहराजा यस्य क्रतो तसुवर्णं प्रभूतो तत्वं समादाय नरेन्द्र वि
रं यज्ञस्वदेवान् तर्पयानो विधानैः। वैरां पायः। ततो राजा पांडवो हृष्टरूपः श्रुत्वा वाक्यं सत्यवत्या सुतस्य।
मनश्चक्रे तेन वितेन यष्टं ततो मात्यै मंत्रयामास भूयः। इत्याश्वमेधिके संवत्सरे मरुतीयं संपूर्णं। वैरां
इत्युक्ते नृपतो तस्मिन् व्योसेनाद्भुतकर्मणा। वासुदेवो महातेजास्ततो बचनमब्रवीत्। तं नृपं हीनमनसं नि
हंतज्ञातिजां धवं। उपहृतमिवादित्यं सधममिव पावकं। निविस्मि मनसं पार्थं ज्ञात्वा वृष्टिं कुलो वल
आश्वासय द्रुमं सुतं प्रवक्तुमुपवक्रम। आकृष्टं वाचा। सर्वं जित्वा मत्प्रपदं। आर्जवं ब्रह्मणः पदा। एतं वा
ज्ञानविषयः किं प्रलापः करिष्यति। नैव ते निश्चितं कर्म नैव ते शत्रवो जिताः। कामं नृशरीरस्थं। आत्मनो ना

वबुध्यसो अत्र ते कीर्तयिष्यामि यथा प्रज्ञातथा श्रुतिः इन्द्रस्य सहस्रं त्रेण यथा युद्धमवर्तता त्रेण श्रुति
 बो व्याप्ता पुरा किल न शायिष्याह स्वास श्रुतिवो व्याप्ता गंधस्य विषये ह ते। धरा हरण दुर्गंधो विषमः समपद्यता
 रात क्रतुस्तस्य कोपात् गंधस्य विषये ह ते। त्रेण सततः कृद्धो घोरं वज्रमवा सज्जता सवध्यमानो वज्रेण
 श्रुतिवो त्तरितेजसा। विवेश सहसा त्रेण जग्राह विषयं ततः। व्याप्तो वारिणि त्रेण वरसेव विषये ह ते। रात
 क्रतुरति कुद्धस्तत्र वज्रमवा सज्जता। सवध्यमानो वज्रेण सत्क्रांतं त्तरितेजसा। ज्योतिः समन्ति उद्रावे जग्राह
 विषयं ततः। अग्नौ त्रेण व्याप्तेन तेजसो विषये ह ते। रात क्रतुरति कुद्धस्ततो वज्रमवा सज्जता। सवध्य
 मानो वज्रेण सुक्रांतं त्तरितेजसा। विवेश सहसा वायुं जग्राह विषयं ततः। वायो तु त्रेण तत्ते तु स्परे वि
 विषये ह ते। रात क्रतुरति कुद्धस्ततो वज्रमवा सज्जता। सवध्यमानो वज्रेण तस्मिन् नमिते तेजसा। विवे
 रा सहसो कारं जग्राह विषयं ततः। आकारो त्रेण तत्ते वशस्तेव विषये ह ते। रात क्रतुरति कुद्धस्तत्र वज्र
 मवा सज्जता। सवध्यमानो वज्रेण तस्मिन् नमिते तेजसा। विवेश सहसा शक्रं जग्राह विषयेषु वा तस्य त्रेण
 हातस्य मोहः समत्तवन् महान्। रथंतरेण तं तात वसिष्ठः प्रत्य बोधयत्। ततो त्रेण शरीरं स्तब्धं घान पुरुषं
 तः। इत्यः श्वमेधिके पर्वणि वासुदेव उवाच। विधो जायते व्याधिः शरीरो मानसस्तथा। परस्परं तयोर्जन्म
 निबन्धेनोपलभ्यते। शरीराज्जायते व्याधिः शरीरो नात्र संशयः। मानसो जायते व्याधिर्मनस्यैव न संश
 यः। शीतो ह्येव वायुश्च गुह्यो राजन् शरीरजाः। तेषां गुणानां सांभवं तदङ्गः स्वस्थलक्षणो। तेषां मन्यत
 मां सैकं विधानमुपदिश्यते। हर्षेण बाध्यते शोको हर्षः शोकेन बाध्यते कश्चिद्दुःखेवर्तमानः सुखं संसृते १०

मिच्छति। कश्चित्सुरवेवर्तमानो दुःखस्य स्मर्तुमिच्छति। सत्त्वं न दुःखी दुःखस्य न सुखी सुसुखस्य वा। स्म
र्तुमिच्छति को ते यदि ह्यिह बलवत्तरं अथवा ते स्वप्तावो यं येन पार्थ विदुष्यसे। दृष्ट्वा सत्ता गतां कृच्छां रक्तव
स्त्रां रजस्वलां। मिषतां पांडवेयानां सत्तां संस्मर्तुमर्हसि। प्रवाजानं वनगरात् अजिनेनैव विवासनं। मगर
ण्यनिवासस्य न तस्य स्मर्तुमर्हसि। जटासुरात्परिक्लेशं विप्रसेनेन वा हवं। सैधवाश्च परिक्लेशं न तं सं
स्मर्तुमर्हसि। पुनरज्ञातवर्थायां कीदृशेन पदावधौ। याज्ञसेव्यास्तदा पार्थ न तं संस्मर्तुमर्हसि। यच्च ते द्रोण
ता आत्मा युद्धमासीदरिंदम। मनसैकेन योद्धव्यं तत्ते युद्धमुपस्थितं। तस्मादक्षयं गंतव्यं युद्धाय न रत
वन्तः। पारमव्यक्तरूपस्य पारयुक्त्या स्वकर्मणि। यत्र नास्ति शरैः कार्यं न मित्रे न बन्धुनि। आत्मने केन
योद्धव्यं तत्ते युद्धमुपस्थितं। अस्मिन्ननिजिते युद्धे कामवस्थां गमिष्यसि। एतद्वृत्तात्तु को ते यत्कृतकृत्यो
न विष्यसि। एतां बुद्धिं विनिश्चित्य तत्तानां मागतिं गतिं पितृपेतामहे हृतेराधिराज्यं यथोचितं। इत्याश्वमे
धिके पर्वणि वासुदेव उवाच। बाह्यद्रव्यमुत्सृज्य सिद्धिर्भवति भारता। शरीरं द्रव्यमुत्सृज्य सिद्धिर्भवति वा न
वा। बाह्यद्रव्येण मुक्तस्य शरीरेषु यगृध्यतः। यो धर्माय सुखं वैवद्विषतामस्तु तत्तथा। ह्यक्षरस्तत्त
त्वेन तत्कृत्यं सरं ब्रह्मराश्वतं। ममेति ह्यक्षरो मूत्कर्म ममेति यथाश्वतं। ब्रह्म मत्तु तोराजन् आत्म
न्येव व्यवस्थितं। अदृश्यमाने तत्तानां महिमां प्रतिपश्यसे। लज्जापि श्रद्धिवी सर्वसिं हस्तावरजंगमा।
ममत्वं यस्य नेव स्यात् किंतया सकरिष्यति। अथवा वसतः पार्थ वेने वन्येन ज्ञावतः। ममता यस्य वित्तेषु म
त्पोरास्ये स वर्तते। बाह्योतराणां शत्रूणां स्वप्तावपश्यन्तारता यो तु पश्यति तद्रूपं बाधते समहाभयात्। कामा

त्मानं न प्रशंसंति लोके न वा कामाका विदस्ति प्रवृत्तिः सर्वकामा मनसो गप्रस्तताया नृपेडितः संहरेते विवित्या
 त्तयोक्त योजन मनो त्यासयोगात्त यो गयोगी सारमार्गे विवित्या दानं हि वेदाध्ययनं तपश्च कामेन कामाणि
 वेदे हि कानि व्रतानि यज्ञानि यमाध्यानयोगाः कामेन या नारुते विदित्वा यदेवार्थं कामयते सधर्माज्ञेयो
 धर्मो नियमस्तस्य मूलं अत्र गाथाः काममूलं गातः कीर्तयंति पुराविदः शृणु संकीर्त्यमानास्तानि रित्ते
 न युधिष्ठिरा न हं राक्यो नुपायेन हंतुं तत्तेन केन वित् यो मां प्रयतते हंतुं ज्ञात्वा प्रहरणे बलं तस्य तस्मिन्
 प्रहरणे पुनः प्राडर्त्तवाम्यहं यो मां प्रयतते हंतुं यज्ञे विविधदक्षिणेः जंगमेष्विव धर्मात्मा पुनः प्राडर्त्तवा
 म्यहं यो मां प्रयतते हंतुं वेदैर्वेदांत साधकैः स्थावरेष्विव गांतात्मा तस्य प्राडर्त्तवाम्यहं यो मां प्रयतते हंतुं
 धृत्यस्त्यपराक्रमः सा बो ज्ञवामि तस्याहं स्वमां नावबुध्यते यो मां प्रयतते हंतुं तपसा संश्रितव्रतः तत्
 स्तपसितस्याथ पुनः प्राडर्त्तवाम्यहं यो मां प्रयतते हंतुं माक्षमाख्याय पंडितः तस्य मोक्षरतिस्तस्य न त्या
 मि न हं सामिवा अवध्य सर्वतत्ताना मह मेकः सनातनः तस्मात्त्वमपि तं कामं यज्ञे विविधदक्षिणेः धर्म
 ऊरुमहाराज तत्र ते संत विष्यति यजस्व वाजिमेधेन विधि वदक्षिणावता अन्येष्वविविधेयज्ञैः समृद्ध
 आशुदक्षिणेः माते व्यथास्त निहता नृबन्धुर्वीर्य पुनः पुनः नराक्यास्ते पुनर्द्रष्टुं ये हतास्मिन् रणाजिरा
 सत्त्व मिष्ट्वा महायज्ञैः समृद्धे राशुदक्षिणेः लोके कीर्तिघरां प्राप्य गतिमग्रां गमिष्यसि इत्याश्वमेधिके पर्वणि
 वेदां पायन ॥ एवं ब्रह्मविधेर्वाक्ये मुनिनिस्तेस्तपोधनेः समाश्वास्य यराज विदितं बंधुर्धुधिष्ठिरः सोऽनु
 नातो नगावता विष्टः श्रवसा स्वयो द्वे पायनेन कृच्छेन देवस्थानेन याति सुः नारदेनाथ तामेन न ऊलेन

वयाधिर्विः। कृष्टयासहदेवेनविजयेनवधामता। अन्येऽप्यपुरुषव्याघ्रेर्ब्राह्मणेः। त्रास्त्रदृष्टिनिः। व्यजह
तृशोकजंडः। र्वंसंतापंयेवमानसं। अययामासदेवां। अत्राह्मणांश्चयुधिष्ठिरः। कृत्वाथप्रेतकार्याणिबद्ध
नासतदानयो। अन्वशासतधर्मात्माष्टथिवीसस्यमालिनी। प्रशांतश्चापिकोरव्यस्वराज्येप्राप्यकेवलं। व्या
संयनारदंयेवतांश्चान्यानन्नब्रवीन्नपः। आश्वासितोहंवाग्वृत्तेनविद्भिर्मुनिपुंगवाः। नस्तस्मपिमैकिं
वित्तव्यलीकमिहविद्यते। अथश्चसुमहान्प्राप्तोयेनयस्यामिदेवताः। पुरस्कृत्येहत्तवत्तत्तन्मिष्या
महेसुरवां। हिमवंतंत्वयागुह्यागमिष्यामः। पितामहावक्त्राश्चयोहिदेशःसः। अयतेदिजसत्तमातथात्तग
वतावित्रंकल्याणंबहुतापितो। देवर्षिणानारदेनदेवस्थानेनवेवहिनाभागधेयः। पुरुषःकश्चिदेवंवि
धानुगुरुत्वात्तत्तव्यसनंप्राप्यसुहृदःसाधुसंमतान्। एवमुक्तास्तुतेराज्ञासर्वेएवमहर्षयः। अत्तनु
ज्ञाप्यराजानंतथोत्तोकृष्टफालुनो। यत्रयतामेवसर्वेषांतत्रैवादर्शनंययुः। ततोधर्मस्तुतोराजातत्रैवा
पाविशत्प्रभुः। एवंनातिमहान्कालालःसतेषामन्यवर्तत। ऊर्वतांशोर्यकर्माणितापस्यनिधनेतदा।
महादानानिविप्रेभ्योददतामोद्धदेहिकांतापकणपुत्रोगानां। ऊरूणांऊरुनंदनासहितोष्टतराष्ट्रेणसद
रावोद्धदेहिकांततोदत्ताबहुविधंविप्रेभ्यःपांडवर्षभैः। धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यविवेरागजसाकयोससमाश्वा
पिंस्येतरंप्रज्ञानसुषमाश्वरां। अन्वशादथधर्मात्माष्टथिवीचातनिःसहाइत्याश्वमेधिकेपर्वणि। जन
मेजयविजितेपांडवेयेस्तप्रशांतेवदिजोत्तमाराष्ट्रेकिंवक्रतुवीरोवासुदेवधनंजयो। वैरांपायविज
क्रातेमुदायुक्तोदिविदेवेश्वराविवतोवनेषुविवित्रेषुपर्वतानांयससुषुशौलेषुरमणीयेषुपल्वलेषुनदीषु।

वंक्रम्यमाणोसंहृष्टोऽश्विनाविवर्नंदने। इन्द्रप्रस्थे महात्मानो रेमलुः कृष्टपांडवो। प्रविश्यतां सत्तां दिव्यां विज
 क्राते च नारता तत्र युद्ध कथा श्रित्राः परिक्रेशां श्रितारं तो पार्थिव। कथयामथ योगेन कथयामास दुस्तदा। ऋषी
 णां देवतानां च वंशोक्ता वा ह तुस्तदा। श्रीयमाणो महात्मानो पुराणा वृत्तिसत्तमो। मधुरास्त कथा श्रित्रार्थपदनि
 श्रया। निश्चयज्ञः स पार्थाय कथयामास केरावः। पुत्रशोकात्तिसंतप्तं ज्ञातीनां वस हस्त्राः। कथान्तिः शययामास
 पार्थशोरिरुदारधीः। वातमाश्वास्य विधिवत् विधानेन शक्त केरावः। अपहृत्यात्मनो नारं विप्रशाम्य तसात्
 तः। ततः कथां तो गोविंदो गुडाकेरा मुवाच ह। सांत्वय नृश्लक्ष्णया वाया हेतुयुक्तमिदं वचः। श्रीवांसुदेव उवा
 विजितेयंधरा कृष्णासव्यसाविन्यरं तपात्त्वद्वा ऊबलमाश्रित्य धर्मराज सुते नृवै। असपत्नो महीसुक्ते
 धर्मराजो युधिष्ठिरः। भीमसेन प्रज्ञावेन यमयोश्च नरोत्तम। धर्मणराजधर्मज्ञप्राप्तं राज्यमकटकां ध
 र्मेणानिहृतः संख्ये स वराजा सुयोधनः। अधर्मतेय यो लुब्धा सदा चाप्रियवादिनः। धार्तराष्ट्रादुरात्मानः
 सानुबन्धानि पातिताः। प्रज्ञांता मखिलां पार्थ दृष्टिर्वीहृष्टिर्वीपतिः। सुक्ते धर्मसुतो राजा त्वया गुह्यतः
 ऊरुहृद्धारमेवाहं त्वया साधं अरण्येष्वपि पांडव। किमु यत्र जनो यं वै दृष्ट्या या मित्रकषिना यत्र धर्मसु
 तो राजा यत्र सीमो महाबलः। यत्र माद्रवती पुत्रो रतिस्तत्र पराममा तथैव स्वर्गकल्पेषु सत्तो देशेषु
 नारतारमणीयेषु पुण्येषु सहितस्य त्वयानघा कालो महोत्सवतीतो मे शूरपुत्र मपश्यतः। बलं देवस्य
 कौरव्य तथा न्यातुं हृष्टिपुंगवान्। सोहं गंतुं मत्तास्माभिपुरीद्वारवतीं प्रति। रोवतां गमनं मत्स्यं तथापि
 भरतर्षता उक्तो बहुविधं राजा तत्र तत्र युधिष्ठिरः। सहस्रांशेण संयुक्ते रस्मात्तिः शोककारितो शिष्टेषु १२

धिष्ठिरोऽस्मात्तिः प्रशास्तो नृपसत्तमः देववृद्धववः सम्यक्गृहीतं सुमहात्मना धर्मपुत्रे हि धर्मज्ञो ह्यतश्चेत्य
वादिना सत्ये धर्मे प्रतिश्रुत्या स्थितिश्च सततं स्थिता तद्वत्त्वा तं धृतात्मानं यदिवैरोच्यते तर्जुना तस्माद्गमनसंयु
क्तं वयो ब्रूहि जनाधिपानं हितस्या प्रियं कुर्यात् प्राणत्यागेऽप्युपस्थितोऽक्रतो गंतुं महाबाहो पुरीक्षारवती प्रति।
सर्वं त्विदं महं पार्थ त्वत्प्रीतिहितकाम्यया ब्रवीमि सत्यं को रव्यनमिथ्येतथैकं वना प्रयोजनं ते निर्वृत्तं इह
सममाजुर्न धार्तराष्ट्रो हतो राजा सबलः स पदानुगः। दृष्टिवीचवरो तात धर्मपुत्रस्य धामतः स्थिता समुद्र
वसना सरोलवनकानना वितारजे बद्धविधेः ऊरुराजस्य पांडव। धर्मेण राज्ञः धर्मज्ञाति सर्वो विसुंधरा।
उपास्यमानो बद्धतिः सर्वेऽपि महात्मनिः। स्तूयमानश्च सततं धर्मिनिर्भरतर्षिता तन्मया सहगत्वा
द्य राजानं ऊरुवर्द्धनं। तं दृष्ट्वा ऊरुराजं लंगमनं द्वारकां प्रति। इदं शरीरं वसुधैव कुटुम्बकं निवेदितं पार्थिव
युधिष्ठिरो प्रियश्च मान्यश्च हि मे युधिष्ठिरः सदा कुरूणामधिपो महा मतिः। प्रयोजनं चापि निवासकार
णं न विद्यते मे त्वद्वत्ते महात्तुजोऽस्ति ता हि दृष्ट्वा तव पार्थ शासने गुरोः सुहृत्स्य इतीदं मुक्तं। युधिष्ठिरस्य। इतीदं
उक्तः सततो महात्मना जनार्दनं नामितविक्रमोऽर्जुनः। तथेति कृष्णादिववाच मारयन् जनार्दनं संप्रति पश्य
पार्थिवः। इत्याश्चमे। के पर्वणि। जनमेजय उवाच सत्तायां वसतस्तस्यां निहत्यारीन् महात्मनोः। केरावाजुर्न
योः काश्च कथा समतवर्द्धिजा वैरागं कृष्णेन सहितः पार्थः स्वराज्यं प्राप्य केवलं। तस्यां सत्तायां रम्यायां विज
हारमुदायुतः। तत्र कश्चि सत्तो देशं स्वर्गो देशं समं नृपाय दृष्ट्वा तौ मुदितौ जग्मतुः स्वजनादौ तौ। ततः प्रतीत्
कृष्णेन सहितः पांडवोऽर्जुनः। निरासतां सत्तां रम्यामिदं वचनमब्रवीत्। विदितं ते महाबाहो संग्रामे प्रत्यप

स्थिते। माहात्म्यं देवकी पुत्रं तच्च ते रूपमे श्वरं। यत्तु तद्भवता प्रोक्तं पुरा केशव सो ह दात्ता त सर्वं पुंडरीकाक्ष
त्तच्छंभो नष्टं वेत्त सः। मम को त ह लं त्वद्य ते श्वर्येषु पुनः पुनः। तवा श्वद्वारकां गंतानं विरादिव माधव विशंभा
एव मुक्तस्ततः कृष्णः फाल्गुनं प्रत्यभाषता। परिश्रुत्य महा ते जाव वनं वदतां वरः। वासुदेव आदितस्त्वं
मया गुह्यं ज्ञापितं त्वसनात्तनं। धर्मस्वरूपिणं पार्थ सर्वलोकां श्वशाश्वतान्। अबुद्ध्या नाग्रहीर्य तु त-ने सु
महदप्रियां न च पार्थ पुनस्तयः स्मृतिर्मे संतविष्यति। न न म अदृधानो सिद्धिर्मे ध्यास्या सि पांडव। सहि
धर्मः सुपया सो ब्रह्मणः पद वेदने। न वा क्यं त न मया त्तयस्तथा वक्तुं विशेषतः। परं हि ब्रह्म कथितं योगयु
क्ते न त न मया। इति हो स प्रवक्ष्यामि तस्मिन् न र्थे पुरा तनं। यथा तां बुद्धि मा स्थाय गति मग्रां गेमिष्यसि। अथ
धर्मं ततां श्रेष्ठ गदतः सर्वमेवम। आगच्छ द्वा ह्नः कश्चित् स्वर्गलोकाद रिंदम। ब्रह्मलोकाच्च उद्वर्षः सो
स्मापिः पूजितो न वत्। अस्मात्तिः परिश्रुत्य यदा हत्तरत र्षत्त। दिव्येन विधिना पार्थ तच्छृणु ध्याविना
रयन्। ब्राह्मणो मोक्षधर्म समाश्रित्य यन्मोक्षं कृष्ण नुष्टसि। तताना मनुकं पार्थ मोक्षस्योद्योदनं वित्तो
ततो हं संप्रवक्ष्यामि यथा वन्मधुस्तदन। शृणु ध्यावहितोत्तत्वा गदतो मम माधवा कश्चिद्विप्रस्तमो युक्तः
करपयो धर्मवित्तमः। आससाद द्विजं कं विवृत्त ताना मागता गतं। गता गते पुबुद्धो ज्ञान विज्ञान पा
रगां लोकतत्त्वार्थ ज्ञातारं सुरवुडः खयोः। ज्ञाती मरणतत्त्वज्ञं को विदं पुण्य पापयोः। इष्टार
मुच्चनी चानां कर्म सिद्धिर्हि नां गतिं। वरं तं मुक्तवदि प्र प्रशांतं संयते दिव्यं। दीयमानं श्रिया ब्राह्म्या क्रममा
णं व सर्वशः। अंतर्ज्ञानि गतिज्ञं यश्च तत्त्वेन काश्यपः। तथैवा त हि तेः सिद्धे र्या तं चक्रवर्तः सहायह १२

छयावगच्छंतं असक्तं पवनं यथा तं समासाद्य मेधावी स तदा द्विजस्तमः। यरणो धर्मकामः स तपस्वी सुसमाहितः प्रति
चेदे यथा न्यायं सक्त्या परमया युतः। विस्मितस्त्वद्भुतं दृष्ट्वा कारय पस्तं द्विजोत्तमं। परिवारेण महता गुरुद्वया
ह्यतोषयत्। प्रीतात्मा यो पशांतश्च शृत्यारित्रसंयुतः। नावेनातोषयच्चैनं गुरुद्वया परंतपात् समेतुष्टः स
शिष्याय प्रसन्नो वाक्यमब्रवीत्। तस्मिं परामर्शे प्रदय शृणु यत्तज्जनादना विविधैः कर्मनिस्स्रातपुण्ययोगे
श्वके वलैः। गच्छंतीह गतिं मर्त्या देवलोके यसंस्थितिं न क्वचि सुखमत्यंतं न क्वचित् दुःखं। शश्वती गतिः।
स्थानाच्च महतोत्तं शोऽखलञ्चात् पुनः पुनः। अश्रुत्वा गतयः प्राप्ता काष्ठा मे पापसेवनात्। काममनुपपरी
ते न तच्छ्रयामोहिते न वा पुनः पुनश्च मरणं जन्म चैव पुनः पुनः। आहारा विविधा सुक्ता पीतानाना विधा
स्तनां। मातरो विविधा दृष्टाः पितरश्च दृष्टा विधाः। सुखानि च विवित्राणि। उरवानि यमजा निवाघि ये वि
वासो ब्रूतिः संवासश्चाप्रियैः सहा धननाराश्च संप्राप्तोत्तं। उरवेन तद्धनं। अवमानाः सुकष्टाश्च
परतः स्वजनास्तथा। शरीरामारसाश्चापि वेदना भृशदारुणाः। प्राप्ता विमाननाश्चो ग्रावधर्बन्धाश्च दारुणाः।
पतनं निरये चैव यातनाश्च यमक्षये। जरारोगाश्च सततं व्यसना निवृत्तरि शः। लोके स्मिन्ननुत्ततानि ध
द्वजानि भृशं मया। ततः कदाचिन्निर्वेदादिकारान्निःकृते न वा लोकतं त्रयं परित्यक्तं। उरवार्ते न तत्रां मया।
ततः सिद्धिरियं प्राप्ता प्रसादात्मनो मया। नाहं पुनरिहा गंतालोकानां लोकयाम्ययं। आसिद्धे राप्रजारा
गतिं आत्मनो मे गतिः। श्रुत्वा त्रुपलञ्चा द्विजश्चेष्टतथेयं सिद्धिरुत्तमा। इतः परं गमिष्यामि ततः परतरं पुनः।
ब्रह्मणः पदमव्यग्रं माते तत्तदत्र संशयः। नाहं पुनरिहा गंतामर्त्यलोकं परंतपा प्रीतो स्मिते मह प्रहसन्

हिकिंकरवाणिते। यदीमुसपपन्नस्त्वं तस्य कालो यमागतः। अविशतु गमिष्यामि येनाहं त्वामनुदमू।
नृशं प्रातोस्मिन्नवतश्चारित्र्येण चिन्तयन्। परिदृष्ट्वा वद्वतो साध्येयं तव वेष्टितं। ब्रह्म मन्येव ते बुद्धि
नृशंसं पूजयामि वा येनाहं तव ता बुद्धो मेधावी ह्यसिका वयसो। इत्याम्भमविके॥ वासुदेव॥ ततस्तस्योपसं
गृह्य पोक्षे प्रश्नान् सुडलं ज्ञानं। यप्रच्छतांश्च सर्वान्सप्राह धर्मनृतां वरा। काश्यपवा। कथं शरीरं व्यवते
कथं वैवोपपद्यते। कथं कष्टाच्च संसारात् संसरन् प्रतिमुच्यते। आत्मानं वा कथं युक्तं। त्कातछरीरं विमुच्य
ति। शरीरतः सुनिमुक्तः कथमन्यत्प्रपद्यते। कथं शुक्तां शुक्ते वा येन कर्मणि स्वच्छते नरः। उपपुक्ते क्व वा क
र्मविदेहस्योपतिष्ठते। ब्राह्मण उवाच। एवं प्रचोदितः सिद्धः प्रश्नान् ता नू प्रत्यत्ता षता। आनुयव्येण वा
छेयं यथा तन्मेव चः शृणु सिद्धवा। आयुः कृत्य करणा ह्या निकर्माणि सेवसे। शरीरग्रहणेन्यस्मिन् नृते
शुक्ताणेषु सर्वशः। आयुः क्षयपरीतात्मा विपरीतानि सेवते। बुद्धिर्व्यवर्तते वास्य विनाशे प्रत्यपल्लितो स
त्वं बलं च कालं च ह्यविदित्वा मनः प्रियं। अतिवेत्तुमुपाश्नाति स्वचिरुद्वान्य नात्मवान्। यदायमिति क
ष्टानि सर्वाण्युपनिषेवते। अत्यर्थमतिवाचुक्तेन वाचुक्ते कदाचन। उद्वान् विषमान् न वसो न्येन व
विरोधि वा। गुरुवाप्यमितं तुं के नातिजाणे विवापुनः। व्यायाममतिमात्रं च विहारं योपसेवते। स तत्तं क
र्मलो साक्षा प्राप्तवेगविधारणं। रसातिरिक्तमनं वादिवास्वप्नं निषेवते। अपथ्यान् गते काले स्वयंदे। षा
नुदरयेत्। स दोषकोपनाद्रोगं लभते मरणं तिकं। अथ वेदधनादीनि परीतात्मा व्यवस्यति। तस्य तेः
करणं जितोः शरीरं व्यवते तत्ता जाचितं प्रोक्ष्यमानं च यथावदुपधारय। ऊष्मा प्रकृपितः कायेतीव्रवायुस १४

मीरितः। शरीरमथ पर्येत्यसर्वान् प्राणान् रुणद्धिवै। अत्यर्थं बलवान् ऊष्मा शरीरे परिकोपितः। नित्तु जीव
स्थानानि तानि मर्माणि विद्धि वा ततः स वेदनः सद्यो जीवः प्रव्यते क्षणात्। शरीरं त्यज्यते जंतुर्निर्दिष्टमानेषु मर्म
सु। वेदना त्ति परीतात्मा तद्विद्धि द्विजसत्तमा जाती मरणसंविज्ञै र्नाः सततं सर्वजंतवः। दृश्यं ते संत्यजंतं श्र
शरीराणि द्विजवर्त्ता गतं स क्रमणे वापि कर्मणामतिसर्पणं। तादृशमेव लसते वेदनां मानवः पुनः। नित्तु स
धिरथ क्लेदं अद्भिः सलज्जते नरः। यथा पंथसु त्ततेषु सदृशत्वं निगद्यति। शो त्यात् प्रकृपितः काये तीव्रवा
मु समीरितः। यस्तु पंथसु त्ततेषु प्राणायाने व्यवस्थितः। स गच्छत्यद्दं गोवायुः कृद्वा तत्तु त्त्वा शरीरिणं।
शरीरं वज्रहृत्यैव निरुद्धा स श्रद्दश्यते। निरुद्धा स निरुद्धा सो निःश्रीको गतयेत नः। ब्रह्मणा संपरित्यक्तो
मृत इत्यव्येत नरः। श्रोतो निये विज्ञानाति इन्द्रियाथान् शरीरं तत्। तेरे व न विज्ञानाति सतदा हारसंतादा
त्। तत्रैव ऊरुते काये यः स जीवः स नातनः। तेषां यद्यद् वेद्युक्तं सन्निपाते क्वचित् क्वचित् तत्तन्मर्म विज्ञा
ना हि शास्त्रदृष्टं हिततथा। तेषु मर्मसु त्तित्तेषु ततो वायु रदीरयेत्। आविश्य हृदयं जंतोः सत्त्वं वा शु
रुणद्धिवै। ततः स वेतनो धातुर्नानि ज्ञानाति किंच न। तमसा संवृतज्ञानः संवृते श्रेय मर्मसु। स जीवो निरधि
ष्ठानश्चा वाते मातरि च ना। ततः सतं महोद्धा संत्तरामुद्धा स्य दारुणं। निःकामं नृकं पयस्या शु त शरीर
मवेतनं। स जीवः प्रव्युतः कायात् कर्मन्तिः स्वेः समावृतः। अंकितः स्वे स्वतः पुण्यैः पापैर्वाप्युपपद्य
ते। ब्राह्मणा ज्ञानसंपन्ना यथा वत् श्रुत निश्चयाः। इतरं कृतपुण्यं वा तं विज्ञानं तिलक्षणेः। यथा बरे व
खद्योतं लीयमानं ततस्ततः। वसुष्मंतः प्रपश्यंति तथा तं ज्ञानं वसुष्मंतः। पश्यंत्येवं विधं सिद्धाः जीवन् दिव्येन

वसुधा व्यवतं जायमानं वयोनिवैव प्रवेशितं तस्य स्थानानि दृष्टानि त्रिविधानि हरास्त्रतः कर्मस्तमिरियं
स्तमिर्यत्र तिष्ठति जंतवः इतः शुभाशुभं कृत्वा ललतं ते वैवयोगिनः इहे वोच्चावचान् लोकां प्राप्नुवंति स्वकर्म
निः इहे नृपुंसकमतिकर्मनिर्णयंगतः अवाकू स निरये पापो मानवः पव्यते त्रेत्रां तस्मात्सुदुर्लभो मो
सदृशः तीर्त्तरीततः ऊर्ध्वं तु जंतवो गत्वा येषु स्थानेषु व्यवस्थिताः कीर्त्यमाना नितानी हतत्वतः सन्निवो
धमो तत्स्त्वानेष्टि किं बुद्धिं बुद्ध्याः कर्मनिश्चयात् तारास्त्रपाणि सर्वाणि तथैतच्चंद्रमंडलं यत्र विज्ञा
जते लोके स्वप्तासास्त्यमंडलं स्थानान्येतानि जानाहि नराणां पुण्यकर्मणां कर्मक्षयश्च ते सर्वे व्यवते वेध
नः पुनः तत्रापि यविशेषोस्ति दिवि नायोद्धमध्यमाः न तत्राप्यस्ति संतापो दृष्ट्वा दीक्षतरो श्रियो एवंता गत
यः सर्वाः इथ कृते समुदीरिताः त्रयपत्तिं तु रात्र्यस्य वक्ष्याम्यहमतः परं यथावत्तां निगदतः शृणुष्व अवहि
तोदिजा इत्याद्यमेधिकं पर्वणि अनुगीतायां ब्राह्मणं शुक्लानां मशुक्लानां च नेह नाशोस्ति कर्मणां प्रा
प्य प्राप्य तु मुच्यंते क्षेत्रं क्षेत्रं तथा तथा यथा प्रसूयमानस्तु फली दद्यात्फलं बडु तथा स्याद्विपुलं पुण्यं शु
द्धेन मनसा कृतं पापं त्वपि तथैवं स्यात्पापेन मनसा कृतं पुरोधाय मनोहीन कर्मण्यात्मा प्रवर्तते तथा च
मंसमादिष्टकाममन्युसमीरितः नरोगं न प्रविशति तद्वापि शृणु यो तरे शुकरोणि तसं सृष्टं स्त्रिया
गत्तशये स्थितां क्षेत्रं कर्मजमाप्नोति शुभं वायदिवाशुचः सोऽस्म्यहं व्यक्ततावच्च न स कवचनसज्जतो संप्रा
प्य ब्रह्मणः कार्यं तस्मात्तद्ब्रह्मराश्वतो तद्दीजं सर्वं त्तानां तेन जीवंति जंतवः स जीवः सर्वगात्राणि गत
स्याविश्य नागत्राः दधाति तेजसा सद्यः प्राणस्थाने व्यवस्थितः ततः स्यंदयते गानि सगर्भं श्वेतनान्वितं यथा १५

लोहस्यविष्यं दोनिषिक्तोविंविग्रहं। उषैतितद्वज्जानीहिगर्जेजीवप्रवेशानांलोहपिडंयथावज्जिःप्रविष्टेत्य
नितोपयेत्। तथात्वमपिजानीहिगर्जेजीवप्रवेशानांयथावदीपःशरणंदाप्यमानःप्रकाशयेत्। एवंमेवशरी
राणिप्रकाशयतिवेतना। यद्येवमुक्ततेकमप्युत्तंवायदिवाप्युत्तंएवदेहकृतंसर्वत्रिवश्यमुपपद्यते। ततस्त
त्स्वीयतेवेवपुनश्चान्यत्प्रदीयते। यावच्चमोक्षयोगस्थं धर्मं नैवावबुध्यते। तत्र धर्मं प्रवक्ष्यामि सुरवी तव
तियेनवै। आवर्तमानो जातीषु अन्योन्यस्येतिसत्तमादानं तपो ब्रह्मचर्यं यथोक्तव्रतधारणं। दमः प्रशांतता
चेव सर्वस्ततानु कं पनै। संयमं चान्तरां संयमपरस्वादानवर्जनां। व्यलीकानामकरणंस्ततानां यच्चवान्चवि
मातापित्रोश्चपुत्राणां देवतातिथिषु जनैर्गुरुणां वधूणानित्यं दास्यं वेदियसंघमः। प्रवर्तनेषु तातां तसतां
हृतमुच्यते। ततो धर्मः प्रवर्तयति यः प्रज्ञाः पाति शाश्वतं। एवं स सुसदा पश्येत्तत्स्राप्येवं ध्वं स्थितिः। आया
रो धर्ममावष्टयस्मिन्संतो व्यवस्थिताः तेषु तद्वर्गं निदिष्टं यत्र धर्मः सनातनः यस्तं समत्तियद्येतनसड
गतिमाप्नुयात्। अतो नियम्यते लोको मोक्षार्थं किं कर्म सु। यस्तु योगीव मुक्तश्च स एतेनो विविध्यते।
वर्तमानस्य धर्मणो रुरुषस्य यथा तथा। संसारतारणं ह्यस्य काले नमहता तवेत्। एवं पूर्वकृतं कर्म सर्वो
जंतुनिषेवते। सर्वेतेत्कारणं येन निःकृतो यमिहागतः। शरीरग्रहणं वास्यके न पूर्वप्रकल्पितं। इत्येव
संशये लोके तत्प्रवक्ष्याम्यतः परं। शरीरमात्मनः हेत्वा सर्वलोकपितामहः। त्रेलोक्यमसृजद्व्रह्मात्मन
स्त्वावरजंगमं। ततः प्रधानमसृजत्तन्वेतनासाशरीरिणां। यथा सर्वमिदं व्यादांयां लोके परमां विडुः। इह
तत्स्वरमित्युक्तं परं त्वमृतमक्षरं। त्रयाणां मिथुनं सर्वैकैकस्येष्टथकूटथकू। असृजत्सर्वस्ततानि पूर्वस
त्त्वा प्रजापतिः। स्थावराणां वजी जानि इत्येवावेदिका श्रुतिः। तस्य कोलपरोमाणमकरो स प्रजापतिः।

स्थावराणां वीजा निश्चयेषा वैदिकी श्रुतिः। तस्य कालपरीमाणमकरोत्सप्रजापतिः। तत्तेषु परिवृतांश्च पुन
 रावृत्तिमेव वा। यथा च कस्मिन्मेधावीष्ट्यात्मा सूक्ष्मनि। यत्प्रवक्ष्यामि तत्सर्वं यथावदुपपद्यते। सुख
 दुःखे सदा तस्य चानित्येयः प्रपश्यति। कायं वा मेध्यसंघातं विनाशं कर्मसंज्ञितं। यच्च किं वि सुखं पूर्वत
 द्वादः खमिति स्मरन्। संसारसागरं घोरं तरिष्यति सुदुस्तरं जातीमरणं दुःखेऽप्यसमाविष्टः प्रधानवित्त
 वेतनावात्सल्ये तन्ममं ज्ञतेषु पश्यति। निर्विद्यते ततः कस्मै मागमाणः परं पदं तस्योपदेशं वक्ष्यामि यथा तथ्ये
 न सत्तम। शाश्वतस्याव्ययस्याथ पदस्य ज्ञानमुत्तमं। प्रोच्यमानं मया विप्रनिबोधे मं विप्रोषतः॥ इत्याश्वमेधि
 केऽनुगीतायां॥ ब्राह्मण उवाचः स्यादेकायने लीनस्तुष्टौ किं विदविते यन्। पूर्वपूर्वं परित्यज्य स निरालं
 बमो स वेत्त्यसर्वमित्रः सर्वसहः शमरक्तोजितेन्द्रियः। व्यपेततयमन्युश्च कामहामुच्यते नरः। आत्मव
 सर्वज्ञतेषु यश्चरेन्नियतः श्रुतिः। अमानानिरत्तामानः सर्वतो मुक्त एव सः। जाविते मरणे ये व सुख दुःखे
 तथैव चालात्तालात्ते प्रियदेव्ये यः समः स मुच्यते। न कस्यचिच्छ्र हयते नावज्ञानाति के च ना निदं
 द्योपातरागात्मा सर्वदा मुक्त एव सः। न मित्रोप्यनिकेतश्च न निबद्धश्च यः क्वचित्। त्यक्तधर्मार्थकामाश्च नि
 राकांक्षी स मुच्यते। नैव धर्मा नैवाधर्मा पूर्वपि पितृतिहा वयः। धातुस्य प्रजांतेऽप्यनिर्द्वन्द्वः स विमुच्यते। अक
 र्मायाविको हश्च पश्यन् जगद्शाश्वतं। अश्वथसदृशं नित्यं जन्म संसारमोहितं। वेराग्य बुद्धिः सततं आत्म
 दोषव्यपेक्षकः। आत्मबंधविनिर्माहं स करोत्यविरादिवा। अगंधरसमस्य रमि त्राक्षमपरिग्रहं। अरूपम
 नस्ति ज्ञेयं हृद्वात्मानं विमुच्यते। पञ्चतत्तगुणे हानिं अमूर्तिपदलेपकं। अगुणे गुणोक्तारं यः पश्यति १५

सपश्यति। विहाय सर्वसंकल्पा न्बुद्ध्या चारीरमानसान्नायने निर्वाणमाप्नोति निरिंधनमिवानिलः। विमुक्तः
सर्वसंस्कारैस्ततो ब्रह्मसनातनां परमाप्नोति शांतो वै अचलं दिव्यमक्षरं। अतः परं प्रवक्ष्यामि योगशास्त्रं मनुजैः
मया ज्ञात्वा सिद्धमात्मानं लोके पश्यंति योगिनः। तस्योपदेशं वक्ष्यामि यथावत्तं निबोध मे। ये हरे श्वारयं नित्यं
पश्यत्यात्मानमात्मनि। इन्द्रियाण्युपसंहृत्य मनो हृदि विधारयन्। तीव्रं तत्त्वा तपः पूर्वततो योक्तुं मुपक्रमेत।
तपस्वीत्युक्तं संकल्पो हंता हंकारवर्जितः। मनाषि मनसा विप्रपश्यत्यात्मानमात्मनि। स वेत्तुं शक्नोत्यहंसा
धुयोक्तामात्मानमात्मना। तत एकांतशीलं सपश्यत्यात्मानमात्मनि। संयतः सततं युक्त आत्मवाचं वि
जितेन्द्रियः। तथा यमात्मनात्मानं साधु युक्तं सपश्यति। यथा हि पुरुषः स्वप्ने दृष्टं पश्यत्यसाविति।
तथा रूपं महात्मानं साधु युक्तं सपश्यति। इषीका वायथा मुञ्जा वक्त्रविन्निर्जित्य दत्तयेत्। योगा विक्त
इमात्मानं तथा संपश्यते तनो। मुञ्जं शरीरं तस्या कुरिषीकां वात्मनि श्रितां। एतन्निदर्शनं प्रोक्तं योगवि
द्भिरनुत्तमं। यदा तु युक्तमात्मानं सम्यक् पश्यति देहं तदा तदास्य नेषते कश्चिन्ने लोकस्यापि यः प्राप्नुः। अ
न्या अन्यश्च तनूयथेष्टं प्रतिपद्यते। निर्द्वयजरा मृत्यु न हृष्यति न शोचति। देवानामपि देवत्वं युक्तं
कार्यं ते वशी। ब्रह्मवाच्यं यमाप्नोति हित्वा देहमशाश्वतं। विनश्यत्स्वपिलोके शुभं यंतस्य न जायते। कि
ं यमानेषु तत्तेषु स न ह्लिष्यति कहिंचित्। दुःखशोकमये धौरेः संगस्ते ह समुद्भवेः। न बाल्यं ते हि युक्ता
त्मानि स्पृहः शोतमानसः। नेनं शस्त्राणि निंदंति न मृत्युश्चास्य विद्यते। नातः सुखतरं किंचित् लोकक
चन विद्यते। यदेवमुक्तः संसारात्तनवत्यात्मनियोगतः। तदेव न स्पृहयते साक्षादपि शतक्रतोः। निर्वेदिस्त

न कर्तव्यो भुञ्जानेन कथं वना योगमेकां तशालस्तयथा युञ्जीत तस्य पुण्ड्रं पर्वोदिरां ज्ञात्वा यस्मिन् सन्नि
विशेत्पुनरे। पुरस्यान्यंतरे तस्य न याश्चर्यं न बाह्यतः। पुरस्यान्यंतरेति शून्यस्मिन्नावसथेवसेत्। तस्मिन्नाव
सथेयार्थं सबाह्यान्यंतरं मनः। प्रयित्वा वसथं कुरुते यस्मिन् कायेवतिष्ठतो तस्मिन्काये मनो धार्यं न कथं वन
बाह्यतः। सन्नि यम्ये द्विषग्रामं निघोषे निजने मुत्ते। कायमा न्यंतरं कुरुते एकाग्रः परिवितयेत्। दंतास्ता
लवजिह्वां च गलग्रीवां तथेव वा। हृदये चित्तये चेतथा हृदयबंधनं। इत्युक्तः स तथा शिष्या मधावी
मधुस्तदना। अष्टछत्पुनरेवाशु मोक्षधर्मसु ड्वं वा। सुहृत्सु हृत्कथमिदं अन्नं को ह्ये विपश्यते। कथं
रसत्वं ब्रजति शोणितं जायते कथं। कथं मांसं च मेदश्च स्नाद्यस्थीनि यद्येषति। कथमेतानि सर्वाणि
शरीराणि शरीरिणां बद्धं ते बद्धमानस्य बद्धं ते च कथं बलं। निरोधानां निःक्रमणं मलानां च पृथक् पृथक्
थक्। कृतो वायं निश्चसंति उद्धू सत्यथवा पुनः। क्व वदेश मधिषायति ह्यत्यात्मा यमात्मनि। जावकेषं
च वहति वेष्टमानः करं लेवरं। किं वर्णं कीदृशं चैव विनाशयति वेमनः। यथा तथ्ये न्तगवन् वक्तुं महसि मे
न घाति संपरिष्टो हं तेन विप्रेण माधवा प्रत्यब्रवीन्महाबाहो यथा श्रुतमरितं मायथा स्वगोष्ठे प्रहि
प्यन्तां डं तां डं मनान्तवेत्। तथा स्वकाये संक्षिप्य मनो हारे रनिश्चलेः। आत्मानं तत्र मार्गे तु प्रमादं परि
वर्जयेत्। एवं सततमुद्युक्तः प्रीतात्मानं विरादि वा आसादयति तद्ब्रह्म यद्ब्रह्मा स्यात्प्रधानं चित्तानं त्वसौ च
सुषाया ह्योन वसवै रपां द्वियैः। मानसेन प्रदीपेन महानात्मनि दृश्यते। सर्वतः पाणि पादौ च सर्वतो
क्षिरिशो मुखं। सर्वतः श्रुतिमान् लोके सर्वत्रावृत्य तिष्ठति। जावो निःक्रांतमात्मानं शरीरात्संपश्यति ७

तमुत्सृज्य देहं स्वंधारयन् ब्रह्म केवलां आत्मानमा लोकयति मनसा च पिबन्निवा तदेवमाश्रयं कृत्वा मोक्षं
याति ततो मयि। इदं सर्वं रहस्यं ते मया कृतं द्विजसत्तमा। आद्यं साधयिष्यामि गच्छ शिष्य यथासुखं। इत्युक्तं
स यदा कृच्छ्रं तदा शिष्यो महातपाः। आगच्छ यदा कामं ब्राह्मणं शिञ्च संशयः। वासुदेव उवाच। इत्युक्त्वा
स तदा वाक्यं मां पार्थ द्विजपुंगवः। मोक्षं धर्मं हितं सम्यक् कृतं त्रैवांतरधीयतां कच्चिदेतत्त्वया पार्थ श्रुतं मे काग्र
चेतसा। तदा पितृवरणस्थत्वेन तवाने तदेव हि। नेतदपार्थ सुविज्ञेयं व्यामिश्रेणेति मे मतिः। नरेणाकृतं संज्ञे
न कृतं नेनाकृतात्मना। सुरहस्यमिदं मोक्षं देवानां नंतरतर्षतां कच्चिन्नेदं श्रुतं पार्थ न मनुष्येण कहिं विदुः।
न ह्येतत् श्रोतुमर्हन्त्यो मनुष्यस्त्वामृतेन धानं हि वेतसु विज्ञेयं व्यामिश्रेणान्तरात्मना। क्रिया विद्विहिर्को
तेय देवलोकः समाहृतः। तच्चैतदिष्टं देवानां मर्त्यरूपनिवर्तनं। पराहिसागतिः पार्थ यत्तद्ब्रह्म सनात
नं। तत्रामृतत्वं प्राप्नोति त्यक्तुः श्वः सदा सुखी। एवं हि धर्ममास्थाय ये पितृभ्यः पापयो नयः। स्त्रियो वैश्या
स्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिं। किंपुन ब्राह्मणाः पुण्याः सत्रिया वा ब्रह्मश्रुताः। स्वधर्मसंयोनित्यं ब्रह्म
लोकं परायणाः हेतुमच्चैतुः द्विष्टं उपायश्चास्य साधनो। सिद्धौ फलं च मोक्षाच्च उः श्वस्य च विनिर्णयः। अ
तः परं सुखं त्वन्यत् किंतु स्याद्भूतं तर्षना। शुद्धिमान् अद्धानश्च पराक्रांतश्च पांडवायः परित्यज्यते मर्त्यो
लोकं तत्र मसारवत्। एतैरुपायैः सः क्षिप्रं परां गतिं मवाप्नुयात्। एतावदेव वक्तव्यं नातोक्त्योस्ति किंच नाप
णमासान्नित्यं युक्तस्य पार्थ योगः प्रवर्तते। इत्याश्वमेधिके पर्वण्यनुगीतायां॥ श्रीवासुदेवनमः। अत्रापुदाहर
तीममिति हासपुरातनं। इदं पार्थ संवादमस्य नाम नामतः। ब्राह्मणा ब्राह्मणं कं विदुः ज्ञानविज्ञानपारंग

दृष्ट्वा विविदं कृमासीनं तत्तारि मिदमब्रवीत् कंतु लोकं गमिष्यामि त्वामहं पतिमाश्रितान्यस्तकर्मणि मासी
नं कीनाशमविशस्ये। सायं पति कृता नृलोका नाश्रुवंतीति नः श्रुत्वा महं पतिमाश्रित्य कां गमिष्यामि वे
गतिं। एवमुक्तः स शांतात्मा तामुवाच ह सन्निव। सुतगे नास्यस्तया मिवाक्यस्यास्य तवानद्ये। ग्राह्यं दृश्यं
श्रव्यं च यदिदं कर्म विद्यते। एतदेव व्यवस्यंति कर्म कर्मति कर्मणिः। मोहमेव नियच्छंति कर्मणा ज्ञानवर्जितः।
नेः कर्म्येन वलोके स्मिन् मूर्तिमिवापि विद्यते। कर्मणा मनसा वा वायु ते वा यदिव शुभं। जन्मादिमूर्तिर्नेदां
तं कर्म तत्तेषु वर्तते। रक्षोत्तिर्वध्यमानेषु दृश्यमानेषु कर्मिषु। आत्मस्थमात्मना तेन दृष्टमात्रतमं मया। यत्र त
द्ब्रह्म निद्वंद्वयतः सोमः सहाग्निना। व्यवायं कुरुते नित्यं वारो न्ततानिधारयन्। यत्र ब्रह्मादयो युक्तास्तदक्षर
मुपासते। विद्वांसः सुव्रता यत्र शांतात्मानो जितेन्द्रियः। घ्राणेन न तदा गंधं नास्वाद्यं येव जिह्वा। स्थलेने
न ततस्पर्शं मनसा त्ववगम्यते। बहुषामविषह्यं यत्किंचित् श्रवणात्परां। अगंधं रसमस्पर्शं अरूपा
शब्दमव्ययं। यतः प्रवर्तते तत्र यत्र च प्रतितिष्ठति। प्राणापानः समानरश्च व्यानश्चोदान एव वा। एते सर्वे
प्रवर्तते तत्रैव प्रविशंति वा। समानव्यानयोर्मध्ये प्राणापानो विचरतुः। तस्मिन् सुते प्रलीयेत समानव्यान ए
वा। अपानप्राणयोर्मध्ये उदानो व्याप्यतिष्ठति। तस्माद्यानं पुरुषं प्राणापानो न मुञ्चतः। प्राणानामाय
तत्वेन तमुदानं प्रवसते। तस्मात्तपो व्यवस्यंति तद्गतं ब्रह्म वादिनः। तेषामन्योन्यं नृणां सर्वेषां देहवारि
णां। अग्निवैश्वानरो मध्ये सहाधा विहितो तरे। घ्राणं जिह्वा च बहुश्चैव त्रयं त्रयं मनो बुद्धिश्च सप्त
ता जिह्वा वैश्वानरो विषः। द्येयं वेयं बहुर्यं च स्पृश्यं द्रव्यं तथैव वा। मंतव्यमथ बोद्धव्यं ताः सप्तसमिधो ममा

प्रातास्तस्यपितादृष्टास्त्रष्टाश्रोताचपंचमः। मंताबोधावससेतेनवंतिपरमर्त्विजः। श्रेयेपेयेवदृश्येवस्य
त्रयेद्रव्येनथेववामंतव्येषधबोद्धव्येसुतगोपश्यसर्वदा। हवीष्यग्निजुहोतारः। सप्तवासप्तसप्तसु। सम्यक्प्र
सिष्यविद्वांसोजनयंनिस्त्वयोनिषु। दृष्टिबीवायुराकारामापोज्योतिश्चपंचमः। मनोबुद्धिश्चसप्तैतेयोनि
वित्येवंत्राह्विताः। हविस्ततागुणाः। सर्वप्रविशंत्यग्निजंगुणां। अनुवासमुषित्वावजायतेस्वासुयोनिषु। त
थेवचनिरुद्धं। तप्रलयेकतत्तावनोततः। संजायतेगंधस्ततः। संजायतेरसः। ततः। संजायतेरूपततः। स्पर्शोत्तिजा
यतोततः। संजायतेराद्यः। संशयस्तत्रजायतो। ततः। संजायतेनिष्ठाजन्मेतसप्तधाविदुः। अनेनैवप्रकारेण
प्रगृहीतंपुरातनेः। पूणाकृतिस्तिरापूणास्तेतिपर्यंतितेजसा। इत्याद्यमेधिकेपर्वणिब्राह्मणगीतासु॥
ब्राह्मणउवाच॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं। निबोधदशहोतृणांविधानमिहयादेशं। श्रोत्रंत्वक्
बहुषाजिह्वानासिकावरणोक्तो। उपस्थं पायुरितिवाकूहोतृणिदशानामिनि। राहस्यशोक्तंरूपरसो
धोवाक्यंक्रियागतिः। रेतामूत्रपुरीषाणां त्यागोदशहवीषिवादिशोवायुरविश्वं दृष्ट्यग्निर्विद्विरेव
च। इंद्रः प्रजापतिर्मित्रं अग्नयोदशानामिनि। दशोद्वियाणिहोतृणिहवीषिदशानामिनि। विषयानामस
मिधोह्यंतेनुदशानिषु। सर्वमेवाथविनेयं वित्तं ज्ञानमवेक्षते। रेतः शरीरं धृक्कायेविज्ञातातुराशरीर
क। शरीरं तत्तगाहपत्यस्तस्मादन्यः प्रणीयते। मनश्चाहवनीयश्चयस्मिन्संक्षिप्यतेहविः। ततोवाम
त्यतिर्यजेतमनःपर्यपहतो। पूर्वतवतिवैष्णवाकूतांमनुद्रवतेमनः। ब्राह्मण्युवाच। केत्माधागतव
त्पूर्वकस्मात्पश्यान्मनोभवत्। मनस्याविवित्तंवाचायदासमन्निपद्यते। केनविज्ञानयोगेनमतिस्थितं स

मास्तिता। समुन्नीता बाध्यगच्छत्कोवेतां प्रतिषेधने। ब्राह्मण उवाचा ताप्रयानः पतिर्त्तत्वा तस्मात्प्रवृत्त्यप
 नतां। तां मतिं मनसा प्राहुर्मनस्तस्मादवेक्ष्यते। प्रश्नं तु वाङ्मनसो यस्मात्त्वमनुष्ठसि। तस्मात्तेव तं विष्यामि
 तयोरेव समाकृत्योऽन्ते वाङ्मनसो गत्वा तत्तात्मानमनुष्ठतां। आवयोः प्रश्नमात्रस्य चिन्धि नो रंशयं
 वित्तो। मन इत्येव तत्त गवान् तदा प्राहुः सरस्वती। अयं वै कामधुकुतुभ्यमिति तं प्राहुः वागथा ब्राह्मण उवा
 स्यावरं जंगमं वै विद्ध्यन्ते मनसो ममास्त्वावरं मम काशे वै जंगमं विषयेतव। यस्तु ते विषयं गच्छेत्तव
 णो मंत्रः स्वरोपि वा। तन्मनो जंगमं नाम तस्मादसि गरीयसी। यस्मादति तु मेवायः स्वयमन्ये त्यशो न नो त
 स्माऽदृष्ट्वा समासाद्य न वाग्वदति कहिं विद्वाः प्राणापानांतरे नित्यं वाग्वै सम्यक् प्राप्तिश्चिता। पूर्यमाणमहा
 सागे विना प्राणानपानता। प्रजापतिमुपाधावत् प्रसीदत गवन्निति। ततः प्राण प्रादुरस्तत्त्वा च माप्या
 ययत्युनः। तस्मादृष्ट्वा समासाद्य न वाग्वदति कहिं विद्वाः घोषिणा ज्ञात निघोषा नित्यमेषा प्रवर्तते। त
 योरपि न घोषे ण निघोषे वै गरीयसी। गौरिव स्ववतीत्येषा रसमुत्तमशालिनी। सततं स्यंदति ह्येषा राश्व
 ती ब्रह्मवादिना। दिव्या दिव्य प्रकारेण क्षारती गोः शुविस्मिते। एतयो रंतरं पश्य सूक्ष्मायाः स्यंदमानयोः।
 ब्राह्मण्युवाचा। अनुत्यन्तेषु वाक्येषु वाद्यमाना विवक्षया। कंतु पूर्वततो देवी व्याजहार सरस्वती। ब्राह्म
 ण उवा। प्राणे न ग्रासं हृयते शरीरे प्राणापानं प्रतिपद्यते वा। उदानस्ततान विस्त्रज्य देहं व्याने न सर्वं दिव
 माहृणाति। ततः समाने प्रतितिष्ठता ह इत्येव पूर्वप्रजजल्पवाणी। तस्मान्मनः स्थावरत्वात् विशिष्टं तं वा
 देवी जंगमत्वा विशिष्टा। इत्याश्वमेधिके पर्वणि ब्राह्मणगीतासु। ब्राह्मण उवा। अत्राप्युदाहरंताममिति हासं

पुरातनां सुभगो सप्तहो तृणां विधानमिह यादृशं द्राणं बहुश्च जिह्वा तल्लक्ष्मोत्रं वैवर्ण्यं मनोबुद्धिश्च
सहैते होतारः सुरवमाश्रिताः स्तस्मै वकारो संतस्तेन पर्यंती तरेतरं एतान् वै सप्तहोतृं स्वस्वावादिदिशो
त्तनैः ब्राह्मण्युवाच स्तस्मै वकारो संतस्ते कथं नान्योन्यदर्शिनिः कथं स्वस्वावाद्गवन् एतदा बह्वमेवि
भो ब्राह्मणो गुणाज्ञानमविज्ञानं गुणज्ञानमभिज्ञता परस्परं गुणाने तेन विज्ञानं तिकहि विज्ञा जिह्वा
बहुस्तथा श्रोत्रं वागमनोबुद्धिरेव नानागंधानधिगच्छति द्राणं तानधिगच्छति द्राणं बहुस्तथा श्रोत्रं त्वगमनो
बुद्धिरेव नाना रसागंधिगच्छति जिह्वा तानधिगच्छति द्राणं जिह्वा तथा श्रोत्रं वागमनोबुद्धिरेव नाना रूपाण्य
धिगच्छति बहुस्तान्यधिगच्छति द्राणं जिह्वा ततश्चक्षुः श्रोत्रं बुद्धिर्मनस्तथा नस्पृशानधिगच्छति त्वक्कना
नधिगच्छति द्राणं जिह्वा चक्षुश्च त्वगमनोबुद्धिरेव नाना रसानधिगच्छति श्रोत्रं तानधिगच्छति द्राणं
जिह्वा चक्षुश्च त्वक् श्रोत्रं बुद्धिरेव नाना संशयानधिगच्छति मनस्तानधिगच्छति द्राणं जिह्वा चक्षुश्च त्व
क् श्रोत्रं मन एव नाना निधामधिगच्छति बुद्धिस्तानधिगच्छति अत्राप्युदाहरंती ममिति हासं पुरातनं
इंद्रियाणां संवादं मनस्येव नामिनि मन उवाच न द्राति मामते द्राणं रसं जिह्वा न बुध्यते रूपं चक्षु
न गच्छति त्वक् स्पर्शं नावबुध्यते न श्रोत्रं बुध्यते वाहं मया हानं कथं वन प्रवरं सर्वत्ततानां अहमस्मि
सनातनां अगाराणीव शून्यानि शांता विषे इवाग्नयः इंद्रियाणि न तासं ते महीयो नानि नित्यशः काष्ठानी
वा इमुष्कानि यतमाने रपींद्रियैः गुणाथान्नाधिगच्छति मामते सर्वज्ञं तव इंद्रियाण्यनु एव मे तद्वै
सत्यं तथैतन्मन्यते स वाचः क्रतेस्मान् स्पृष्टास्त्वं भोगान् रज्जुं ज्याह्वानपि यद्यस्मा सुवलीनेषु तव पांशो

णधारणं। नो गान्धर्वस्वरसा ननु स्वयथैतन्मन्यसे तथा। अथवासं प्रलीनेषु तिष्ठसु विषयेषु यदिसं
ल्पमात्रेण तुंस्व नो गान्धर्वस्वरसा ननु यथा यवान्। अथ ये मन्यसे सिद्धमस्मदर्थेषु नित्यदा। प्राणे न रूपमाधेदस्वरसा
नादस्वयं सुषा। आत्रेण गंधानादस्वनो छिद्यं नो ह्युमहसि। यथा शिष्यो न शारत्तस्येत्तस्येत्तमिति धावति।
ततः श्रुतमुपादाय श्रुतार्थ उपतिष्ठति। विषयानेव मस्मात्तिद्विगिति न तिमन्यसे। अनागतानतीतांश्च स्वप्रेजाग
रणे तथा। वेमनस्य गतानां यजंतनामल्पवेतसां। अस्मदर्थे कृते कार्ये दृश्यते प्राणधारणं। बहूनापि हि
संकल्पान् ज्ञात्वा स्वप्नानुपास्यन्। बुद्धस्य पापीदृमानो विषयानेव धावसि। आगारमद्वारमिव प्रविश्य सं
तप्यमानो विषयानविन्दन्। प्राणस्य येषां तिमुपेति नित्यं दत्तस्येति ज्वलितो यथेव। कामं तु त्रिवेषु गुणे
षु संगः कामं च नान्योन्यगुणोपलब्धिः। अस्मान्मतेनास्ति तवोपलब्धिस्त्वामप्यतेऽस्मान्मनज्जितदुर्षः। इ
त्याश्वमेधिके ब्राह्मणगातासु। ब्राह्मण०। अत्राप्युदाहरंतीममिति हासं पुरातनं। सुत्तरोप्यहोत्तृणां
विधानमिह यादृशं। प्राणायानवृत्तान्मनस्यमानो व्यानश्च वा पंच होत्तृनथे तान्ने परं तावन्विदुर्बुधब्रा
ह्मणी०। स्वप्नावसप्त होतारः इति तैत्तिरीयकामतिः। यथा वै पंच होतारः परोक्षावस्तुऽव्यतां। ब्राह्मण०। प्राणे न सं
त्ततो वायुस्ततो व्यानः प्रवर्तते। अप्याने संत्ततो वायुस्ततो व्यानः प्रवर्तते। व्याने न संत्ततो वायुस्ततो नादा
नः प्रवर्तते। उदाने संत्तते वायुसमानो नाम जायते। तेष्टुं तपुरा गत्वा पूर्वजातं प्रजापतियो नो ज्येष्ठस्तमाव
द्वसनः श्रेष्ठो न विव्यति। ब्रह्मो वा या यस्मिन् प्रलीने प्रलयं व्रजंति सर्वे प्राणाः प्राणन्तं शरीरे। यस्मि
न् प्रवीर्णे विपुनश्च श्ररंति सवः श्रेष्ठो गच्छत यत्र कामः। प्राण०। मयि प्रलीने प्रलयं व्रजंति सर्वे प्राणा प्राण

नृतांशरीरोमयि प्रवीर्णेषु पुनश्चरंति श्रेष्ठोऽस्माहं पश्यतमां प्रलीनां ब्राह्मणः प्राणः प्रलीयततः पुनश्च
 विवचारहासमानश्चाप्युदानश्च वायं ब्रूतां ततः श्रुत्वा नत्वं सर्वमिदं प्राप्यतिष्ठत्युक्तयथावयं नत्वं श्रेष्ठोऽसि
 नः प्राणः अपानो हि वशो तवा सवचारः पुनः प्राणः स्तमप्राणो नो न्यस्तावता अपानः प्रवचाराथव्या
 जंति सर्वे प्राणाः प्राणः नृतांशरीरोमयि प्रवीर्णेषु पुनश्चरंति श्रेष्ठोऽस्माहं पश्यतमां प्रलीनां ब्राह्मणः व्यान
 श्चतमुदानश्च स्वस्तावता मथोचतुः। अपानः नत्वं श्रेष्ठो नः प्राणो हि वशो तवा अपानः प्रवचाराथव्या
 नस्तं पुनरब्रवीत्। श्रेष्ठो हि मस्मिन् सर्वेषां श्रूयतां ये न हेतुना। मयि प्रलीने प्रलयं ब्रूजंति सर्वे प्राणाः प्रा
 णः नृतांशरीरोमयि प्रवीर्णेषु पुनश्चरंति श्रेष्ठोऽस्माहं पश्यतमां प्रलीनां ब्राह्मणः प्रालीयतततो व्यानः
 पुनश्च प्रवचारहासमानश्चाप्युदानश्च समा नश्च मथोचवन्। ततः प्रलीयतो दानः पुनश्च प्रवचारहा
 प्राणापानः समा नश्च व्यानः श्रेवतं मब्रवीत्। उदानः नत्वं श्रेष्ठोऽसि व्यान एव वशो तवा नत्वं श्रेष्ठोऽसि नो व्यानस्य
 मानो हि वशो तवा प्रवचारः पुनर्व्यानिः समा नः पुनरब्रवीत्। श्रेष्ठो हि मस्मिन् सर्वेषां श्रूयतां ये न हेतुना। मयि
 प्रलीने प्रलयं ब्रूजंति सर्वे प्राणाः प्राणः नृतांशरीरोमयि प्रवीर्णेषु पुनः श्रूयतां ये न हेतुना। मयि
 ब्राह्मणः सर्वे श्रेष्ठानवा श्रेष्ठो सर्वे स्मरहृदमिणः सर्वे स्वविषये श्रेष्ठो सर्वे चान्योन्यरक्षिणः। इति तान
 ब्रवीत्सर्वान् समवेतान् प्रजापतिः। ब्रह्मो वाचा एकं स्थिरं अलाभ्यते विज्ञेयं वाचं वायवः। एक एव ममे
 वात्मा बहुधा ह्युपधायतो परस्परस्य सुहृदो नावयन्ति परस्परं। स्वति ब्रूजतं सद्रं बोधायतः परस्परं इत्या
 च मेधि के ब्राह्मण गीतासु। ब्राह्मणः। अत्राप्युदाहरंती ममिति हासं पुरातनं। नारदस्य संप्रदायं श्रुत्वा देवम
 तस्य च। देवमते। जंतोः संजायमानस्य किंतु पूर्वप्रवर्तते। प्राणोपानः समानो वा व्यानो बो दान एव वा। ना

रदवाये नायं स्रज्यते जंतुस्ततो न्यः पूर्वमेतितं। प्राणद्वंद्वे हि विज्ञेयं प्राणगं योर्द्वयं वयत्तु देवमतं केनायं
स्रज्यते जंतुः कश्चान्यः पूर्वमेतितं। प्राणद्वंद्वे न मे ब्रह्मि यत्पूर्ववत्। विनिश्चयं। नारद उवाच। संकल्प्य ज्ञाय
ते हर्षः शब्दादपि यज्ञायते। रसा संजायते वापिरूपादपि यज्ञायते। स्पर्शा संजायते वापि गंधादपि यज्ञायते। ए
तद्रूपमुदात्तस्य हर्षो मिथुनसंज्ञकः। कामा संजायते शुक्रकामा सर्ववर्गघृति। व्यानः समानश्चैवोत्तमोत्तिय
कुद्वंद्वं विमुच्यते। अग्निर्वैदेवताः सर्वाः इति वेदस्य शासनात्। संजायते ब्राह्मणेषु ज्ञानबुद्धिः समन्वितः। तस्य न
तमो धर्मं रजो न स्मस्यते जसः। सत्त्वं संजायते तस्य यत्र प्रस्थित्यते हविः। सत्त्वं समानो व्यानश्च इति यज्ञविदो
विदुः। प्राणा पाना वाज्यसारे तयोर्मध्ये कृताशनः। एतद्रूपमुदानस्य परमं ब्राह्मणं विदुः। निर्वंद्वं मिति यज्ञैतत्
तन्मै निगदतः शृणु। अहोरात्रमिदं द्वंद्वं तयोर्मध्ये कृताशनः। एतद्रूपमुदानस्य परमं ब्राह्मणं विदुः। उत्त
यने द्वंद्वं तयोर्मध्ये कृताशनः। एतद्रूपमुदानस्य परमं ब्राह्मणं विदुः। उत्तं सत्यान्ते द्वंद्वं तयोर्मध्ये कृताशनः
एतद्रूपमुदानस्य परमं ब्राह्मणं विदुः। प्रथमं सवनं व्यानो व्यस्यते तेन कर्मणा। द्वितीयं तसमानं पुन
रेव व्यवस्यति। शान्त्यर्थं वामदेव्यं वशांतिर्ब्रह्मसनातनी। एतद्रूपमुदानस्य परमं ब्राह्मणं विदुः। इत्यादि
अिके देवमतं नारदसंवादः। ब्राह्मणं अत्रायुदाहरंती ममिति हासं पुरातनं। आतुर्होत्रविधानस्य विधानं
मिह्याहुरा। तस्य सर्वस्य विधिवत् विधानमुपदेक्ष्यते। शृणु मे गदतो न देवि धानमिदं मुत्तमं कुर्यात् कर्मकत
यमास इत्येव नामिनि। त्वार एते होतारो ये रिदं जगदावृतां होतृणां साधनं वैवशृणु सर्वं प्रशोषत। प्रा
णजिह्वा वसुश्चक्षुर्वसुः श्रोत्रं पंचमं। मनो बुद्धिश्च सप्तैते विज्ञेयाः क्रतुहेतवः। गंधो रसश्च रूपं स्रज्यते

स्य शश्विपं वमः। मंतव्यमथ बोद्धव्यं सहेतैकर्म हेतवः। विडुषां बुध्यमानानां स्वस्वस्थानं यथाविधि। गुणास्ते देवता
रूपा सततं जुंजते हविः। अदह्यन्ते निराकं माणि मन्त्रानि ममत्वेनोपहन्यते। आत्मार्यं पात्रयन्जित्यं ममत्वे
नोपहन्यते। असहस्रसहस्रं वै वमद्वयं न वदन्ति तं सवा न वदन्ति पंचान्नं सहत्वा हन्यते पुनः। अन्नाद्यन्नं
दत्तं विद्वान् पुनर्जनयतीश्वरः। नवान्नाज्जायते तस्मिन् सद्धमो नाम व्यतिक्रमः। मनसा गम्यते यच्च यच्च वायानि
रुच्यते। श्रोत्रेण श्रूयते यच्च यच्च श्रुत्या यच्च दृश्यते। स्पृशने स्पृश्यते यच्च घ्राणेना घ्रायते यच्च। मनः षष्ठानि सं
यम्य हवींष्येतानि सर्वत्राः। गुणवत्यावको मह्यं दीप्यते हव्यवाहनः। योगयज्ञः प्रवृत्तो वाज्ञानब्रह्ममनो
भवः। प्राणस्तोत्रोऽयान् रास्त्रप्राण त्यागः सुदेहिणः। कर्मानुमाता ब्रह्मा मे कर्तृद्विर्युक्तस्तुतिः। कृत
प्रशस्ता तच्छस्त्रं अपवर्गं स्य दारुणा। रुचश्चाप्यत्र संशंति नारायणविशेजनाः। नारायणाय देवाय यद्व
धत्पश्यन् पुरा। तत्र सामानि गायन्ति तत्र याजुर्निदिशन्। देवं नारायणं नीलसवत्मानं निबोध मे। इत्याश्व
मेधिके ब्राह्मणगीतासु। ब्राह्मणः। एकः शास्तान् द्वितीयो स्ति शास्ता हृद्यो षतिष्ठन् पुरुषः शास्ति शास्ता तेना
स्ति युक्तः प्रवणा दिवोदकं यथानियुक्तो स्मि तथा वहानि। एको गुह्यो नास्ति ततो द्वितीयो यो हृद्यस्तमहमनु
ब्रवीमि तेनानुसृष्टा बोधवा बंधुमंतः सप्तर्षयः सप्त दिवि प्रजाति। एकः श्रोतानास्ति ततो द्वितीयो यो हृद्य
स्तमहमनुब्रवीमि। अयास्मिन् गुरो गुरुतसे निरुद्धावनिर्गतः सर्वलोकामरत्वा। एके देवानास्ति ततो द्विती
यो यो हृद्यः क्रोधस्तमहमनुब्रवीमि तेनानुसृष्टो गुरुणा स देवलोकदिष्टा पन्नगाः सर्व एव वा। अत्रायु
दाहरंती ममिति हासं पुरातनो प्रजायते पन्नगानां देवर्षीणां वसं विदं। देवर्षयश्च नागाश्च असुराश्च प्रजा

स्य शश्वपं वमः। मंतव्यमथ बोद्धव्यं सहेते कर्म हेतवः। विडुषां बुध्यमानानां स्वस्वस्थानं यथाविधि। गुणास्ते देवता
रूपा सततं जुजते हविः। अदृष्टं नृनिश कर्मणि मन्त्रानि ममत्वे नोपहन्यते। आत्मार्यं पात्रयन्नित्यं ममत्वे
नोपहन्यते। असहस्रसहस्रं वै वमद्यपानं वहंति तां स्यान् न हंति पंचान्नं सहत्वा हन्यते पुनः। अन्नाद्यन्नं
दन्विद्वान् पुनर्जनयतीश्वरः। नयान्नाज्जायते तस्मिन् सत्त्वो नाम व्यतिक्रमः। मनसा गम्यते यच्च यच्च वा याति
रुच्यते। श्रोत्रेण श्रूयते यच्च यच्च श्रुत्या यच्च दृश्यते। स्यत्राने स्पृश्यते यच्च घ्राणेना घ्रायते यच्च मनः पचानि सं
यम्य हवीं व्येतानि सर्वत्राः। गुणवत्यावको मह्यं दीप्यते हव्यवाहनः। योगयज्ञः प्रहृष्टो वाज्ञानं ब्रह्म मनो
भवः। प्राणस्तोत्रोऽपानशस्त्रप्राणत्यागः सुदेहिणः। कर्मनुमाता ब्रह्मा मे कर्तृद्विर्युक्तस्तुतिः। क्रतु
प्रशास्ता तच्छस्त्रं अपवर्गो स्यदा रुणा। रुचश्चाप्यत्र संशंति नारायणविदो जनाः। नारायणाय देवाय यद्वं
धत्पशुनूपुरा। तत्र सामानि गायंति तत्र वा ऊनिदिशन्। देवं नारायणं नीरुसवत्मानं निबोध मे। इत्याश्व
मेधिके ब्राह्मणगीतासु। ब्राह्मण० एकः शास्तान द्वितीयो स्ति शास्ता हृद्यो षतिष्ठ नूपुरुषः शास्ति शास्ता। तेना
स्ति युक्तः प्रवणादिबोद्धकं यथानियुक्तो स्मि तथा वहानि। एको गुरुर्नास्ति ततो द्वितीयो यो हृद्यस्तमहमनु
ब्रवीमि। तेनानुसृष्टा बोधवा बंधुमतः सप्तर्षयः सह दिवि प्रजाति। एकः श्रोतानास्ति ततो द्वितीयो यो हृद्य
स्तमहमनुब्रवीमि। अथास्मिन् गुरो गुरुतसे निरुद्धावनिर्गतिः सर्वलोकामरत्वा। एके देवानास्ति ततो द्विती
यो यो हृद्यः को धस्तमहमनुब्रवीमि। तेनानुसृष्टो गुरुणा स देवलोकदिष्टा वन्नगाः सर्वे एव न। अत्रायु
दाहरंती ममिति हासं पुरातनो। प्रजायते पन्नगानां देवर्षीणां वसं विदं। देवर्षयश्च नागाश्च असुराश्च प्रजा

॥ ति। पर्यष्टं नुपासीतः श्रेयो नः प्रोच्यतामिति। तेषां प्रोवाच तगवान् श्रेयः समनुष्ठतां। इत्येकाहरं ब्रह्मते
 म्त्वा प्रादवर्द्धितः। तेषां प्रयत्नमानानां उपदेष्टार्थमात्मनः। सर्पाणां दशने तावः प्रहृतः पूर्वमेव तु। असु
 राणां प्रहृतस्त्यक्त दं सत्ता वस्व तावजः। दानं देवा व्यवसिता दममेव महर्षयः। एकं शाश्वतारमासाद्य शब्दे
 ने केन संस्तुताः। नाना व्यावसिता सर्वे सर्प देव विदित न वा। ऋणोत्पथं प्रोच्यमानं गच्छाति वयथा तथं। पृच्छ
 तस्तदतोक्तयो गुरुरन्योन विद्यते। तस्य वानुमते कर्म ततः पश्चात्प्रवर्तते। गुरु बोद्धा च श्रोता वदेद्यथा हर
 नित्यशः। पापेन विवरं लोके पापवारी सवत्ययं। ब्रह्मेव समिधस्तस्य ब्रह्माग्नि ब्रह्म संस्तरः। आपो ब्रह्म
 रु ब्रह्म स ब्रह्मणि समाहितः। एतदे तादृशं सस्मिं ब्रह्म वेयं विडुर्बुधाः। विदित्वा वा च पश्यं तस्मै न ज्ञे नानुदही
 ता इत्याश्च मेधिके ब्रह्मण गीता सु। ब्राह्मणं संकल्प दंश मराकं शोक हर्ष हि मातृपै। मोहाध्वज रतिमिरं
 लो न व्याल सरीसृपं। विषये कात्यया धाने काम क्रोध विरोध कृत्। तदतात्य महा दुर्गे प्रविष्टो स्मिन् मद नं। ब्रा
 ह्मण्युवाच। किं तद्वनं महा प्राज्ञ के हृदाः सरितश्च काः। गिरयः पर्वताश्चैव कियत्यध्वनित वनं। ब्राह्म
 णं न तदस्ति पृथग्भा वः किं विदन्यं ततः समं न तदस्ति पृथग्भावे किं विदूरतरं ततः। तस्मात्तद्वत्स
 तरं नास्ति न ततोस्ति हृत्तरं। नास्ति तस्माद्दुःखतरं नास्त्यन्यत् ततः समं सुखं। न तत्प्रविश्य शोभं नि न हृष्यंति
 य तदिदं। न च विस्पृति केणां विरतेभ्यो विस्पृति किं न तस्मिन् वने सप्त महा द्रुमश्च फलानि सप्त तिथ
 यश्च सप्ता सप्ता अमाः सप्त समाधयश्च दीक्षाश्च सप्तैतद्वरण्यरूपां पंचवर्णानि दिव्यानि पुष्पाणि च
 फलानि च। विसृजं तो महा वृक्षा व्यपति ष्यंति तद्वनं। चतुर्वर्णानि दिव्यानि पुष्पाणि च फलानि च। सृजं तः पा

दपास्तत्र व्याप्यतिष्ठति तद्वनं। त्रांकराणि त्रिवर्णा निपुण्याणि च फलानि वा। सृजंतः पादपास्तत्र व्याप्यतिष्ठति तद्वनं। त्रांकराणि त्रिवर्णा निपुण्याणि च फलानि वा। सृजंतः पादपास्तत्र व्याप्यतिष्ठति तद्वनं। बहून्व्यवृत्तवर्णा
निपुण्याणि च फलानि वा। विष्टजंतो महावृक्षा व्याप्यतिष्ठति तद्वनं। एकोऽह्यग्निः सुमनाः ब्राह्मणे त्रयं वेदि
याणि समिधश्चात्र संति। ते न्यो मोक्षाः सप्तत्तवंति दासा गुणाः फलान्यतिथयः पलाराः। आतिथ्यं प्रति गृहं।
तितत्र सप्तमहर्षयः। अविर्तेषु प्रलीनेषु त्रिधन्य तेषां प्राप्य ते वनं। प्रतिज्ञा हसमफलं शांतिं याय समन्वितं।
ज्ञानाश्रयं तद्वि तोयं अंतः क्षेत्रस्य नास्करं। ये धिगच्छंति ते संतः सेवां नास्ति नयं पुनः। उर्ध्वं बाधे श्रुतिर्य
क्तस्य नांतो धिगम्यते। सप्तस्त्रियस्त्वत्र वसंतिसत्या अवाप्नुवन्त्या नानुमत्यो जनिन्यः। ऊर्ध्वं रसानाददत्ते
प्रजान्यः सर्वाण्यथा सर्वमनित्यतां वा तत्रैवं प्रतितिष्ठति पुनस्तत्रोदयंति वा। सप्तसप्तर्षयः सिद्धावसिष्ठप्र
मुखास्तथा। यशो वा वा नगवतस्तुष्टि विजियते जसा। एवमेवानुवर्तते सप्तस्यो तोषि नास्करं गिरयः पर्वता
श्चैव संति तत्र समासतः। नदाश्च सरितो वायुर्वहंत्यो ब्रह्मसंत्तवां नदीनां संगमस्तत्र वेतान समुपकरोत्वा
स्मृता यतो यांति साक्षादेते पितामहं। कृशाशाः सुव्रतापी नास्त्यसादग्ध किल्बिषाः। आत्मन्यात्मानमाविष्य
ब्रह्माणं समुपासते। तत्र मथ्यत्र रां संति विद्यारण्यविदो जनाः। तदारण्यप्रतिप्रेत्य यथाधार मजायत। एत
देता दृशं दिव्यं अरण्यं ब्राह्मणा विदुः। विदित्वा वा नुतिष्ठंति तत्रैव नानुदर्शिता इत्याश्च मे धिके ब्राह्मणगी
तासु। ब्राह्मणं गंधान् च जिघ्रामि रसान् च वेष्टि रूपं न पश्यामि न च स्पृशामि। न वा पित्राह्वा नू विविधान्
शृणोमि न वापि संकल्पमुपेमि किंचित्। अथा निष्ठा नू कामयते स्वत्तावः सर्वा नू द्वेषा नू प्रद्विषते स्वत्ता
वः। कामदेषा बुद्धवतः स्वत्ता वात्। प्राणापानौ जं तु देहा नि विश्यते त्यश्चा न्या स्तेषु नित्य स्वत्ता वा।

स्तत्तात्मानं लक्षयेयं शरीरे तस्मिन् नृतिश्च नृनां स्मिन् शक्यः कथं चित् । कामक्रोधाद्यां जरायामरुक्तावाः ।
कामयानस्य च सर्वकामान् न विधिषाणस्य च सर्वदोषान् न मे स्तत्तावेषु न वंति लेपास्तो यस्य विदो रिव
क्षरेषु । नित्यस्य मे नैव न वंति नित्य निरीक्ष्यमाणस्य ब्रह्मत्वावाः । सै नैज्जाते कर्मसु भोगजालं हि वा
वस्तु यस्य मयूषजालं । अत्राप्युदाहरंती ममिति हासं पुरातनं । अध्वर्युयति संवादे तन्निबोधय शस्त्रिनि
प्रोक्ष्यमाणं पशुं दृष्ट्वा यज्ञे कर्मण्यथा करोत् । यतिरध्वर्युमासी न हि सेयमिति न संयत् । तमध्वर्युः प्रत्य
वाचनायं छागो विनश्यति । अथ सा यो ज्यते जंतुं यदि मृतिरियं तथा । यो ह्यस्य पार्थिवो ज्ञातः पृथिवीस्य
मिष्यति । यदस्य वारिजं किं चित् अपस्तं परिपश्यते । सूर्ये वसुदिशः श्रोत्रं घ्राणौ मारुतमेव व । आगमे वर्तमा
नस्य न मे दोषोस्ति केचन यतिरुवाच ॥ घ्राणे विद्यो गः छागस्य यदि श्रेयः प्रपश्यसि । छागार्थं वर्तते य
ज्ञो न वतः किं प्रयोजनं । अहत्वा मन्यतां माता पिता त्राता सर्वा पिवा । मंत्रयस्वे न मुन्नीय परमं तं विशे
षतः । य एव मनुमन्ये रत्नान् नृनान् प्रष्टुमर्हसि । तेषां मनुमतं श्रुत्वा शक्यं कर्तुं विचारणात् । घ्राणा अर्थ
स्य छागस्य प्रापिता स्ते स्योनिषु । शरीरे केवलं शिष्टं निश्चेष्टमिति मे मतिः । इध्नस्य तु तुल्ये न शरीरेण वि
वेतसा । हिंसां निर्वेष्टुं कामानां इध्नं पशुसंज्ञितं । अहिंसा सर्वधर्माणां इति वृद्धानुशासनं । तदहिंसे न वेत्क
मतित्कार्यमिति विद्वद्दे । अहिंसेति प्रतिज्ञेयं यदि वक्ष्याम्य तः परं । शक्यं बहुविधं कर्तुं न वतः कार्यदूषणं । अ
हिंसा सर्वस्तूतानां नित्यमस्मासुरो वतः । प्रत्यक्षतः साधयामो न परोक्षमुपास्महे । अध्वर्युर्नृवाचात्त
मे गंधगुणान् भुञ्ज्य पिबत्वा पो मयं रसं । ज्योतिषां वश्य मे रूपं स्य शस्या निलज्जान् गुणान् शृणोत्याकाशं

जंशब्दं मनसा मन्यसे गतिं। सर्वाणि तानि नृत्तानि प्राणा इति व मन्यसे। प्राणदानेन नित्यासि हिंसया वर्तते तत्त्वा
न। नास्ति चेष्टा विना हिंसा किं वा त्वं मन्यसे द्विजा यतिरुवाच॥ अक्षरं च क्षरं वैवर्द्धे धीमावो यमात्मनः। अक्षरं तत्र
सद्भावः स्वप्तावक्षर उच्यते। प्राणो जिह्वा मनः सस्ते त्वं स्वप्तावारजसा सह। भावेरेते विप्रकृतस्य निर्द्वंद्वस्य नि
राशिषः। समस्य सर्वस्तत्तेषु निर्ममस्य जिह्वात्मनः। समं तात्परिमुक्तस्य न ज्ञेयं विद्यते क्वचित्। अध्वर्युः सद्भिरेवे
ह संवासः कः। यो मतिमतां वरा भवतो हि मत्तं श्रुत्वा प्रतिभाति मतिर्मम। स गवन् भवतो बुद्ध्या प्रतिबुद्धो
ब्रवीम्यहं। मतिमद्भिः कृतं कर्तुं न पिराधोस्ति मे द्विजा उपपत्त्या यतिस्तु ह्यं वतमानस्ततः परं। अध्वर्युर
पि निर्मोहं विस्वारमहामतो। एवमेतादृशं मोक्षं सुस्तु मंत्राह्वयविधेः। विदित्वा वातुं उतिष्ठति स त्रजे
नानुदर्शितः। इत्याश्वमेधिके ब्राह्मणगातासु। ब्राह्मणं अत्राप्युदाहरंती ममिति हासपुरातनं। कार्त्तवीर्य
स्य संवादं समुद्रस्य वत्तामिनि। कार्त्तवीर्योऽनुनो नाम राजा बाहुसहस्रत्तरत्वा येन सागरपथं ताधनुषा
निजितो महा। सुकदापि समुद्रांते विवरन् बलदपितः। अवाकिरन् शरशतेः समुद्रमिति नः श्रुतं समुद्रो य
सहस्रं त्वं कृतां जलिरुवाच ह। मामुच्यते वीरनारायणं ब्रूहि किं करवाणिते। मय्याश्रितानि नृत्तानि त्वद्विर
ष्टेर्महेश्वरः। वध्यं ते राजा राजा हलते त्वो देह्यत यं विजो। अनुन उवाच। मम सो यदि संग्रामेश रासनधरः
क्वचित् विद्यते तन्ममायस्वयं समासीत मां मध्ये। समुद्र उवाच। महर्षिर्जमदग्निस्ते यदि यदि राजान् परिश्रुते।
तस्य पुत्रस्तवातिथ्यं यथा वक्तुं महति। ततः सराजा प्रययो को धेनमहता हतः। स तमाश्रममागम्य राममे
वान्वपद्यत। सरामप्रतिकूलानि करोति सह बंधुभिः। आयासं जनयामास रामस्य वमहात्मनः। ततस्तेजः
प्रज्ज्वालय रामस्यामि ततस्तेजसः। प्रदहन् रिरिपुसैन्यानि तदा कमललोचनः। ततः परशुमादाय शतं बाहुसह

स्त्रिणां विष्टे दत्त धारा मो ब डुशारवमिव दमां तं हतं पतितं हृत्वा समेताः सर्वबांधवाः असी नादाय गच्छन्ति
अन्ता गवंपर्यवारयन् रा मो पि धनु रा दा य र थ मा रु त्य स त्वरः । विस्त्रजन् शरवर्षाणि व्यध मत्पा र्थिवं ब
लं ततस्त स्रजियाः के सितजमदग्निं निहत्य तं । विविश्रुतिरिडुणं गां णि मगाः सिंहादिता इवा तेषां स्ववि
हितं कर्म तद्गुणान्नुतिष्ठता प्रजाव्यलतां प्राप्ता ब्राह्मणा नाम दर्शनात् । त एते द्रविडाः पुंड्राः राकाश्च
त्रावरेः सहाव्यलत्वे परिगता व्युत्थानात्सधर्मिणः । ततश्च हतवीराश्च स्रजिया सु पुनः पुनः । द्विजे स
त्पादितं सत्रं जामदग्न्यो न्यहंत त । एकविंशे ततो घाते रामं वागशीरिणी । दिव्या प्रोवाच मधुरा सर्वलोक
नमस्कृता । राम राम निवर्तस्व कंगुणं तात पश्यसि । सत्रबंधं निमो नू प्राणे विप्रयोऽप्य पुनः पुनः तथैव
च महात्मानं च न्यूक प्रमुखास्तथा । पिता महा महा नागं निवर्तस्वेत्यथा ब्रुवन् । पितुर्वध मम व्यंस्त रा
मः प्रोवाच तानू नू णी नू । नाहं तीह नू वं तो मां निवारयितु मय्युत । पिता महा ब्रुवुः । नाहं सैव सत्रबंधं स्वं
निहंतुं जयतां वर । न हि युक्तं त्वेमाहंतुं ब्राह्मणे न स तान् नृपा । इत्याश्च मे धिके ब्राह्मण गाता सु । पिता म
हा ब्रुवुः । अत्राप्युदाहरंती ममिति हासं पुरातनं । श्रुत्वा च ततथा कार्यं न वता द्विजे सत्तमा अलकं नाम
राजविरत्तवसु महातपाः । धर्मज्ञः सत्यसंधश्च महात्मा सु महाव्रतः । स सागरांतां धनुषा विनिर्जित्य महा
मिमां । कृत्वा सु डुः करं कर्म मनः सुहृमं समा दधौ । स्थितस्य वृक्ष मूले तु तस्य विंता बभूव ह । नृसृज्य सु मह
त्कर्म सुहृमं प्रति महामतिः । अलकं न मनसो मे बलं जातं मनो जित्वा ध्रुवं जयः । अन्यत्र वाणा नू मोक्षामित्र
शत्रुनिः परिवारितः । यदि दं वा पलान् मर्त्यान् सर्वानेता नू विकीर्षति । मनः प्रति सुहृदमाग्रो न हं मोक्ष्या २४

मिसायकानामनञ्जवा। नतेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्तेस्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि।
अन्यात्रबाणान्समीक्ष्यस्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। तत्स्मृत्वासविविंत्याथततोवयनमब्रवीत्। अलर्क०
आध्यायसुबहूनुगंधानूनानेवप्रतिगृध्यसि। तस्मात्तुघ्राणं प्रतिशरात्रप्रतिमोक्षाम्यहंसितान्॥ घ्राण०
नतेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्तेस्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि। अन्यात्रबाणान्समीक्ष्य
स्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। अलर्क० इयंस्वादूनुरसानुत्तुक्तातानेवप्रतिगृध्यति। तस्माज्जिह्वां प्रतिशरा
त्रप्रतिमोक्षाम्यहंसितान्। जिह्वा० नमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्तेस्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि।
अन्यात्रबाणान्समीक्ष्यस्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। तत्स्मृत्वासविविंत्याथततोवयनमब्रवीत्।
अलर्क०। स्मृत्वात्वविविधान्स्यशान्तेनेवप्रतिगृध्यसि। तस्मात्त्वयंपाटयिष्येविविधैः कंकपत्रिभिः।
त्वगुवावा। नतेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्तेस्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि। अन्यात्र
बाणान्समीक्ष्यस्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। अलर्क०। स्मृत्वात्वंविविधानुशङ्कानृतानेवप्रतिगृध्यति। तस्मा
त्तुश्रोत्रं प्रतिशरात्रप्रतिमोक्षाम्यहंसितान्। श्रोत्र० नमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्ते
स्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि। अन्यात्रबाणान्समीक्ष्यस्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। तत्स्मृत्वा० अलर्क०। हृत्वा
वैविविधानुत्तावानृतानेवप्रतिगृध्यति। तस्माच्चक्षुः प्रतिशरात्रप्रतिमोक्षाम्यहंसितान्। वहुरुवावा।
नमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथं वनातवैवमर्मत्तेस्यंतिस्तिन्नममामिरिष्यसि। अन्यात्रबाणान्समीक्ष्य
स्वयेस्त्वंमांस्तदयिष्यसि। अलर्क०। इयंनिष्ठावकुविधाप्रज्ञयात्वध्यवस्यसि। तस्मात्तुबुद्धिं प्रतिशरात्र

प्रतिमोऽसाम्यहं सिताशु बुद्धिरवाव॥ नेमेवाणास्तुरिष्यंति मामलर्ककथं वनातवैवमर्मस्यंति न्निन्नुमामि
 रिष्यसि। अन्यान्वाणा नूयमीह स्वयेस्त्वं मां सुदयिष्यसि। तद्युक्त्वा॥ ब्राह्मण०॥ ततो लर्कस्तपोधोरसमा
 स्थाय सुडं करं। नाध्यगच्छत्यरं राजा बाणमेतेषु ससु। सुसमाहितयेतास्ततो वितंयत प्रभुः। सप्रवित्यवि
 रं कालं अलको द्विजसत्तम। नाध्यगच्छत्यरं श्रेयो योगान्मतिमतां वरः। सरकाग्रं मनः कृत्वा निश्चलो
 योगमास्थितः। इन्द्रियाणि जघानाशु बाणेनेके नवायवाच। योगेनात्मानमाविश्य सिद्धिं च परमाययो।
 विस्मितश्चापिराजर्षिरिमां गाथां जगादह। अहो कथं यदस्मान्निःपूर्वराज्यमनुष्ठितं। अपि पश्चात्तपसा
 ज्ञातं योगान्नास्ति परं सुरवं। इति त्वमपि जानाहिराममास त्रियान् जहि। तपोधोरमुपातिष्ठततो श्रेयोनि
 पस्यसे। इत्युक्तः पितृभिः सोयतपोधोरं समास्थितः। ज्ञामदग्न्यो महोत्तागः सिद्धिं च परमांगतः॥ इत्या
 श्रमेधिके ब्राह्मणगीतासु॥ ब्राह्मण०॥ त्रयो वैरिपवो लोके नववै गुणतः स्मृताः। प्रहर्षप्रीतिरानंदश्च
 यस्ते सात्विकास्मृताः। शोकः क्रोधो तिसंसेरं तो राजसास्ते गुणाः स्मृताः। स्वप्नस्तं द्रीवमोहश्च त्रयस्ते ताम
 सा गुणाः। एतान्नि कृत्य धृतिमानू ज्ञानवाणे रतं द्वितः। जेतुं परानुसहते प्रसन्नात्मा जितेन्द्रियः। अत्र गा
 था कीर्तयंति पुरा कल्पविदो जनाः। अंबरीषेण यागात्ताराज्ञा राज्यं प्रशासता। समुदीर्णे बुदोषेषु बध्यमाने
 षु साधुषु। जगाद हतरसाराज्यं अंबरीष इति श्रुतिः। सन्निगृह्य महादोषासाधून्समन्ति कृत्वा जगाम मह
 ती सिद्धिं गाथा श्रेया जगादह। नृपिष्टं मे जिता दोषा निहताः सर्वशत्रवः। एको दोषो विशिष्टस्तव ध्येऽनिह
 तो मया। येन प्रयुक्तपुराणो वै तद्वै न भिगच्छति। तच्छास्त्रं इव निष्ठा निधावमानो न बुध्यते। अकार्यमपि सेवेत २५

प्रयुक्तो येन वेनरातं लोचनमसि तिस्रो ह्येगे निर्द्वंता न्ननिर्द्वंता लोचनं द्विजाय ते तच्छाततश्चित्तं प्रसज्जतो
 सल्लिप्समानो लज्जते तत्तु यिष्ठं राजसानुगुणान् तदवाप्तो तुल्यते तत्तु यिष्ठं तामसानुगुणान् सतेर्गुणैः संस्तु
 तदेह बंधनः पुनः पुनर्जायति कर्मवै हतो जन्मस्येति न्नविकीर्णदेहः पुनर्मर्त्युं गच्छति जन्मयेवा तस्मादे
 नं सम्यगवेक्ष्य लोचनं निगद्य धृत्यात्म निराज्यमिच्छेत् एतद्राज्यं नान्यदस्तीति विद्यात्तयस्त्वं नराज्ये विहितो म
 येकः इति राज्ञो बरीषेण गाथागीता यशस्विना अधिराजं पुरस्कृत्य लोचनमेकं परित्यज्य इत्याश्वमेधिके
 ब्राह्मणगीतासु ब्राह्मणोऽत्राप्युदाहरंताममिति हासं पुरातनं ब्राह्मणस्य संवादं जनकस्य वत्ता
 मिति ब्राह्मणजनको राजा सतं कस्मिंश्चिदागमि विषये मेन वस्तु व्यं इति शब्दार्थमब्रवीत् इत्युक्तः प्र
 त्यवावाथ ब्राह्मणो राजसत्तमं अन्यस्व विषयं राजानूयावांस्तव विशेषतः अन्यस्य विषये राज्ञो वस्तु
 मिच्छाम्यहं वित्तो ववस्ते कर्तुमिच्छामि यथाशास्त्रं महीपते इत्युक्तः सतदाराजा ब्राह्मणेन यशस्विना
 मुज्जरुष्टं च निश्चस्य न सतं प्रत्यत्तावता तमासीनं ध्यायमानं राजानममिमितो जसं करमलं सहसा गच्छ
 त्तानुमंतमिव ग्रहः समाश्वास्य तदाराजा व्यपेते करमले तदा ततो मुहूर्तादिव तं ब्राह्मणं वाक्यमब्रवीत्
 जनकं पितृपेतामहेराज्ये चरणे जनपदे सति विषयं नाधिगच्छामि विविचनूद्य धिर्वीमिमां नाध्यगच्छत्य
 राष्ट्र्यामि धिलामागतो मया ततो मेकलं रमे स्याते मतिः पुनरुपस्थिता कियं तं विषयं मन्ये सवेवा विषयो म
 माग्रात्यापि वार्यं नममसवंचिच्छिदीमम उच्यते यावदुसाहं नुज्यतां यावदुसहोष्यते यथामम तथा
 न्येषां मिति मन्ये द्विजोत्तमा ब्राह्मणोऽपि तपेतामहेराज्ये चरणे जनपदे सति ब्रह्मको बुद्धिमास्थाय मम त्वं वरि

तत्त्वया कया बुद्ध्या विनिश्चित्य सर्वो वै विषयस्तवा जनकजना अंतवत इहारंता विदिताः सर्वकर्मसु नाधिग
च्छाम्य हं बुद्ध्या ममेदमिति यद्देव। शृणु बुद्धिं तु यां ज्ञात्वा सर्वत्र विषयो ममा नाहमात्मा र्थमिच्छामि गंधान्
नृमि गुणानपि। तथा मे निजिता नृमिर्वशेति श्रुति नित्यदा। नाहमात्मा र्थमिच्छामि रसानास्येपि वर्तते। आपो मे
निजिता तस्मात् वशेति श्रुति नित्यदा। नाहमात्मा र्थमिच्छामि रूपं ज्योतिश्च यद्दुष्पातस्मान्मे निजितं ज्योतिर्दृशो
ति श्रुति नित्यदा। नाहमात्मा र्थमिच्छामि स्पर्शान् त्वविगताश्च ये। तस्मान्मे निजितो वायुर्वशेति श्रुति नित्यदा।
नाहमात्मा र्थमिच्छामि शब्दान् श्रोत्रगतानपि। तस्मान्मे निजिताः शब्दाः वशेति श्रुति नित्यदा। नाहमात्मा र्थमिच्छ
मिमं नो नित्यं मनो तरे। मनो मे निजितं तस्मात् वशेति श्रुति सर्वदा देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च नृतेभ्यो पितृभिः स
ह। इत्यर्थः सर्व एवेमे आरंताः संतवन्ति मे। ततः ग्रहस्य जनकं ब्राह्मणः पुनरब्रवीत्। त्वज्जिज्ञासार्थमिदं
विद्धि मांधर्ममागतं। त्वमस्य ब्रह्मलात्तस्य बुद्ध्या द्यारम्या निवर्तिर्तः। सत्त्वेनेमि निरुद्धस्य यक्रस्येषः प्रवर्तते।
इत्याश्च मोक्षिके पर्वणि ब्राह्मणगतासु॥ ब्राह्मण उवाच॥ नाहं तथा नारुयरा मितो के यथा त्वं मां तर्कयसि स्व
बुद्ध्या। विप्रोऽस्मि मुक्तोऽस्मि वने यरोऽस्मि नृग्रहस्थं धर्मा ब्रह्मवारी तथास्मि। नाहमस्मि यथा मां त्वं पश्यसे बहु
षा श्रुत्ते मया व्याप्तमिदं सर्वं यत्किं विज्जागती गता। ये के विज्जांतवो लोके जंगमास्था वराश्च हतेषां मामं
तगं विद्धि दारुणा मिव पावकां। राज्यं ह्यधिव्याः सर्वस्या अथवापि त्रिविष्टपं। महाबुद्धिरियं मे स्ति बुद्धिरे
वधनं ममा एकः यथा ब्राह्मणानां ये न गच्छन्ति तदिदं। गृहेषु वनवासेषु गुरुवासेषु भिक्षुषु। लिगैर्बहुनि
रव्यग्रे रेका बुद्धिरुपास्यते। नाना लिंगाश्च मस्थानां पेषां बुद्धिः शमात्मिका। ते तावमेकमायां तिसरितः सा

गरं यथा बुद्ध्या यंगम्यते मार्गः शरीरेण न गम्यते। आद्यं तव तिकर्माणि शरीरं कर्म बंधनं तस्मात्ते सुखेन नास्ति पर
लोक कर्तव्यं तद्वा वत्ताव निरता मामवेक्ष्यस्य ध्यात्मना। इत्याश्वमेधिके पर्वणि ब्राह्मण गीतासु॥ ब्राह्मण्य
वावा॥ नेदमल्पात्मना शक्यं वेदितुं नाकृतात्मना। बहुवा ल्यं वसं सिद्धं विलुप्तं मत्तं मेमा उपायं तु मम ब्रह्म
ये नैवा लभ्यते मतिः। तमन्ये कारणं तमं यत एषा प्रवर्तते। ब्राह्मणं आरण्यं ब्राह्मणं विद्धि गुरुं तस्योत्तरार
णि। तपः श्रुते हि मश्नाते ज्ञानाग्निं जायते ततः। ब्राह्मण्युवाच। यदिदं ब्रह्मणो लिंगं क्षेत्रज्ञ इति संज्ञितं। त
द्वा तुं येन तच्छक्यं लक्षणं तस्य तद्वद। ब्राह्मणं अलिङ्गो निर्गुणश्चैव कारणं नास्य विद्यते उपायस्य वक्ष्य
मि येन गच्छेत्तवान्वा। सम्यगुपायो ह्येष अत्रामरे रिव लक्ष्यते। कर्म बुद्धिं बुद्धित्वात् ज्ञानं लिङ्गैरनाश्रि
तं। इदं कार्यमिदं नेति न मोक्षेष्टं यदि श्यते। पश्यतः श्रुतौ बुद्धिरात्मनो येषु जायते। यावंत इह शक्येन स्त
वतो रान् प्रकल्पयेत्। अव्यक्ता व्यक्तेरूपांश्च शतशो य सहस्रशः। सर्वान्नानात्वं युक्तांश्च सर्वान् प्रत्यक्षहे
तुकान्। येतः परं न विद्येत ततो न्यासेन विष्यति। ततस्तत्तस्या ब्राह्मण्यमति क्षेत्रज्ञसंक्षये। क्षेत्रज्ञादेव प
रतः क्षेत्रज्ञांताः प्रवर्तते। अर्जुन॥ क्व नु सा ब्राह्मणा कृष्ट कृत्वा सो ब्राह्मणवर्जिनः। यान्यां सिद्धिरियं प्राप्ता
ता बुभो वद मे व्युत्पत्तिं गवानुवाच। मनो मे ब्राह्मणं विद्धि ब्राह्मण्युवाच। बुद्धिरेव वा क्षेत्रज्ञ इति यः प्रोक्तो
हमेव धयं जया इत्याश्वमेधिके पर्वणि ब्राह्मण गीतासु॥ अर्जुन॥ ब्रह्म वेद्यत्परं वेद्यं तन्मे व्याख्यातुमर्ह
सि। न वतो हि प्रसादेन स्तुष्टमे मे रमते मनः। अत्रा य्युहा हरंती ममिति हासं पुरातनं। स
संवादं मोक्षसंयुक्तं शिष्यस्य गुरुणा सहा कश्चित् ब्राह्मणमासीनं आचार्यं संज्ञितव्रतं। शिष्यः पप्रच्छ मे

धावी श्रेयः किं वित्परंतपः सगवतं प्रपन्नो हं निः श्रेयः स परायणं । यावेत्त्वां शिरसा विप्रयच्छेयांस्तद्विवस्वमे । तमेव वा
दि नं विप्रं शिष्यं पुरुषं वा । कथयस्व प्रवक्ष्यामि यत्र ते संशयः यो द्विजः । इत्युक्तः स गुरु श्रेष्ठ गुरुणा गुरुवत्सलः
प्राजालिः परिग्रह्यत तं शृणु धर्ममहामते । शिष्यः कुतश्च त्वं कुतश्चाहं तस्य ब्रूहि यत्पदं । कुतो जातानि त्वानि त्वानि त्वानि
वराणि वराणि वा के न जावन्ति जातानि तेषां मायुः किं मात्मनां । किं सत्यं किं तपो विप्रके गुणाः सद्गिरारिताः के
पंथानः त्रिवाः संति किं सुखं किं वडः कृतं केनोक्तं कर्म पंथानो मम त्वं केन विदतोऽत न मे स गवन् प्रज्ञां यथा तथ्ये
न सत्तमा वक्ति मर्हसि विप्रये यथा वदसित त्वतः । वदन्यः कश्च न प्रश्नाने तान्मे वक्तुं मर्हति ब्रूहि धर्मं विदोऽश्रेष्ठ
रं को तद्दलं हि मे । मोक्षधर्मान् सवा न्ब्रूतुं शक्नो लोकैषु गीयते । सर्वसंशयश्चेत्ता हित्वेदं नो न हि वीक्षते । संसारं
रवश्चैव मोक्षकामास्तथा वयं । वासुदेवं तस्मै स तु प्रपन्ना यथावत्परिच्छते । शिष्या य गुरुं न क्ता यश्चांता य
प्रियवर्तिनो । छायास्ततायदांताय यतये ब्रह्मचारिणो । तान् प्रश्नान् ब्रवीत्याथ मेधावी सधृतव्रतः । गुरुः ऊच
ल श्रेष्ठ सम्यक् सर्वमरिंदम । गुरुण ब्रह्म प्रोक्ते मिदं धर्मं त्रिप्रवरसे वितं । वेदविद्या समं वादी तत्र न्ततार्थना
वनां ज्ञानेनैव परं विप्रस न्यासं तप उतेमं । यस्तु वेद निराबाधं ज्ञानं तत्वं विनिश्चयात् । सर्वन्ततस्मात्मानं स
सर्वगतिरिष्यते । ये विद्वान् स ह वा संव विवासं ये वपश्यति । तथैकत्वेनानात्वे सः स्वात्परिपुष्यते । यो न कामयते
किं वित्तं न किं विद्रुपि मन्यते । इह लोकस्थ एवैष ब्रह्मन्तयाय कल्पते । प्रधानगुणतत्त्वज्ञः सर्वज्ञतविधानवित् । नि
र्ममो निरहंकारो मुच्यते नान्न संशयः । अव्यक्तबीजं प्रसक्तवो बुद्धिस्कंधमयो महान् महाहंकारविटपट्टं द्विषां ऊरको
टरः । महान्ततविशेषश्च विशेषप्रतिशारववान् । सदापणः सदापुष्पः शुभः शुभफलोदयः । आजीवः सर्वन्ततानां २७

[illegible]

पुरिंदः प्रजापतिः। नापेति यावदध्यात्मं तावदेतान्न पश्यति। तस्योपायं प्रवक्ष्यामि। पुरस्तात्तन्निबोधत। फलमूलानि
लक्षुजां मुनीनां वसतां वने। वानप्रस्थं विजातीनां त्रयाणां मुपदिश्यते। सर्वेषां मेच वणां नां गाहस्थ्यविधि
सन्त्यते। अद्यालक्षणमित्येतत्तदधर्मधाराः प्रवक्ष्यते। इत्येते देवयानावैपंथानः परिकीर्त्तिताः तैसमन्यसितावी
रेः कर्मसिद्धिर्मसेतवः। एतेषां दृष्टगध्यास्ते योधर्मसंशितत्रतः। कालात्पश्यति तत्तानां सतदा प्रजवाप्ययो
अतस्तान् प्रतिवक्ष्यामि यथा तथ्येन हेतुना। विषयस्थानि सर्वाणि वर्तमानानि नागराः। महान् बुद्धिस्तथा
व्यक्तं महत्कारस्तथैव। इन्द्रियाणि दशैकं च महान्ततानि पंचयाविशेषाः पंचन्ततानां इत्येषां वेदिकाश्च
तिः। चतुर्विंशतिरेकाश्च तत्त्वानां परिकीर्त्तिता। तत्त्वानामथ यो वेदस्तेषां प्रजवाप्ययो। सधीरः सर्वन्त
पुनर्मोहमधिगच्छति। तत्त्वानि यो वेदयते यथा तथ्यं गुणां च सर्वा निरविलाश्वदेवताः विधत्तपायमा प्रवि
मुच्यबंधनं ससर्वलोकानमलान् समश्नुते। इत्याश्वमेधिके ब्रह्मगातासु। ब्रह्मोवाच। तदव्यक्तमनुद्धि
सर्वव्यापिध्वंस्तिरं नवद्वारं पुरं विद्यात्त्रिगुणं पंचधातुकांश्कादशपरिहितं मनो व्याकरणात्मकां बुद्धि
मिकमित्येतत्पदमेकादशं तवेत। त्रीणि श्रोत्रां सियान्यस्मिन् आश्रयं तेषु नः पुनः। प्रणाद्यस्ति स्वरवैताः
प्रवर्तते गुणात्मिकाः। तमो रजस्तथा सत्त्वं गुणानेतां प्रवक्ष्यते। अन्योन्यमिथुनाः सर्वे तथा न्योन्या नुवर्ति
नः। अन्योन्यापाश्रयाच्चापि तथा न्योन्या नुपाश्रयाः। अन्योन्यव्यतिसक्ताश्च त्रिगुणाः पंचधातवः। तमसो मि
थुनं सत्त्वं सत्त्वस्य मिथुनं रजः। रजसश्चापि सत्त्वं स्यात्सत्त्वस्य मिथुनं तमः। नियम्यते तमो यत्र रजस्तत्र प्र
वर्तते। नियम्यते रजो यत्र सत्त्वं तत्र प्रवर्तते। नैशात्मकं तमो विद्यात्त्रिगुणं मोहसंज्ञिकं। अधर्मलक्षणं चै
व नियमं पापकर्मसु। प्रवृत्त्यात्मकमेवा ऊरजः पर्यायवाचकं। प्रवृत्तं सर्वन्ततेषु दृश्यमुत्पत्तिलक्षणं। प्राक्तं २८

व्यसर्वस्तत्तेषुलाघवं श्रद्धा नता। सात्त्विकं रूपमेवं तुलाघवं साधुसंमतं। एतेषां गुणसत्त्वं हि वक्ष्यते हेतु
हेतुतिः। समाख्यास्युक्तानि तत्त्वतस्तानि विंशत्येव। संमोहो मनसस्त्यागः कर्मणा मविनिर्णयः। स्वप्न
स्तप्तो जयलोभः शोकः सुदृतिदृष्टिः। अस्मृतिश्चाविवेकश्चनास्ति कर्मसिद्धतिता। निर्विरोधत्वमंधवे
जघन्यगुणवृत्तता। अकृतैकतमानित्वं अज्ञाने ज्ञानमानिता। अमेत्री विकृताभावो अश्रद्धागूढतावता।
अनाजं वमसाभ्यं च कर्मपाकमयेतना। गुरुत्वं सन्धत्ता वत्त्वं असितत्वमवागतिः। सर्वे एते गुणा विद्यास्ता म
साः परिकीर्तिताः। ये यान्ये नियतात्तावा लोके स्मिन्मोहसंज्ञिताः। तत्र तत्र नियम्यंते सर्वे ते तामसा गुणाः। परिकी
दकथानित्यं देवब्राह्मणनिंदकाः। अत्यागश्चातिमानश्च मोहो मन्युस्तथात्मनः। मसरश्चैव तत्तेषु तामसं हत
मुच्यते। वृथारंताश्च ये केचित् वृथादाना नियानि च। वृथानक्षणा मित्येतत्तामसं हतमुच्यते। अतिवाह
विविच्यमासये मतिमानता। अश्रद्धा नतायैव तामसं हतमिष्यते। एवं विधास्तये केचित् लोके स्मि
न्पापकर्मिणः। मनुष्यास्ति न्नमयादिः सर्वे ते तामसा जनाः। तेषां योनिं प्रवक्ष्यामि नियतं पापकर्मिणां
अवाक्किं निरयसावायतिर्यक्किं निरयगामिनः। स्थाचराणि च कृता निपशवो वाहना निवात्रा व्यादादं दं
काश्च कृमिकीटविहंगमाः। असुरा जंतवो ये च सर्वे चापि यत्तुष्यदाः। उन्मत्ता बधिरा मूका ये चान्ये पापरा
गिणः। मग्नास्तमसि दुर्हताः स्वकर्मकृतलक्षणाः। अवाक्किं श्रोतसि इत्येते मग्नास्तमसितामसाः। तेषां मुक्तय
मुद्रैकं वक्ष्याम्यहमतः परं। यथा ते सुकृष्टं तान् लोकां नूलं जंतुं पुण्यकर्मिणां। स्वकर्मनिरतानां ब्राह्मणा
नां जयोषिणां। संस्कारेणोद्भायांति यतमानाः सलोकतां स्वर्गं गच्छंति देवानां इत्येषां वेदिका श्रुतिः। अन्यथा प्र

तिपन्नप्रस्तुविहृष्टाः स्वेषु कर्मसु पुनरावृत्तिकमपि स्तेनवन्तीह मानुषाः पापयोनि समापन्ताश्चाङ्गालाम्
कनूचुपाः। वर्णापययि शश्यापि प्राप्नुवंत्युत्तरोत्तरं येऽयो निमित्तिकम्पयेयान्येतामसागुणाः। श्रोतो मध्यममा
गम्य वेतंतेतामसे गुणैः। अग्निगम्यश्च कामेषु महामोह इति स्मृतः। ऋषयः पितरो देवा मुह्यंते त्रसुरवेऽपवः। तमो
मोहो महामोहस्तामि श्रोह्यं धसंज्ञितः। मरणं अंधतामिस्त्रंतामिस्त्रं कोध उच्यते। नवतो गुणतश्चैव जातित
श्चैव तत्त्वतः। सर्वमेतन्नुमेवि प्राः कीर्तितं वो यथाविधि। को न्वेत्तत्पर्यतेसाधुः को न्वेत्तस्माधुमन्यते। अतस्त्वत्त्व
दशीयस्तमसस्तच्च लक्षणं। तमोगुणो बोबद्धा प्रकीर्तितो यथावियुक्तं न्येतमः परावरो नरो हियो वेदगुण
निमानुसदा सतामसेः सर्वगुणैः प्रमुच्यते। इत्याश्च मेधिके गुरुशिष्यसंवादः॥ ब्रह्मो वस्य॥ रजो हं संप्रवक्ष्या
मि यथा सत्ये तथ्ये न सत्तमा निबोधत महानागा गुणवृत्तं संचेदंशः। संचातो रूपमायासः सुखं दुःखं चेहि
मातपो। रे श्वयं विग्रहं संधिह तुवादी हतिक्षमा। बले श्वयं मे दोरोषो व्यायामकलहावपि। क्रोधोऽप्यप्युन
मुहं समत्वपरिपालनं। वधबंधपरिक्लेशा क्रयो विक्रयश्च यः। छिं धिनिधातिवचनं परधमविवर्तनं। क्रु
दोरुणमाक्रोशं परवित्तानुजीवनं। लोकविंतातिवितावमसरः परिपालनं। मखावाक्यं मखादानं विकल्प
परिकल्पनं। निंदास्तुतिप्रशंसा च प्रतापः परिसर्पणं। परेषां चैव शृणुष्व सेवा तद्व्याययाश्रयः। स्तोत्रोपा
हप्रमोदश्च परितापः परिग्रहः। संस्कारा इति लोके स्मिन् प्रवर्तते दृश्यं कृद्दृश्यं॥ नृषु नारीषु द्वयेषु नरतेषु
वरणेषु च। संप्रतापो प्रत्ययश्चैव व्रतानि नियमाश्च ये। आशीर्युक्तानि कर्माणि पित्राणि विविधानि वास्वधा
कारो वषट्कारः स्वाहाकारो मखक्रिया। याजनाध्ययने चोत्तेतये वाङ्मनः प्रतिग्रहं। इदं मे स्यात् इदं मे स्यात्

स्नेहो गुणसमुद्भवः स्नेहो हिंसापरीवादः परितापप्रजागरः दंभो दपोथिरागश्चक्रस्य प्रीतिमोदनं द्यूतं यज
नवादश्च सर्वधस्त्रीकृतास्त्रयः नृत्यवादित्रगीतानि प्रसंगो येन केन च सर्व एते गुणा विप्राराजसा परिकीर्ति
ताः स्नेहो नृत्यसविष्याणां सावानां सुविभावना विवर्गानिरतानित्यं धर्मो धर्मः काम इत्यपि कामहृताः प्रमो
दते सर्वकामसमृद्धिनिः अवर्किस्रोतस इत्येते राजसारजसा हृताः अस्मिन् लोके प्रमोदते जायमानाः पुनः
पुनः प्रेत्यभावकरी सिद्धिं ईहेते राजसाजनाः ददंति प्रतिगच्छति जयं त्यज्य जुहति राजगुणामेव हवो नृक
र्त्तिता यथावदुक्तं गुणहृत्तमेव वा नरो हियो वेदगुणानि मानसदा सराजसेः सर्वगुणे विमुच्यते ॥ इत्याश्च मेधि
के पर्वणि ॥ ब्रह्मो वाचा अतः परं प्रवक्ष्यामि तृतीयगुणमुत्तमं सर्वत्ततहितं लोके सता धर्मसमन्वितं आ
नंदप्रीतिरुद्रकः प्रकारः सुखमेव वा अकापण्यमसंरंभः संतोषः अर्द्धानता क्षमाद्यतिरहिंसा यस्य सम
ता सत्यमाजिवा अक्रोधश्चानुस्तयाश्च यशो यदास्यं पराक्रमं मुधा ज्ञानं मुधा वित्तं मुधा सेवा मुधा अयः
एवं यो मुक्तधर्मः स्यात्सो मुत्रात्यंतमश्नुते निर्ममो निरहंकारो निराशी संवृतः समः अकामहृत् इत्ये
सतां धर्मः सनातनः विश्रंभो क्रीस्ति ति क्षाय त्यागः शौचमतं दित्ता आनंशं स्यमसंमोहदया नृतेष्वप्यु
नं हर्षस्तृष्टिर्विस्मयश्च विनयः सधु हृत्तता शांतिकर्मविशुद्धिश्च नावशुद्धिर्विमोचनो उपेक्षा ब्रह्मच
र्यं च परित्यागश्च सर्वशः निर्ममत्वमनाशी त्वमपरिहृतधर्मता मुधा ज्ञानं मुधा यज्ञं मुधा धातुं मुधा
व्रतं मुधा प्रतिग्रहश्चैव मुधा धर्मो मुधा तपः एवं हृत्तस्तपके यि त्वलोके स्मिन्सत्त्वसंश्रया ब्राह्मण
भूयो निस्थास्ते वीरासाधुदविनिः हित्वासवाणि धायानि निशो काह्यजरा मराः दिवं प्राप्य तु ते वीराकुर्व

तैवेततस्ततः। इति त्वं च वशि त्वं च लघु त्वं मनसश्च ते। ये ऊर्वंति महात्मानो देवास्ते दिवि गा इवा ऊर्ध्वं श्रोता सि
त्येता देवा वै कारिका स्मृताः। विऊर्वंते प्रकृत्या वै दिवं प्राप्तास्ततस्ततः। यद्यदि छंति तत्सर्वं सज्जते विनजंति वा एतद्वि
ज्ञाय विधिवत् लभते यद्यदि छति। इत्येतस्मात्किं कर्तव्यं तं वो द्विजवृक्षाः। प्रकीर्तिताः सत्त्व गुणा विशेषतो यथा
वडहं गुणवत्तमेव वा। नरस्तयो वेद गुणानि मान्स्सदा गुणाश्च त्रुं ह्ये न गुणैः स युद्यं ज्यते। इत्याश्च मे धि के ब्राह्म
ण गीता सु॥ ब्रह्मो वाय। ने व शक्त्या गुणा वहुं पृथक् के ने ह सर्वशः। अविच्छिन्ना निदृश्यं ते रजः सत्त्वं तमस्तथा।
अन्योन्यमस्ति सज्जते अन्योन्यं चानुज्जीविनः। अन्योन्योपाश्रयाः सर्वे तथा अन्योन्यानुवर्तिनः। यावत्सत्त्वं तमस्ता
वत्त्वत्तं तेनात्र संशयः। यावत्तमश्च सत्त्वं च रजस्तावदिहोच्यते। सहिताः संकुर्वंते यात्रां सहिताः संघचारिणः।
संघातवृत्तयो ह्येते वर्तते हेत्वहेतुतिः। उदेकन्यतिरिक्तानां तेषामन्योन्यवर्तिनां। वक्ष्यते तद्यथा नूनं अतिरिक्तं
च सर्वशः। व्यतिरिक्तं तमो यत्र तिर्यग्भावावर्तं सवेत्। अल्पं तत्र रजो ज्ञेयं सत्त्वं मल्पतरं तथा। उद्विक्तं तु रजो य
त्र मध्यं श्रोतो गतं सवेत्। अल्पं तत्र तमो ज्ञेयं सत्त्वं चाल्पतरं ततः। सर्वं वै कारिकं यो निरिन्द्रियाणां प्रकाशिता न
हिसत्त्वात्परोभावाः काश्चिदन्यो विधीयते। ऊर्ध्वं गच्छंति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठंति राजसां। अधो न्य गुण युक्तास्तथा।
त्यधस्तामसा जनाः। तमः शूरे रजः ससं च ब्राह्मणे सत्त्वमुत्तमां इत्येवं त्रिषु वर्णेषु निवसंति गुणास्त्रयः। हेराद
पि हि दृश्यं ते सहिताः संघचारिणः। तमः सत्त्वं रजोश्चैव पृथक् नानुसुष्टमः। दृष्ट्वा चादित्य मुद्यंतं ऊर्ध्वं राणां
सयं सवेत्। अधगाः परितप्ये युधमतिडिः खत्तागिनः। आदित्यः सत्त्वमुद्विष्टं ऊर्ध्वं रास्तमथा तमः। परि
तापो धृगानां वराजसो गुण उच्यते। प्रकाश्ये सत्त्वमादिश्ये संतापे राजसे गुणे। उपप्लवस्त विज्ञेयस्तमस्त

स्य पर्वसु एवं ज्योतिषु सर्वेषु निवर्तते गुणास्त्रयः। पर्यायेण प्रवर्तते तत्र तत्र यथा तथा स्यादवरेषु च तत्तेषु तिर्य-
ग्भावावर्ततमः। रजसास्तु विवर्द्धते स्नेहावस्तु सात्विकः। अहस्त्रिधा तु विज्ञेयं त्रिधारा त्रिविधायते। मासार्धमास-
वर्षाणि क्रतवः संधयस्तथा त्रिधा हानानि दीयते त्रिधायज्ञः प्रवर्तते। त्रिधा लोकस्त्रिधा वेदास्त्रिधा विद्यास्त्रिधा रा-
तिः। तत्तन्मयं सविष्यच्च धर्मोर्थः काम इत्यपि। प्राणायानादुदानश्च एत एव गुणास्त्रयः। पर्यायेण प्रवर्तते तत्र-
तत्र तथा तथा। यत्किंचिदिह वै लोके सर्वमेवेव तु त्रिषु। त्रयो गुणाः प्रवर्द्धते अव्यक्तं त्रितयमेव तु। सत्त्वं रजस्त-
मश्चैव गुणसर्गः सनातनः। तमो व्यक्तं त्रिवं नित्यं अयो योनिः सनातः। प्रकृतेर्विकारप्रलयः प्रधानं प्रसवाव्य-
यो। आनुद्विक्तं मतं तत्त्वं अकंप्यमवलं ध्रुवं। सदसश्चैव तत्सर्वं मतं त्रिगुणं स्मृतं। ज्ञेयानि नाम धेयानि नरे-
रध्यात्मविंतकैः। अव्यक्तं नामानि गुणोश्च तत्त्वतो यो वेद सर्वाणि गताश्च केवलाः। विमुक्तदेहं प्रवितागत-
वित्तं समुच्यते सर्वगुणो रनामयः। इत्याश्वमेधिके पर्वणि गुरुशिष्यसंवादे॥ ब्रह्मोवाच॥ अव्यक्तात्सर्वमुत्प-
न्नो महानात्मा महामतिः। आदिगुणानां सर्वेषां प्रथमः स गतिव्यतो महानात्मा मतिर्विष्णुर्विश्वं शंभुश्च वायव-
त्रा बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्यातिः श्रुतिः स्मृतिः पर्यायवाचकैः शब्दैर्महानात्मा विबोध्यते। तं ज्ञानं ब्र-
ह्मणो विद्वान् प्रमोहं नाधिगच्छति। सर्वतः पाणि पादश्च सर्वतोऽसि विरोमुखः। सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमाप्ति-
त्यतिष्ठति। महाप्रज्ञाविः पुरुषः सत्त्वस्य हृदि निश्चितः। अणिमालघिमा प्राक्षिरीशानो ज्योतिरव्ययः। तत्र बुद्धि-
दो लोके सन्यास निरताश्च यो ध्यानिनो नित्ययोगाश्च सत्यं संधाजितेन्द्रियाः। ज्ञानवर्तश्च ये केचित् प्रलुब्धजित-
मन्यवः। प्रसन्नमनसो धारानिर्ममो निरहं कृताः। विमुक्ताः सर्व एवेते महत्त्वमुपयांति वै। आत्मनो महतो वेद यः पु-

प्यांगतिमुत्तमां अहंकारात्प्रस्ततानि महान्ततानि पंचवोष्टयिवीवायुराकाशमापो ज्योतिश्च पंचमोतेषु त्ततानिय
 ज्यंते महास्ततेषु पंचयसुते वायुस्य रसगंधक्रियासु च महान्ततविनाशांते प्रलये प्रत्युपस्थिते सर्वप्राणस्त
 तांधीरामहोत्पद्यते नवीनधीरः सर्वलोकेषु नमो ह्यधिगच्छति विष्णुरेवादिसर्गेषु स्वयंस्तत्तविति प्रसुः एव हि
 यो वेदगुहाशयं चित्तं नरः पुराणं पुरुषं विश्वरूपं हिरण्यं बुद्धिमन्तां परांगतिं सबुद्धिमान् बुद्धिमतीत्य
 तिष्ठति इत्याश्चमेधिके पर्वणि ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यद्यस्माज्जायते तत्तत्तत्तत्तत्र प्रलीयते लीयंते प्रतिलोमानि जा
 यंते चोत्तरोत्तरं ततः प्रलीयते सर्वे त्तते स्थावरजंगमे स्मृतिमंतस्तथा धारानलीयंते कक्षवनाश इत्य
 रस्तिथारूपं रसो गंधश्च पंचमः क्रियाकरणयुक्ताः स्युरनित्या मोहसंज्ञिताः लोचनप्रजनसंयुक्ता निविशो
 द्य किंचना मांसशोणितसंघाता अन्योन्यस्योपजाविनः बहिरात्मान इत्येते दानाः कृपणहृत्त्रयः प्राणापना
 बुदानश्च समानो व्यान एव वा अंतरात्मनि वाप्येते नियताः पंचवायवाः वाङ्मनो बुद्धिरित्येति साधर्म्य
 त्मकं जगत् तत्तु श्रोत्रं घ्राणं चक्षुश्च रसनं वाक् च संयता विशुद्धं वमनो यस्य बुद्धिश्चाव्यतिवारिणी अ
 षो यस्य आनयोपेते तदहंते मनः सदा सतद्रूपं परं यातियस्माद्भूयो न विद्यते एकादशैव यान्या ऊरि
 द्रियाणि विशेषतः अहंकारप्रस्ततानि तानि वेद्याम्यहंसदा श्रोत्रं चक्षुश्चक्षुषी जिह्वा नासिका नेत्रं पं
 चमा पाशे पायुरपस्थश्च वाक् चैव दशमी सवेत्वा इन्द्रियग्राम इत्येष मनरेकादशं सवेत्वा एतं ग्रामं जये
 त्सर्वं ततो ब्रह्म प्रकारयेत् बुद्धी द्रियाणि पंचाङ्गः पंचकर्म द्रियाणि च श्रोत्रादानि पंचाङ्ग बुद्धियुक्तानि
 तत्त्वतः अवरोधाणि चान्यानि कर्मयुक्तानि तानि यात्र सयंतु मनो ज्ञेयं बुद्धिर्वा दशमी सवेत्वा इत्युक्तानि दि
 याणी मान्येकादशमया क्रमात् मन्यंते कृतमित्येव विदित्वे तानि पंडिताः त्राणि स्थानानि त्ततानि चतुर्थं नो ३१

पलस्यते। स्थूलमापस्तथाकाशं जन्मवापि वतुविधिं। अंडजानि विजानीयात्सर्वं श्रेवसरी सपात्रसंस्वेदा
क्रमयः प्रोक्ता जंतवश्च तथाविधाः। जन्म द्वितीयमित्येतत् जघन्यतरमुच्यते। नित्वा तु ह्यधिवां याति जायते का
लपर्यायात्। उद्भिजानीति या न्या ऊर्त्तानि द्विजसत्तमाः। द्विपाद बहुपादानि तिर्यगतिमती निया जरायु
जानि सत्तानि विहृतान्यपि सत्तमाः। द्विविधा पीह विज्ञेया ब्रह्मयोनिः सरं नातनातपः कर्मवयत्पुण्यं इत्येव
विडुषां नयः। द्विविधं कर्म विज्ञेयं इज्यादानं ययन्मखे। जातस्याध्ययनं पुण्यं इति वृद्धानुशासनं। एतद्यो वे
दविधिवत्समुक्तः स्याद्विजोत्तमाः। विमुक्तः सर्वपापेभ्य इति येव निबोधत। आकाशं प्रथमं सत्तं। ओत्रमत्य
ध्यात्ममुच्यते। अधिस्ततं तथा राक्षो दिशश्चात्राधिदेवतं। द्वितीयं मारुतं सत्तं त्वगध्यात्मं च विष्टतं। स्रष्टव्य
मधिस्ततं च विद्युत्तत्राधिदेवतं। तृतीयं ज्योतिरित्या ऊर्ध्वसुरध्यात्ममुच्यते। अधिस्ततं तथा रूपां सर्यस्तत्रा
धिदेवतं। चतुर्थं मापो विज्ञेयं जिह्वायाध्यात्ममुच्यते। अधिस्ततं रसश्चात्र सोमस्तत्राधिदेवतं। पृथिवी
पंचमं सत्तं घ्राणं याध्यात्ममिष्यते। अधिस्ततं तथा गंधः द्रोतत्राधिदेवतं। एष पंचसु सत्तनेषु चतुष्टयवि
धिः स्मृतः। इत्याश्च मेधिके पर्वणि। ब्रह्मोवाच॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि सर्वं विविधमिंद्रियां पादावध्यात्म
मित्या ऊर्ध्वगणास्तत्त्वदर्शिनः। अधिस्ततं तु गंतव्यं विद्युस्तत्राधिदेवतं। अधोगतिरपानश्च पायुर
ध्यात्ममिष्यते। अधिस्ततं विसर्गश्च मित्रस्तत्राधिदेवतं। प्रजनश्च सर्वसत्तानां उपस्थो ध्यात्ममिष्यते। अ
धिस्ततं तथा श्रुतं देवतं च प्रजापतिः। हस्तावध्यात्ममित्या ऊर्ध्वध्यात्मविडुषो जनाः। अधिस्ततं तु कर्माणि
राकेस्तत्राधिदेवतं। वैश्वदेवमनः पृथ्वीगध्यात्ममिहोच्यते। वक्तव्यमधिस्ततं च वद्विस्तत्राधिदेव

तां अध्यात्ममन इत्याहुः पंचस्ततानुकारणं। अधिस्ततं वमंतं व्यं वंदमाध्याधिदेवतां अध्यात्मं बुद्धिरित्याहुः
 षडिंद्रियविवारिणी। अधिस्ततं तु विज्ञेयं ब्रह्मा तन्नाधिदेवतां। यथावदध्यात्मविधिरेषवः कांक्षितो मया।
 ज्ञानमस्य हि धर्मज्ञाः प्राप्नुं बुद्धिमतामिहा इंद्रियाणां प्रियायाश्च महास्ततानि पंचयासवर्ण्ये तानि संधाय
 मनसा सर्वप्रधारयेत्। स्थाप्ये मनसि सर्वास्मिन् अजन्मसुखमुच्यते। ज्ञानसंपन्नसत्त्वानां तत्सुखं विदुषां मतं। अ
 तः परं प्रवक्ष्यामि स्तस्मत्तावकरो शिवां। निवृत्तिं सर्वस्तत्तेषु मृदुना दारुणेन वा। गुणगुणमनासं रामेक
 व्ययमनंतरं। एतद्ब्राह्मणतो ह्यतमा ऊरेकपदं सुखं। विद्वान्कूर्मश्वांगानिका मानसं हृत्य सर्वशः। विरजाः सर्व
 तो मुक्तो यो नरः स सुखी सदा। कामानात्मनिसंयम्य स्थाप्य तच्छुः समाहितः। सर्वस्तत्सुहृन्मैत्रो ब्रह्मभूतय
 सागच्छति। इंद्रियाणां निरोधेन सर्वेषां विषयेषिणां। मुनेर्जने पदत्यागात् अध्यात्माग्निः प्रदीप्यते। य
 थाग्निरिधेने रिक्षो महाज्योतिः प्रकाशते। तथेन्द्रियनिरोधेन महानात्मा प्रकाशते। यदा पर्यतिस्ततानि
 प्रसन्नात्मात्मनो हृदि। स्वयं ज्योतिस्तदास्तस्मै रूपमाप्नोत्यनुत्तमं। अग्निरूपं मनः श्रोतो वायुश्च शनिमेव
 वा। महापंकधरं घोरं आकाशं अवर्णतथा। रागशोकसमाविष्टं पंचश्रोत समावृत्तं। रजस्वले महर्ष्यंत त्रि
 गुणं त्रिधातुकं। संसर्गनिरतं मूढं शरीरमिति धारणा। उत्तरं जावलोके स्मिन् सत्त्वं प्रतिसमाश्रितं। एतदे
 वहिलोके स्मिन् कालचक्रं प्रवर्तते। एतन्महापर्वघोरं अगाधं मोहसंज्ञितं। विसृजेत्संज्ञं पंचैव बोधये
 सामरंजगत्। कामं क्रोधं तयं मोहं अग्निद्रोहमथानृती इंद्रियाणां निरोधेन सतांस्त्यजति दुस्त्यजान्।
 यस्यैते निजितालोके त्रिगुणा पंचधा तवः। व्योमितस्य परं स्थानं अनंतमिह लक्ष्यते। कामरूपापहारा

तां मनः श्रोतो ज्ञया वह्नां नदी उर्गा क्रदांती त्वी काम क्रोधो उज्जयेत्। स सर्व दोष नि मुक्तस्ततः पश्यति य
त्यरं। मनो मनसि संधाय पश्यत्यात्मानमात्मना। सर्व वि सर्वस्तत्तेषु वा स्यात्मात्मानमात्मना। एक
धा बहुधा स्येव विकृतिरिति तत्तत्तराः। ध्रुवं पश्यति रूपाणि दीपा दीपरा तंतथा। सर्वे विष्टुश्च मित्रश्च
वरुणोऽग्निः प्रजापतिः। सहिधाता विधाता च स प्रभुः सविता सुरः। हृदयं सर्वस्ततानां महानात्मा प्रकाश
ते। तं विप्रसंधाश्च सुरा सुराश्च यसाः पिशाचाः पितरो वयांसि। रक्षो गणा भूत गणाश्च सर्वे महर्षयश्च
पिसदास्तवंति॥ इत्याद्यमेधिके पर्वणि। ब्रह्मो वाच॥ मनुष्याणां च राजन्यः क्षत्रियो मध्यमो गुणः। ऊं तौ
वाहनानां वसिष्ठश्चारण्यवा सिनां॥ गवां गोद्वेषश्चैव स्त्रीणां पुरुष एव वा। न्यग्रोधो जंबूद्वीपश्च पिप्पलः श
ल्मलिस्तथा। शं राघा मेघश्च गश्च पिप्ले लोपे ज्ञात्मा लिखेत्तथा कीचक वेणवः। एते दुर्माणो राजानो लोके स्मिन्ना
त्र स राघः। हिमवान् पारियात्रश्च सहो विध्यश्च कूटवान्। श्वेतो नीलश्च भस्मश्च कोट्वाश्च पिपर्वतः। शु
न ह्युणो ज्ञा च यं द्रमाः यमः पितरणा मधिपः सरिता मथ सागरः। अं ससां वरुणो राजा मरुता मिद्रु
व्यते। अकाधिपतिरह्य। नां ज्योतिषामिंद्रुव्यते। अग्निर्भूतपतिर्नित्यं ब्राह्मणानां ह्यहस्यतिः। सोमो
नक्षत्रराजस्त विष्टुर्बलवतां वरः। त्वष्टा धिराजो रूपाणां पश्यनामीश्वरः शिवः। दीक्षितानां यथा यज्ञो
वेदानामध्वयस्तथा। दिशामुदीची विप्राणां सोमो राजा प्रतापवान्। ऊर्वरः सर्वरत्नानां देवानां यपुरंद
रः। एष तत्ताधिपः सर्गः ज्ञो प्रेनां य प्रजापतिः। सर्वेषामेव तत्तानां महं ब्रह्म मयो महान्। तत्तं परतरं म

त्तोविष्टोन्नान्यच्चविद्यते। राजाधिराजः सर्वेषां विष्णुर्ब्रह्ममयो महान्। ईश्वरं तं विजानीहि सविष्णुः स प्र
 जापतिः। नरकिं नरयक्षाणां गंधर्वैरिरारक्षसां। देवदानवनागानां सर्वेषां श्रीश्वरो हि सः। स वो देवानुयाता
 नां सर्वासां वामलोचना। माहेश्वरी महादेवी प्रोच्यते पार्वती प्रिया। उमा देवी विजानात नारीणां मुह
 मांतुतां। रतीनां वसुमत्यश्च स्त्रीणामप्रसस्तया। धर्मकामाश्च राजानो ब्राह्मणा ब्रह्मलक्षणां तस्माद्वा
 जाद्विजातीनां प्रयतेते हरक्षणे। राज्ञां हि विषयेषु साधवः। ह्यनास्ते स्वगुणैः सर्वे प्रेत्य
 यो न्मार्गगामिनः। राज्ञां तु विषयेषु साधवः परिरक्षिताः। ते स्मिन् लोके प्रमोदंते प्रेत्य यानंत्यमेव हि
 प्राप्नुवंति महात्मानः। इति चित्तद्विजगर्भाः। इत्याश्वमेधिके पर्वणि। ब्रह्मो अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नियतं
 धर्मलक्षणां। अहिंसा लक्षणो धर्मो हिंसाया धर्मलक्षणा। प्रकाश लक्षणा देवामनुष्याः कर्मलक्षणाः।
 रात्रि लक्षणमाकाशं वायुस्तस्य शल्लक्षणः। ज्योतिषां लक्षणं रूपं आपश्चरसलक्षणाः। धारणी सर्वज्ञ
 तानां पृथिवी गंधलक्षणा। स्वरव्यंजनसंस्काराभारती सत्यलक्षणा। मनसोलक्षणं चिंतनं चोक्ता बुद्धि
 रन्तया मनसा चिंतयानो धान् बुद्धौ वाथ व्यवस्यति। बुद्धिर्हि व्यवसायेन लक्ष्यते नात्र संशयः। लक्षणं
 महतो ध्यानमव्यक्तं साधुलक्षणं तस्मात्तज्ज्ञानं पुरस्कृत्य सन्यसेदिह बुद्धिमान्। सन्यसन्नज्ञानसंयुक्तः प्रा
 प्नोति परमां गतिं। अतीतोऽहं हं मम्येति तमो मृत्युजरातिगः। धर्मलक्षणमित्युक्तं एतद्विधि वन्मया। गुणा
 नां लक्षणं सम्यग्ब्रह्म हं मतं परं। पाथिवो यस्तु गंधो वेद्यानेन हि सह्यो गते। द्वापस्तु श्वतथा वायुर्गंधज्ञा
 ने विधीयते। अपां धातुरसो नित्यं जिह्वागच्छते रसः। जिह्वास्तु श्वतथा सोमो रसज्ञाने विधीयते। ज्योति ३३

वस्तु गुणो रूपं च द्रुष्यतश्च गुणद्वये। च द्रुष्यश्च तथा दित्यो रूपज्ञाने विधीयते। वायव्यं स्पर्शस्तथा स्पर्शस्त्वया
प्रज्ञायते जसः। त्वं कस्य श्रेयस्तथा वायुः स्पर्शज्ञाने विधीयते। आकाशस्य स्पर्शगुणो द्रोषः श्रोत्रेण स तु गृह्यते
श्रोत्रस्थः। श्रदिशः सर्वाश्च ज्ञाने विधीयते। प्रकीर्तिताः मनसस्तु गुणश्चिता प्रज्ञया स तु दृश्यते। हृदि स्थ
श्चेतना धातुर्मनो ज्ञाने विधीयते। बुद्धेरध्यवसाये न ध्याने न महतस्तथा। निश्चित्य ग्रहणं नित्यमव्यक्तं न
त्र संशयः। अलिङ्गग्रहणो नित्यं हेतुज्ञो निर्गुणात्मकः। तस्मादलिङ्गं हेतुज्ञं केवलं ज्ञानलक्षणं। अव्यक्तं
सेत्रमुद्दिष्टं गुणानां प्रज्ञावाप्ययं। सदा पश्याम्यहं लीनं विज्ञाना मिश्रणो मित्र। पुरुषस्तं विजानीते तस्मा
त्सेत्रज्ञ उच्यते। गुणद्वयं तथा हेतुज्ञं हेतुज्ञः परिपश्यति। आदिमध्यावसानां तं सज्यमानमवेतनं। न गु
णा विदुरात्मानं सज्यमानाः पुनः पुनः। न सत्यं वेदयेत् कश्चित् हेतुज्ञस्त्वेव विंदति। गुणानां गुणस्तत्तानां
यत्परं महतो महत्। तस्माद्गुणोऽसर्वं यपरित्यज्ये हतत्वं वित्। क्षाणदोषो गुणान् हित्वा हेतुज्ञं प्रविश
त्यथ। निर्द्वंद्वो निर्ममस्कारो निःस्वाहाकार एव च। अवलम्ब्या निकेतं श्रेयः स परो विभुः। इत्याश्च
मधिकं पर्वणि। ब्रह्मोपयदादि मध्यपर्यंतं ग्रहणोपायमेव च। नामलक्षणसंयुक्तं सर्वं वक्ष्यामि तत्त्वतः। अ
हः सर्वं ततो रात्रिमासा शुक्लादयः स्मृताः। अश्विन्यादी निवर्त्तानि क्रतवः शिबिरादयः। तस्मिन् रादि
गंधानां रसानां पण्डित्ये रूपाणां ज्योतिरादित्ये स्पर्शानां वायु रुच्यते। ब्रह्मस्यादिस्तथाकारा मेव
स्ततस्ततो गणः। अतः परं प्रवक्ष्यामि तत्तानां मादिमुत्तमां। आदित्यो ज्योतिषा मादि अग्निस्ततादिरुच्यते
सा वित्री सर्वविद्यानां देवतानां प्रजापतिः। ॐकारः सर्ववेदानां च वसां प्राण एव च। यदस्मिन् नि यतं लोकं

सर्वसावित्रिरुच्यते। गायत्री छंदसामादिः पञ्चनामज्ञ उच्यते। गावश्चतुष्यदामादिर्मनुष्याणां द्विजातयः।
श्येनश्च पक्षिणामादि यज्ञानां छंदस्तमुत्तमं। परिसर्पिणां च सर्वेषां ज्येष्ठः सर्पो द्विजोत्तमाः। कृतमादियुगा
नां च सर्वेषां नात्र संशयः। हिरण्यं सर्वेजानां ओषधीनां यवास्तथा। सर्वेषां तस्य तो ज्यानां अन्नं पृत
ममुच्यते। इवाणां चैव सर्वेषां मेघानामाप उतमा। स्थावराणां रोच सर्वेषां ततानामविशेषतः। ब्रह्म होत्रं
सहायुष्यः प्लक्षः प्रथमज्ञः स्मृतः। अहं प्रजापतीनां च सर्वेषां ततानामविशेषतः। ब्रह्म होत्रं
रिति यः स्मृतः। पर्वतानां महामेरुः सर्वेषां मग्रहाः स्मृतः। दिशां च प्रदिशां बोधं दिक्कृत्वा प्रथमा तथा। तथा वि
पथगा गंगा नदीनां मग्रहा स्मृता। तथा सरोदपानानां सर्वेषां सागरोग्रहाः। देवदानवे यस्याणां पिशाचो रगरस
सा। नरकिं नर त्तानां सर्वेषां मीश्वरः प्रभुः। आदिविंशस्य जगतो विष्टुर्ब्रह्म मयो महान्। तत्तं परतरं तस्मा
त्त्रैलोक्येनेह विद्यते। आश्रमाणां तु गार्हस्थ्यं सर्वेषां नात्र संशयः। लोकानामादिरव्यक्तं सर्वस्थां तस्त
थेव च। अहान्यस्तमनां तानि उदयांता च रावरा। सुरवस्थां तं तथा दुःस्व दुःस्वस्थां तस्तथा। सुरवरा। सर्वे
यां तानि च याः पतनां ताः समुद्ययाः। संयोगाविप्रयोगां तामरणां तं हि जावितं। सर्वं कृतं विनाशां तं जातस्य
मरणं ध्रुवं। अशाश्वतं हिलोके स्मिन् सर्वं स्थावरजंगमं। इहं दत्तं तपोधातं ब्रतानि नियमाश्च यो। सर्वमेतद्वि
नाशां तं ज्ञानस्यांतो न विद्यते। तस्मात् ज्ञानेन शुद्धेन प्रसन्नात्मा समाहितः। निमग्नो निरहंकारो मुच्यते स
र्वपापमत्तिः। इत्याश्च मेधिके पर्वणि। ब्रह्मो०॥ बुद्धिसारं मनस्तं तं इंद्रियग्रामबंधनं। महास्ततपरिहृतं वि
शेषपरिवेशनं। जंराशोकसमाविष्टं व्याधिव्यसनसंवरं। देशकालविचारी दंशमव्यायादनिःस्वनं। अहोरा
त्रपरिहोपंशीतोष्णपरिमंडलं। सुरवदुःखवातिसंक्षेपं। सुखं पिपासाचकीलनं। छायातपविलेखं च निमग्नं ३४

खोन्नेषविह्वलं। घोरमोहजराकायेर्वर्तमानमवेतनं। मासार्धमासगणितं विषमं लोकसंख्यां तमोनियति
पंकं वरजो वेगनिवर्तनं। तत्त्वाहंकारदीप्तं वगुणसंघातमंडलं। अरि विग्रहनासीकं शोकसंघातवर्तनं
क्रियाकारणसंयुक्तं रागं विस्तरमायतां लोत्नेष्वापरिसरव्यातं विविंता ज्ञानसंसवं। तयमोहपरीवारं
स्तुतसंमोहकारकं। आनंदप्राप्तिकारं यकामक्रोधपरिग्रहं। महदादिविशेषांतमसक्तप्रज्ञवाच्यं। मनो
जवमविश्रांतकालवक्रं प्रवर्तते। एतद्वदसमायुक्तं कालवक्रमवेतनं। विसृजे संक्षिपेद्वापि बोधये
त्सामरंजगत्। कालवक्रस्य संयोगं प्रवृत्तिं वापि तत्त्वतः। यस्तु वेदनरो नित्यं न स्ततेषु समुद्यति। विमुक्तः
सर्वसंक्लेशैः सर्वद्वंद्वानि गोमुनिः। निर्मुक्तः सर्वपापेभ्यः प्राप्नोति परमां गतिं। ग्रहस्थो ब्रह्मवारीयवानग्र
स्थो यत्तिष्ठुक्तः। यत्तारआश्रमाः प्रोक्ता सर्वे गार्हस्थ्यमूलकाः। यः कश्चिदिह लोके वा व्यगमः संप्रकी
र्तितः। तस्योतगमनं श्रेयः। कांतिरेणासनातनी। संस्कारैः संस्कृतः पूर्वयथावद्वर्तितव्रतः। जातो गुण
विशिष्टायां समावर्तते तवैदिकं। स्वदारनिरतो दातृविष्टाचारो जितेन्द्रियः। पंचतिष्ठ महायज्ञैः प्रद
धानो यजेत ह। देवताधिपतिश्च शान्तिनियतो वेदकर्मसु। इज्याप्रदानयुक्तश्च यथाशक्तिर्यथाश्रुतिः।
न पाणिपादवपलो न नेत्रवपलो मुनिः। न च वागंगवपल इति त्रिंशस्य गोवरः। नित्यं यज्ञोपवीतो स्यात्
मुक्तवासाः शुचिव्रतः। नियतो दमदानाभ्यां स शशिष्ठेऽसंविदः। जितशिश्रो दरो मेतः शिष्टाचारसा
रमाहितः। वैष्णवो धो धव्येद्यष्टि सोदकं च कर्मडलं। अधासाध्यापनं कुर्यात्तथा यजनयाजने। दानं प्रति
ग्रहं वापि षट्कर्मणि द्विजन्मनां। त्राणिकर्मणि जानाहि ब्राह्मणानां तु जीविका। याजनाध्यापने चो

सेशुद्धाच्चैवप्रतिग्रहः। अवशेषाणि वान्यानि त्रीणि कर्माणि यानि तु तेष्वप्रमादं कुर्वती त्रिषु कर्मसु धर्म
 वित्तादांतो मेत्रः क्रिया युक्तः सर्वं तत्तत्समो मुनिः। सर्वमेतद्यथाशक्ति ब्राह्मणो वर्तते धुविः। एवं युक्तो
 जयेत्स्वर्गं गृहस्थः संशितव्रतः। इत्याम्बमेधिके ॥ ब्रह्म ॥ एवमेतेन मार्गेण पूर्वोक्तेन यथाविधिः। अ
 धातवान् यथाशक्ति स्तथैव ब्रह्म वयं वान्। स्वधर्मनिरतो विद्वान्सर्वेन्द्रियसमो मुनिः। गुरोः प्रियहि
 ते युक्तः सत्यधर्मपरः शुविः। गुरुणा समनुज्ञातो भुंजीता न्न मज्ज सयन्। हविष्य ते ह्यं तुत्वापि स्त्र
 नासन विहारवान्। दिः कालमग्निं जुह्वानः शुविर्त्वा समाहितः। धारयति सदा दंडं बेल्लपालाश
 मेव च। क्षौर्मकापसिकं वापि मगाजिनमथापि वा। सर्वकाषायरक्तं स्याद्वा सो वापि द्विजस्य हि मेरवत्
 पिसवे नमोजीजटीनित्योदका सदा। यज्ञोपवीती स्वाध्यायश्च लुब्धो नियतव्रतः। दत्तानि श्रुतये वा
 क्षिः सदा देवतकर्मसु। नावेन नियतः कुर्वन् ब्रह्मचारी प्रशस्यते। एवं युक्तो यजेत्स्वर्गं क्रिद्धं रताः समा
 हितः। न संसरति जातो पुणरमं स्थानमाश्रितः। संस्कृतः सर्वसंस्कारैस्तथैव ब्रह्म वयं वान्। प्रामाणिः
 क्रम्यचारणं मुनिः प्रव्रजितो सवेत्। अरण्यगोवरो नित्यं न ग्रामं प्रविशेत्पुनः। अर्चयेन्नातिथी नूक
 ले दद्याच्च। पिप्रतिश्रयं पलेः पत्रे च रेभूलेः त्रयामाके न च वर्तयेत्। प्रवृत्तमुदकं वायं सर्वं वाने यमाश्र
 येत्। प्राश्नाया दानुपवेण यथादीक्षामतं दितः। अप्रमूलफलसिद्धाप्तिरवेदतिथिमागता। यद्गृहः
 स्यात्ततो दद्यान्नित्यं तिष्ठामतं दितः। देवतातिथिपूर्वं विसदा भुंजीत वाग्यतः। अस्कंदितमना आपिल ३५
 आशा देवताश्रयः। दांतो मेत्रः क्षमा युक्तः केनारमश्च विधारयन्। जुह्वन् स्वाध्यायशीलश्च सत्यधर्मप

रायणः शुविदेहः सदादसो देवनित्यसमाहितः। एवं युक्तो जये स्वर्गं नानप्रसूजितेन्द्रियः। गृहस्थो ब्र
ह्मचारी यवानप्रस्थो यवापुनः। य इच्छेन्मोक्षमास्तातुं उत्तमां वृत्तिमाश्रयेत्। अतयं सर्वं तत्तेषु दत्त्वा नैः केच्यमा
नरे त्वा सर्वं तत्तद्विहितो मेवः सर्वेन्द्रियजितो मुनिः। अयाचितमसंक्लृप्तमुपपन्नं यदृच्छया। जोषयीत सदा तस्य
ग्राममागतमस्य शत्रुमात्रमात्रं तु सुजातं केवलं प्राणयात्रिके धर्मलज्जं तथा श्रायान्नकाममनुवर्तयन्। प्रा
साञ्चाष्टादनादन्यन्तगृहीयात्कथं यनायावदाहारयेत्तावत्प्रतिगृहीतनान्यथा। परेभ्यो न प्रति
प्राह्यं न च देयं कथं च नादैन्यसावाञ्च त्तानां संवित्तज्यात्सदा बुधः। नानदीतपरस्वानि न गृहीया
दया वित्तं न किं विदिष्यं तु त्कास्तु हयेते हतस्य वै। मदमंस्तथा श्रमानं पत्रपुष्पफलानि च। असं
वृत्तानि गृहीयात्प्रवृत्तानां हकार्यवा। न शिल्पज्ञाविकांजीवेत्तद्विरन् नान्निकामयेत्। न दद्यात्पाप
संदेष्टान्नेवेतनिरपस्कृतं। श्रद्धापूतानि सुजातनिमित्तानि च वर्जयेत्। मुधा वृत्तिरसक्तश्च सदा तत्ते
संविदनु। कृत्वा च किं नरे द्वे द्वे विधमेतु क्व वज्जने। वृत्ते शरावसंपाते नैक्षं लिप्ते तमो हवित्रात्ताते न
वप्रहृष्येत लात्तालात्ते विना सवेत्। मात्रायां कालमाकांक्षं श्ररे द्वे द्वे समाहितः। लानं साधारणं ने
न्तु सुजातानि पूजितः। अधिपूजितलासं हि विजुगुप्से तन्निहकः। सुक्तान्यस्मानि तित्ता निक्काय
कटुकानि च। नाल्हादयीत सुजानो रसांश्च मधुरांस्तथा। यात्रामात्रं तु सुजातं केवलं प्राणयात्रिकां असं
रोधेन त्तानां वृत्तिलिप्ते तमो हवित्रात्। नयान्यमनु तिले तत्तिक्ष्णमाणां कथं न मानं निवासयेद्धर्मं विवर्त्तेत्।
रजाश्रयेत्। श्रन्यागारमरण्यं वा हस्तमलं न दीतथा। अश्रयार्थं सेवेत वावती। मपुनर्गुहा। ग्रामे करावि

कोशोवषस्वेकत्रवासयेत्। सूर्येण दृष्टमध्वानं कीदृशं च यरेमहो। दयार्थं वैवर्ततानां समीक्ष्य पृथि-
 वीं यरेत्। संचयं वनकुर्वति स्नेहवासं च वर्जयेत्। पूतेन वांससा नित्यं कार्यं कुर्वीत मोक्षवित्। उपसृ-
 शोडद्धतातिरपोतिश्च नरः सदा। अहिंसा ब्रह्मचर्यं सत्यमाजं विमेव वा। अक्रोधश्चानस्तया वदमो-
 नित्यमपेक्षुर्न। अहस्तेषु युक्तः स्याद्धर्मेषु नियतेन्द्रियः। अपापमशवं हृतमजिह्वं नित्यमाचरेत्। आशी-
 क्तानि कर्माणि हि सायुक्तानि यानि वा। लोकसंग्रहधर्माश्च नेव कुर्वन्नि कारयेत्। सर्वभावा न तिक्रम्य लघु-
 मात्रापरिव्रजेत्। समः सर्वेषु तेषु स्यादवरेषु वरेषु वा। परन्मोक्षे जयेत्कं चिन्नकस्मात्कविडु द्विजेत्। विष्णो-
 स्यः सर्वस्तानां अयं मोक्षो विमुच्यते। अनारातं वनध्यायेत्। नातीतमनुवितेयेत्। वर्तमानमुपेक्षेत काल-
 कांक्षी समाहितः। न यदुष्णं न मनसान वा वाह्यं येत्। प्रत्यक्षं न परोक्षं वा किं विदुः समाचरेत्।
 इन्द्रियाण्युपसंहृत्य कर्माणां वसवर्गशः। क्षीणो द्रियमनो बुद्धिनिराक्षेत निरोद्रियः। निर्वैद्यो निर्नमस्का-
 रो निःस्वाहाकारेण वयो। निर्ममो निरहंकारो नियोगक्षेम एव वा। निराशीः सर्वस्तेषु निरासंगो निरामियः।
 सर्वज्ञः सर्वतो मुक्तो मुच्यते नात्र संशयः। अपापि पाददृष्टं तमश्निरस्कमनुदरं। प्रह्लाणमुणकमाणक-
 चलं विमलं स्थिरं। अगंधरसमस्य शोभरूपा शब्दमेव वा। अत्वगस्थं वा शब्दमभासमपि वैवर्ति। निश्चि-
 त्पमव्ययं वैवर्द्धिस्थायादि नित्यदा। सर्वस्तत्तत्तत्मात्मानं येष शर्याति न ते मृताः। नेतत्र क्रमते बुद्धिनेन्द्रिया-
 णि न देवताः। चेदायश्चैतल्लोकः। अतपो न पराक्रमः। यत्र ज्ञानवत्तां प्राप्तिरलिं राग्रहणे स्मृता॥
 यत्र ज्ञानवत्तां विद्वान् विज्ञानवर्तितं वरेत्। अस्तु दोषरूपेण वरेद्धर्ममहर्षयन्। यथेनमवमन्येनन् ३६

परे सत्तमेव हि। तथा वृत्तश्चरेद्धर्मसितां वृत्तमदृष्टयन्। यो ह्येवं वृत्तसंपन्ना समुनिः श्रेष्ठ उच्यते। इन्द्रियाणां दि
या र्थाश्च महान्तानि पंचवामनो बुद्धिरहंकारमव्यक्तं पुरुषं तथा। सर्वमेतस्मादख्याय सम्यक् संयज्य निर्मलः।
ततः स्वर्गमिवाप्नोति विमुक्तः सर्वबंधनैः। एतदेवानुवेलायां परिसंख्यायतत्त्ववित्। ध्यायेद्देवां तमास्थापमुच्यते य
निरामयः। विमुक्तः सर्वसंतोभ्यो वायुराकारागो यथा। क्षीणकोशो निरातंकः प्राप्नोति परमं पदं। आश्वमेधिकं
गुरुशिष्यसंवादे। ब्रह्मो वाचा संन्यासंतप इत्याहु वृद्धा निश्चिततस्मिन्निः। ब्राह्मणा ब्रह्मयोनिस्था ज्ञानं ब्रह्म
यरं विदुः। अतिहृत्तात्मके ब्रह्मवेदविद्याव्यपाश्रया निर्द्वंद्वं निर्गुणं नित्यं अविद्यं गुह्यं मय्यं। ज्ञानेन तप
सा चैव धारः पर्यतितत्पदं। निर्विक्रमनसः कृताव्युक्तांतरजसो मलः। तपसा होममधो नंगच्छंति परमेष्विष्य
संन्यास निरतानित्यं ये ब्रह्मविदुषो जनाः। तपः प्रदीप इत्याहु रात्रारोधर्मसाधकः। ज्ञानमेव परं विद्यासंन्या
सस्तप उत्तमं। यस्तु वेदनिरावाधं ज्ञानतत्त्वविनिश्चयं। सर्वस्तत्तस्थमात्मानं स सर्वगतिरिष्यते। यो विद्वान्
स ह वासं च निवासं चैव पर्यति। तथैवैकत्वनानात्वे स्पडः रवात्प्रतिमुच्यते। यो न कामयते किं विन्न किं वि
दव मन्यते। इह लोकस्थ एवैष ब्रह्मस्तथायकल्पते। प्रधानगुणतत्त्वज्ञः सर्वस्तत्तविधानवित्। निर्ममो नि
रहंकारो मुच्यते नात्र संशयः। निर्द्वंद्वो निर्ममस्कारो निःस्वधाकार एव यः। निर्गुणं नित्यमद्वंद्वं प्रशमं यैव
गच्छति। हित्वा गुणमयं सर्वं कर्मजं तु मुक्ता मुक्तः। उभे सत्या नृतेत्युक्ता मुच्यते नात्र संशयः। अव्यक्तं वा ज प्र
क्तवो बुद्धिस्कंधमयो महात्मा महाहंकारविटप इन्द्रियां ऊरकोटरः। महात्तत विशालश्च विशेषः प्रतिशारव
वान्। सदापणः सदापुष्पः शुक्ताशुक्लफलोदयः। आजायः सर्वस्ततानां ब्रह्महृदः सनातनः। एवं चित्वा य

त्तिस्त्वावज्ञानेनपरमासिना॥ हित्वायामरतां प्राप्य जहामे मत्पुत्रं जन्मना॥ निर्ममो निरहंकारो मुच्यते सर्वं कि
 ल्लिखेः॥ द्वावेतोपक्षिणो नित्यं संज्ञायो वाप्यवेतनौ॥ एतां न्यांतु परो यस्तत्वेतनावानिति स्मृतः॥ अवेतनः सर्व
 संघातयुक्तः सत्वात्परं विंतया नोतरात्मा॥ सक्षेत्रज्ञः सवसंधातुर्बुद्धिर्गुणातिगो मुच्यते मय्यप्यसात्॥ इत्या
 न्ममेधिकं पर्वणि ब्रह्मोवावा॥ केचिद्ब्रह्म मयं हं संकेचिद्ब्रह्म मयं वनं॥ केचित्परममव्यक्तं केचित्परमना
 मयं॥ मन्यंते सर्वमप्येतदव्यक्तं प्रज्ञवाप्ययो॥ उद्धासमात्रमपि ये ह्योतकाले समो सवेत्ता॥ आत्मानमुपसंय
 म्य सोमत्वाय कल्पते॥ निमेषमात्रमपि ये संयम्यात्मानमात्मनि॥ गच्छत्यात्मप्रसादेन विडुषां प्राप्तिमुत्तमा॥
 प्राणायामैरथ प्राणान् संयम्य स पुनः पुनः॥ दशदादशानि वापि चतुर्विंशत्यं तपः॥ एवं पूर्वप्रसन्नात्मा ल
 भते यद्यदिच्छति॥ अव्यक्ता सत्त्वमुद्रिक्तं अमृतत्वाय कल्पते॥ सत्वात्परतरं नान्यत् प्रशंसंतीह तद्विदः॥ अ
 नुमानादिजानीमः पुरुषं सत्त्वसंश्रयं॥ नराक्यमन्यथा कर्तुं पुरुषं समो हि जाः॥ इह माहृतिरहिंसाय समता
 सत्यमार्जवाज्ञानं त्यागो य संन्यासः सात्त्विकं हृत्तमिष्यते॥ एते नैवानुमानेन मन्यंते यमनीषिणः॥ सत्त्वं च
 पुरुषं ये श्रेयं कंतत्र नास्ति विचारणा॥ आहरे केच विदुः सो ये ज्ञानेषु प्रणिछिताः॥ क्षेत्रज्ञसत्त्वयोरैक्यं इत्ये
 तन्नोपपद्यते॥ दृश्यं तत्तंतो नित्यमित्येतदविचारितं॥ दृश्यं च रसावश्च विज्ञेयः सहसा वश्यतत्त्वतः॥
 तथैवैकत्वनानात्वमिष्यते विडुर्नयः॥ मशको दुंबरो रैक्यं दृश्यत्कमपि दृश्यते॥ मस्यो यथापि स्याद
 पुंसं प्रयोगस्तथानयोः॥ संबन्धस्तोय बिंदूनां पणे कोकनदस्य वा॥ गुरुत्वावा॥ इत्युक्तं वतंते विप्रास्तदा
 लोकपितामहं पुनः संशयमापन्ना पप्रक्षुर्दिजसत्तमाः॥ ऋषयः॥ किं सिद्धे देवे धर्माणां अनुष्ठेयतमं स

तां व्याहृतामिव पश्यामो धर्मस्य विविधां गतिं ऊर्द्ध्वं देहाद्दृश्ये केनेतदस्तीति यापरो किं चित्संशयितं स
र्वं निःसंशयमथापरो अनित्यं नित्यमेकेव नास्त्यस्तीत्यपि यापरो विनित्ये केन्यमित्यन्ये व्यामिश्रमि
ति यापरो मन्यंते ब्राह्मणा एवं प्राज्ञास्तत्त्वार्थदर्शिनिः जराजिनधरा आन्ये मुंडा किंचिदसंहताः अश्रं
तं केविदिच्छंति केविद्वानशानेरताः कर्म केवित्प्रशंसंति प्रशंसंति मिति यापरो देशकालावुक्तो केवित्ने
तदस्तीति यापरो केविन्मोक्षं प्रशंसंति केविज्ञोगान् एव विधाना धनानि केविदिच्छंति निर्धनत्वं त
परो उपास्यसाधनं त्वेकेनेतदस्तीति यापरो अहिंसा निरता आन्ये केवित् हिंसा परायणाः पुण्ये नय
रासेत्येकेनेतदस्तीति यापरो सर्वमेके प्रशंसंति न सर्वमिति यापरो तपस्त्वेन प्रशंसंति स्वाध्यायमप
न्ननाः ज्ञानं संन्यासमित्येके स्वत्तावंस्तत्तद्वित्तकाः एवं व्युत्थापिते धर्मे बहुधा विप्रबोधितो निश्चयं न
धिगच्छामसंमदासुरसत्तमा इदं श्रेय इदं श्रेय इत्येवं प्रस्थितो जनः यो हियस्मिन् अत्रितो धर्मसंज्ञ
यते सदा एतदाख्यातुमिच्छामः श्रेयः किमिति सत्तमा अतः परं वयं दुष्टं तद्भवान्बुद्धुमर्हति सत्त्वसे
ज्ञयो श्रेयसंबंधः केन हेतुना एवमुक्तस्तत्ते विप्रैर्न गवान् लोकज्ञावनः तेन्यः शरीरसधर्मात्मा यथा
तथ्येन बुद्धिमान् इत्याद्यर्थे धिके ॥ ब्रह्मोवाच ॥ हंतवः संप्रवक्ष्यामि यन्मां शृण्व्यसत्तमाः समस्तमि
ह तच्छ्रुत्वा सम्यगेवावधार्यतां अहिंसा सत्य वचनं एतत्तत्कृत्य तमं मतं एतत्पदमनुद्दिष्टं वरिष्ठं धर्म
लक्षणं ज्ञानं निःश्रेय इत्या ऊर्ध्वं दानिश्चितदर्शिनिः तस्मात्तु ज्ञानेन शुद्धेन मुन्यते सर्वपातकेः अहिंसा
पराश्रये लोके येन नास्ति कद्वतयः लोभमोहसमायुक्तास्ते वै निरयतामिनः आचार्युक्तानि कर्माणि ज

वते ये त्वतं प्रिताः। तस्मिन् लोके प्रमोदं ते जायमानाः पुनः पुनः। कुर्वन्ति ये तु कर्माणि श्रद्धा न विपश्चि-
तः। अनाशा योगसंयुक्तास्ते धीराः साधुदर्शिनः। अतः परं प्रवक्ष्यामि सत्त्वसेत्रज्ञयो र्यथा। संयोगो विप्रयो
गश्च तन्निबोधत सत्त्वमाः। विषयो विषयत्वं च संबंधो यमिहोच्यते। विषया पुरुषो नित्यं सत्त्वं च विषयः
स्मृतः। व्याख्याने पूर्वकल्पेन मन्त्राकोटं वरं तथा। सुज्यमाने न जानाते नित्यं सत्त्वमवेतनं। तत्रैव ह्य-
नुजानाते नित्यं सत्त्वमवेतनं। यो तुं क्लेयश्च सुज्यते। अनित्यं द्वंद्वसंयुक्तं सत्त्वमाहुर्गुणात्मकं। निद्वंद्व-
निःकलो नित्यः क्षेत्रज्ञो निर्गुणात्मकः। समः संज्ञाग तस्त्वेव यथा सर्वत्र दृश्यते। उपतुं क्लेसदा सर्वमा-
पः पुष्करपर्णवत्। सर्वैरपि गुणैर्विद्वान् व्यतिषिक्तो न लिप्यते। जलबिंदुर्यथा लोलः पद्मिनीपत्रसंस्थि-
तः। एवमेवाप्यसंयुक्तः पुरुषः स्यान्न संशयः। द्रव्यमात्रमस्तसत्त्वं पुरुषश्च विनिश्चयः। यथा द्रव्यं च
कर्तृनिर्गुणो गोप्रनयोस्तथा। यथा प्रदीपमादाय कश्चित्प्रमसि गच्छति। तथा सत्त्वप्रदावेन गच्छति परमे-
ष्ठिनाः। यावद्द्रव्यगुणस्तावत्प्रदीपः संप्रकाशते। क्षाणद्रव्यगुणं ज्योतिरंतर्धानाय गच्छति। व्यक्तः स-
त्त्वगुणस्त्वेव पुरुषो व्यक्त इष्यते। एतद्विधा विज्ञानी तदंतर्गतयो ब्रवीमिवः। सहस्रेणापि दुर्मेधान बुद्धिम-
धिगच्छति। चतुर्थेनाप्यथांशे न बुद्धिमान् सुखमेधते। एवं धर्मस्य विज्ञेयं संसाधनमुपायतः। उपाय-
ज्ञो हि मेधावी सुखमत्यंतमश्नुते। यथा ध्यानमपाये यं प्रपन्नो मानवः क्वचित्। कुनयाति महता विन-
यपत्येतरापि वा। तथा कर्मसु विज्ञेयं फलं सचति मानवा। पुरुषस्यात्मनः श्रेयः शुभाशुचुत्तनिदर्शने
यथा च दार्ढ्यमिधानं पश्चा मेव प्रपद्यते। अनिष्टपूर्वं सहसा तत्त्वदर्शनवर्जितं। तमेव यथा ध्यानैरथ ३८

नेहाशुनामिना। मायादृष्टप्रयुक्तेन यथा बुद्धिमतां गतिः। ऊर्ध्वं पर्वतमारुह्य नवावेक्षतस्तगतं। रथे
नरथिनं पश्येत्किञ्चपमानमवेतनं। पावद्रथपथस्तावद्रथेन सत्तु गच्छति। सोमे रथपथे प्राज्ञो रथमु
सृज्य गच्छति। एवं गच्छति मेधावी तत्त्वयोगविधानवित्। समाज्ञाय महाबुद्धिरुत्तरा उत्तरोत्तरं। यथा म
हार्णवं घोरमप्लवः संप्रगाहते। बाहुत्पामे वसं मोहाद्धर्धं वांछत्यसंशयः। नावावापियथा प्राज्ञो वि
ज्ञागस्तरितत्वया। अक्लृप्तः सेलिलंगाहस्त्रिप्रसंतरते धर्वातीर्णो गच्छेत्परंपारं नावमुसृज्य निर्ममशब्द
रव्यातं पूर्वकल्पेन यद्धारथपदानिलैः। स्नेहासंमोहमापन्नो नाविज्ञसो यथा तथा। ममत्वेनासिपन्नः
स तत्रैव परिवर्तते। नावं प्राप्य नराक्यंतुल्यं विपरिधावितुं तथैव खलमारुह्य न नो यथा विधायते।
एवं कर्मकृतं चित्तविषयस्थं दृष्टुं कृष्टुं यथा कर्मकृतं लोके तथा वडुपपद्यते। पन्ने वगंधिनोरस्य
न रूपस्य रशिह्ववित्। मन्यते तन्मनो बुद्ध्या तत्प्रधानं प्रवक्षते तत्प्रधानमनव्यक्तमव्यक्तस्य गुणः
महान्। महतः प्रधानस्तत्तस्य गुणो हंकार एव वा। अहंकार प्रधानस्य महान्ततत्कृतो गुणः। दृष्टत्वे
न हि तत्तानां विषया वे गुणाः स्मृताः। जीवधर्मि यथा व्यक्तं तथैव प्रसवात्मकं। बीजधर्मी महात्मने
प्रसवे चेतनस्तर्तं। बीजधर्मत्विहंकारः प्रसवश्च पुनः पुनः। बीजप्रसवधर्माणि महान्ततानि पंचवे।
बीजधर्मिण इत्याहुः प्रसवं च नेत्रवर्तते। विरोधाः पंचस्तानां तेनां वित्तविशेषणं। दृष्ट्वा पंचगुणाज्ञेया
वरस्तवरसंजला। सर्वस्ततकरी देवी शुक्ता शुक्ता निदर्शिता। राहं स्पृशंति धारूपं रसो गंधश्च पंचमः। एते

पंचगुणास्तमे विज्ञेया द्विजसत्तमाः। पार्थिवश्च सदा गंधो गंधश्च बहुलः स्मृतः। तस्य गंधस्य बह्यामि विस्तरे
 ण गुणान् बहून्। इष्टश्चानिष्ट गंधश्च मधुरो म्ल कटुस्तथा। निहारी संगतस्निग्धो रूक्षो विशदनिर्मलः।
 एवं दशविधो ज्ञेयः पार्थिवो गंध इत्यथ। शब्दस्य शस्तिथारूपं रसश्चाप्यो गुणा स्मृताः। मधुरा म्ल कटु स्ति
 क्तः कषायो लवणस्तथा। एवं षड्विधविस्तारो रसो वारिमयः स्मृतः। शब्दस्य शस्तिथारूपं त्रिगुणं ज्योति
 रुच्यते। ज्योतिषश्च गुणो रूपं रूपं च बहुधा मतं। शुक्लं कृष्णं तथा पीतं रक्तं पीता रूपं तथा। द्रुस्वदीर्घ
 तथा स्थूलं चतुरस्रं च वर्तुलं। तच्च दशविस्तारं तेजसारूपमुच्यते। विज्ञेयं ब्राह्मणे नित्यं धर्मज्ञैः स
 त्यवादिभिः। शब्दस्य शस्ति विज्ञेयो द्विगुणो वायुरुच्यते। वायोश्चापि गुणस्य शः स्पर्शश्च बहुधा स्मृतः।
 उष्णः शीतः सुखो दुःखः स्निग्धो विशद एव च। कथितश्चैकणः श्लक्ष्णः पिच्छलो दुरुणो मृदुः। एवं द
 दशविस्तारो वायव्यो गुण उच्यते। विधिवद्वाग्म्यैः सिद्धे धर्मज्ञैस्तत्त्ववेदिभिः। तत्रैकगुणमाकारो श
 ब्द इत्येव च स्मृतः। तस्य शब्दस्य बह्यामि विस्तरेण बहून् गुणान्। षड् ज्ञेयं तं गंधारो मध्यमः पंचमस्तथा।
 अतः परं तु विज्ञेया निषादो र्ये ये च तस्तथा। इष्टानिष्टश्च शब्दो त्रसंहतः प्रविक्ता गवान्। एवं बहुविधो ज्ञे
 यः शब्दश्चाकारा संभवः। आकारा मुत्तमं तत्तं अहंकारस्तथा परं। अहंकारात्परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा ततः
 परः। तस्मात्तु परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः परः। परावरज्ञो न्ततानां विधिज्ञः सर्वकर्मणो। इत्यसर्वस्त
 तात्मन्ततात्मा गच्छत्यात्मानमहरो इत्याश्च मेधिके ब्रह्मोवाच॥ न्ततानां मध्यपंचानां यथेषामि श्वरं मनः
 नियमेन चित्सगोचि न्ततात्मा मन एव च॥ आधिष्ठाता मनो नित्यं न्ततानां महतस्तथा। बुद्धिरे श्वर्यमावहे

संज्ञः सविमुच्यते। इन्द्रियाणि मनो युक्ते स दृश्यानि वस्यारथिः। इन्द्रियाणि मनो बुद्धिं स्वेतहोयुं जते सदा
महास्ततसमायुक्तं बुद्धि संयमनं रथं। तमारुह्य सत्ततात्मा समं तात्पर्यधावति। इन्द्रियग्रामसंयुक्तो मनः सार
थिरेव वा बुद्धि संयमगो नित्यं महाब्रह्म मयोर पः। एवं यो वेति विद्वान् वै यदा ब्रह्म मयं रथं। सधीरः सर्वलो
केषु न मोहमभिगच्छति। अव्यक्तादि विशेषांतं सत्त्वं स्थावरजंगमं। चंद्रसूर्यप्रसं लोकं नक्षत्रग्रहमंडितं
नदी पर्वत उदालेभ्यः सर्वतः परिस्तपिती। विविधास्ति स्तथा वाग्निः सततं समलं हेतां। आजा व्यं सर्वस्तता
नां सर्व प्राणस्ततां गतिं। एतं ब्रह्म वणंगीतं यस्मिंश्चरति क्षेत्रावेत्। क्षेत्रे स्मिन् यानि स्तता निस्थावराणि चरा
णि च। तान्येवाग्रे प्रलीयंते पञ्चाङ्गुत कृतो गुणः। गुणेभ्यः पंचस्ततानि एषस्ततस्मुद्रयः। देवामनुष्या
गंधर्वापिशोरागराक्षसाः। सर्वे स्वप्तावतः सृष्ट्या न क्रिया न्योनकारणात्। एते विश्वकृतो विप्राजायं
ते ह पुनः पुनः। तेभ्यः प्रस्तता तेद्येव महास्ततेषु पंचसु। प्रलीयंते यथा कालमर्मयः सागरं यथा। विश्वकृद्
सुस्ततेभ्यो महास्ततानि गच्छति। स्ततेभ्यश्चापि पंचभ्यो मुक्तो गच्छेत्प्रजापतिः प्रजापतिरिदं सर्वं तपसे वा
सृजत्प्रभुः। तथैव वेद्यं तसर्वं तपसा प्रतिपेदिरो तपसश्चानुपूर्वेण फलमललाशनस्तथा। त्रैलोक्यं तप
सा सिद्धाः परंपतो ह समाहिताः। ओषधान्यगदादीनि नानाविद्याश्च सर्वशतं तपसेव प्रसिद्धं तैतपोमूल
हिसाधनं। यद्दुरापं दुःशपायं दुःशब्दं दुःखं दुःखं। तसर्वं तपसा साध्यं तपो हि दुर्तिक्रमं। सुराणोसंमतादायी
न्त्रपाहा गुरुतत्पगः। तपसेव सुतपो न मुच्यते किल्बिषा ततः। मनुष्याः पितरो देवा पशवो मृगपक्षिणः। या
नि चान्यानि स्ततानि स्थावराणि चराणि च। तपः परायणानित्यं सिध्यंते तपसा सदा। तथैव तपसा देवा महा

सागा दिवं गताः। आशायुक्ता नि कर्माणि कुर्वते ये त्वत्तं जिताः। अहंकारसमायुक्तास्ते स कात्रो प्रजायतेः। ध्या
नयोगेन बुद्धेन निर्ममानिरहं कृताः। प्राप्नुवंति महात्मानो महान्तं लोकमुत्तमं। ध्यानयोगादुपागम्य प्रस
न्न गतयः सदा। सुखोपगममेव्यक्तं प्रविशंत्य यत्नैर्ध्रुवं। ध्यानयोगादुपागम्य निर्ममानिरहं कृताः। अव्य
क्तं प्रविशंतीह महान्तं लोकमुत्तमं। अव्यक्ता देवसंस्तुतः समज्ञं ज्ञागतः पुनः। तमोरजोभ्यो निर्मुक्तः स
ह मास्थाय केवलं। विमुक्तः सर्वपापेभ्यः सर्वसृजति निष्कलां। होत्रहमिति तं विद्याद्यस्तं वेदसवेदवित्
वित्तं वित्तादुपागम्य मुनिरासीत संयतः। यच्चित्तं नमनो सा चो गुह्यमेतसनातनं। अव्यक्तादिविशेषांत
मविद्यालक्षणं स्मरतीति बोधतयथाहादं गुणैर्लक्षणमित्युक्तं। ह्येकरस्तु सवेन्यत्कत्र्यहरं ब्रह्म उच्यते
कर्म केविलक्षणं संतिमंदबुद्धिरतानराः। ये तु बुद्धामहात्मानो न प्रशंशंति कर्मते। कर्मणा जायते जंतु मूर्ति
मान् नोऽशात्मकः। पुरुषः सृज्यते विद्यामग्राह्याममृताशनः। तस्मात्कर्मसु निश्चेद्वा ये केचित्पारदर्शिनः। वि
द्यामयो यं पुरुषो न तु कर्म मयः स्मृतः। अपूर्वमेकं नित्यं यथेन मपराजितं। य एनं विंदते त्मानं अग्राह्य
ममृताशनं। अग्राह्यो ह्यमृतो भवति य एतिः कारणे बुधः। अयो ह्यसर्वसंकल्पसंयम्यात्मानमात्मनि। सत
द्वहं शुभं वेति यस्माद्भूयो न जायते। प्रसादे नैव सत्त्वस्य प्रसादसमवाप्नुयात्। लक्षणं हि प्रसादस्य यथा
स्यात्स्वप्रदर्शिनं। गतिरेषा तु मुक्तानो ये ज्ञाने परिनिष्ठिताः। प्रवृत्तयश्च याः सर्वाः पश्यंति परिमाणजाः। एषा
गतिरसक्तानां एष धर्मः सनातनः। एषां ज्ञानवतां प्राप्तिरेतद्वृत्तमर्निर्तरे दितां समेन सर्वस्तुतेषु निस्पृहे
ण निराशिषः शक्या गतिरियं गंतुं सर्वत्र सर्वदर्शिना। एतद्वः सर्वमाख्यातं मया विप्रवि सत्तमाः। एव

मन्वरतसिप्रंततःसिद्धिमवाप्स्यथा गुरुन इत्युक्ता गुरुपातेन मुनयो ब्रह्मणा तथा कृतवन्तो महात्मानस्ततः कामम
वाप्नुवन् त्वमप्येतन्महात्ता गायथोक्तं ब्रह्मणा ब्रह्मणोऽस्य गायत्र्युक्ता ततः सिद्धिमवाप्स्यसि वासुदेव उवा
च ॥ इत्युक्तः स तदा शिष्यो गुरुणा धर्ममुत्तमं यको कार सर्वको ते यततो मोक्षमवाप्नुवान् कृतकृत्यश्च स तदा
शिष्यः कुरुकुलोद्दह तत्पदं समनुप्राप्तो यत्र गत्वा न शोचति ॥ अर्जुन ॥ कस्त्वसौ ब्राह्मणः कृष्टकश्च शि
ष्यो जनाईना श्रोतव्यं वेन मया तद्धेतत्त्वमाचक्ष्वमेवितो ॥ कृष्टः ॥ अहं गुरुर्महाबाहो मनः शिष्यं विद्धि मे ॥ तत्प
त्वा गृह्य मे तच्च कथितं ते धनं जय ॥ मयि चेदस्ति ते प्राप्तिरित्यं कुरुकुलोद्दह ॥ अध्यात्ममेतच्छृत्वा त्वं सम्यगा
चर सुव्रत ॥ ततस्त्वं सम्यगाधीर्धर्मोस्मिन् कुरु नंदना सर्वपापविमुक्तात्मा मोक्षं प्राप्स्यसि केवलं ॥ पूर्वम
प्येतदेवोक्तं युद्धकाल उपस्थिते ॥ मया तच्च महाबाहो तस्मादत्र मनः कुरु ॥ तथा तु सरतश्चेष्टयिष्ये ॥ पि
ता वितो ॥ तमहं द्रष्टुमिष्टामि संममते तव काले ॥ नातत्पत्न्या ब्रह्म नं कृष्टं प्रत्यवावधनं जयः ॥ गत्वा स नगरं
कृष्टं गजसाक्यमद्यैवोसमेत्य तत्र राजानं धर्मकामं युधिष्ठिरं समनुज्ञाय्य उर्ध्वः स्वपुरीं गंतुमर्हसि ॥ इति
श्रीमहाभारते आश्वमेधिके पर्वणि अनुगीता समाप्ता ॥ वेदां पायन ॥ ततो न्ययोदयत्कृष्टो यो ज्यतामिति दारु
का मुहूर्तादं वीजाजन्म युक्तमित्येव दारुकः ॥ तथैव यानुयात्राणि यो दयामास पांडवः स ज्ञायधं प्रयास्या
मानगरं गजसाक्यं ॥ इत्युक्ताः सैनिकास्तु सज्जीकृता विशोपते ॥ रथस्थं तु महातेजा वासुदेवं धनं जयः ॥
पुनरेवाब्रवीद्वाक्यमिदं सरतस्तम ॥ त्वत्प्रसादाज्जयः प्राप्तो राजा ॥ छिज्जलोद्दह ॥ निहताः शत्रवश्चापि
राज्यं प्राप्तमर्हति ॥ नाथ वतश्च सवता पांडवामधुस्तस्तदना ॥ न वतं प्रवमासाद्य तोषास्मि कुरुसागरं वि
श्वकर्मन् नमस्तोस्तु विश्वात्मन् विश्वसंतो तथा हंतो विजानामि यथायाह नवान्ममा त्वतेजः संतो

नित्यं कृतारो मधुस्तदना रतिः क्रीडा मयी तु न्यमाया तेरो दसा वित्तो त्वयि सर्वमिदं विश्वं यत्किं चित्स्थाय
जंगमं त्वं हि सर्वं विजुरुषेस्तु तग्रामं सनातनं। पृथिवी वांतरि हं य तथा स्थावर जंगमं। हसितं ते मला ज्यो
स्मात्स तव स्त्विन्द्रियाणि ते। प्राणो वायुः सतगतः क्रोधो मर्त्यः सनातनः। प्रत्या देवापि पद्मा श्री नित्यं तव
महामते। रतिस्तु छिद्यतिः सांतिस्त्वयि वेदं चराचरं। त्वमेव हि युगां तेषु निधनं प्रोच्यसे नद्य। सुदीर्घे
णापि काले न न ते शक्या गुणमया। कृच्छ्रे पायनाच्चापितथा कुरु पितामहान्। त्वयि सर्वं समापत्तं त्वमे
वे को जनेऽवरः। यच्चानुग्रहं संयुक्तमेत उक्तं त्वया नद्या एत सर्वमिहं सम्यक्प्राचरिष्ये जगद्देना। इदं
याद्वत्तमस्य धर्मं कृतवान् मद्भित्तु यथा। यस्यापो निरुतः संख्ये को रव्यो धृत राष्ट्रजः। त्वया दग्धं हितं सेन्य
मया विजितमाहवे। न वतातत्कृतं कर्म येन प्राप्तो जयो मया। उयो धनस्य संग्रामे तव बुद्धि पराक्रमः। कर्णस्य
हिवधो पायो यथा वसं प्रदर्शितः। संधवस्य यथा पस्यत्तरि श्रवस एव वा। अहं य प्रीयमाणो स्मित्वा देव
किने दना। प उक्तं तत्करिष्यामि नाहि मे त्रविचारणा। राजानं य समासाद्य धर्मात्मानं युधिष्ठिरं। यो दयिष्या
मिधर्मज्ञ गमनाय त्वया नद्या रविरं हि मे तत्ते द्वारका गमनं वित्तो। अवि रात्रे व द्रष्टा त्वं मातुलं मधुस्तदना
बल देवं य उर्ध्वं तेषां न्यान्व हृष्टिपुंगवान्। एवं संज्ञायमाणो तो प्राप्तो वारणसाक्षर्यं। ततो विविश तु श्या
तो संप्रहृष्ट जनाकुलं। तो गत्वा धृत राष्ट्रस्य शृङ्गं शक्र होपमं दृष्ट्वा ते महाराज धृत राष्ट्रं जने श्वरं। वि
जुरं न महो बुद्धिं राजानं य युधिष्ठिरं। तामसे नं य उर्ध्वं माद्रा पुत्रो य पांडवो। धृत राष्ट्रं समासी नं युयुसुं
वा पराजितं। गांधारी व महाप्राज्ञां पृथ्वा कृष्णां वत्सामिनीं। सुभद्राद्याश्च ताः सर्वान् नारतानां स्त्रियस्तथा। दद

शातस्थिताः सर्वा गांधारीपरिवार्य वै। ततः समेत्य राजानं धृतराष्ट्रमरिंदमो निवेद्य नामधेयेस्वेतस्य पाद-
 धारकृतां। गांधार्यश्च पृथायाश्च धर्मराजं ज्ञस्तथैव वा। तामस्य वमहात्मानो तदा पादावगृह्णतां। परिष्वज्या
 महात्मानं वैश्यपुत्रं महाधनं। सत्तारं यापि संपूज्य पृथ्वा ऊरालमव्यव्यं। तैः सार्द्धं नृपतिं दृष्टं ततस्तं
 पर्युपासतां। ततो निशि महाराजो धृतराष्ट्रः कुरुद्वहः। जनार्दनं वमेधावी व्यसर्जयत वै गहान्। ह-
 स्तसु हस्तुष्य मेधावी धनं जयसहायवान्। प्रतातायां तु शर्वयंकृतपूर्वाङ्गिकक्रियो। धर्मरा-
 जस्य नवनं जग्मतुः परमावितौ। यत्रास्ते ससहामात्यो धर्मराजो महामनाः। ततस्तौ तस्य विरयाद्य-
 ददृशाते महाबलौ। धर्मराजानमासीनं देवराजमिवाश्विनो। तौ समासाद्य राजानं बाह्ये य ऊरुपुंगवौ।
 निष्ठादुत्तुङ्गातौ प्रायमाणौ न ते नवौ। ततः सराजामेधावीधिविद्वतो निशाम्य हा प्रोवाच वदतां प्रद्यो-
 ववनं राजसत्तमः। युधिष्ठिर० युवां विविद्वत्पश्यामि वीरो य उ कुरुद्वहो। स गच्छेदन्यनुज्ञातो न वता-
 यदि मन्यसे। आनतं ने गरं वीरस्तदनुज्ञातुमर्हसि। युधिष्ठिर०। तुंडरीकाक्ष न द्रुते गच्छत्वं मधुस्तदनु-
 पुरीक्षारवती मद्यद्रष्टुं सरसुतं वित्तो। रोवेतमे महाबाहो गमनं तव केशव। मातुलश्चिरदृष्टो मे त-
 या देवी च देवकी। समेत्व मातुलं गत्वा बलदेव वमाधवा। यज्ञयेथा महाप्राज्ञमहाकये न यथाहृतः।
 स्मरेऽपि नमो नित्यं तामं ववलिनां वरं फाल्गुनं न कुलं वैवसह देवं वमाधवा। आनतं न वलोक्यत्वं
 पितरं नु महातुजा। वृष्टाश्च पुनरागच्छेह यमेधं प्रमानया। संगच्छ रत्नान्यादाय विविधानि वस्तनि व-
 तां कतास्मि सर्वं वा मयिरान्मा विचार्यतां इत्युक्तेः फाल्गुनश्च त्रधर्मराजं नमस्त्रे वीत्। विनीतवडुपाग-
 म्य वाक्यं वाक्यं विशारद। अयं विरोपितो राजन् वासुदेवः प्रतापवान्। सर्वतं समनुज्ञाप्य पितरद्वेदे

कृष्णः

पुष्पिकाः

मिच्छसि यच्चाप्यनमनो ज्ञाते तस्मात्प्यादस्व सर्वतः। इयं हि वसुधा सर्वा प्रसाधात्तव माधवा। अस्मानुप
गता वार निरुताश्चापि शत्रवः। एवं हवति कोरव्येधमराजे युधिष्ठिरे। वासुदेवं वरं पुं सामिदं वयनमब्रवी
त्। तत्रैव रजने यधनं यके वले धराय कृत्वा सुमहात्तु जाद्युवो यदस्ति त्वान्यद्द्विणगरहेषु त्वमेव तस्येश्वर
नित्यमीश्वरः तथेति वक्तुः। प्रतिष्ठितस्तदा गदाग्रजो धर्मसु ते नवीयवान्। पितृश्वसारमप्यतद्व्याविधिः
संस्तुतिस्तथाप्यकरोत्प्रदक्षिणं। तयाम्बसम्यक् प्रतिनंदितस्तदा तथैव सर्वे विदुरादिनिस्ततः। विनिर्य
यो नागपुरापुराज्ञे दाग्रजोरथे नदिव्येन वतुर्तुजा प्रभुः। रथे सुतज्ञा मधिरोप्य भाविनां युधिष्ठिस्था
नुमते जनाहं नापित धसुश्चापितथा महात्तुजो विनिर्ययो योरजनात्ति संहृतः। तमन्वेगाद्दीनरव
यकेतनः समात्य किमाद्रिवता सुतावपि। अगाधबुद्धिर्विदुरश्च माधवं स्वयं वपामो गजराज विक्रमः।
निवर्तयित्वा बुद्धराष्ट्रवर्द्धनं ततः ससर्वांश्च विदुरांश्च वीर्यवान्। जनाहं नो दारुकमाह सत्वरं प्रबोदया
श्चानितिसात्यकिस्तथा। ततो ययोरशत्रुगणप्रममर्दनः। त्रिनिप्रवीरो नुगतो जनार्दनः। यथानिहत्या
रिगणां शत्रुत्तुर्दिवंतथा नर्तपुरी प्रतापवान्॥ इत्याश्च मोधिके॥ वैशांपायनः॥ तथा प्रयातं वाह्यं
यं दारकांश्चरतर्षता। परिष्वज्य न्यवर्तंत सानुयात्राः परंतपाः। पुनः पुनश्च वाह्यं पर्येषजत फा
लुनः। आचक्रुर्विषयं येन ददर्श स पुनः पुनः। पुनश्च ह्येव वतां पार्थो गोविंदे विनिवेशितां संजहार
तदा दृष्टिं कृष्ट्वाप्यपराजितः। तस्य प्रप्रयाणे यान्यासन्निमित्तानि महात्मनः। बहून्यहुत रूपाणि ता
नि मे गदतः शृणु। वायुर्वेगेन महतारथस्य पुरतो ययौ। कुर्वन्निःशर्करं मार्गं विरजस्य मकंदकं। ववर्ष वास

वश्वेवतोयं मुवि सुगंधिव दिव्यानि वैव पुष्पाणि पुरतः शार्ङ्गधन्विनः। संप्रदातो महेष्वासः समेषु मरुतं च
ददृश विदिजं श्रेष्ठमुत्तमं मयि सत्तमं। सत्तमं संप्रज्यते जवं स्वा मुनिं ह्युल्लोचनं प्रजिते स्तेनवत्तदा पर्यष्टुद
नामयं। स ह्यः कुशलं ते न संप्रज्य मधुस्तद नः। उत्तं को ब्राह्मण श्रेष्ठस्ततः पप्रच्छ माधवा कश्चि लोरे त्वया
गत्वा कुरुपांडव संसदां कृतं सोत्वा त्ववयनं तमे व्याख्यातुमर्हसि। अपि संधाय तान्। वीरान् उपावृत्तो
सिकेशवा संबन्धिनः सुदयिताः सततं कृच्छ्रपुंगवाः। कश्चित्पांडु सुतान्नः पंचधरा इत्यस्य बालमजाः। लो
केषु विहरिष्यंति त्वया सह परंतपाः। स्वराष्ट्रेषु वराजानः कश्चित्प्राप्यंति वै सुरवां कोरे वेषु वशातेषु त्व
यानाथेन माधवायामे संतावना तात त्वयि नित्यमवर्तते। अपि सा सफल कृच्छ्रकृता ते न रतान् प्रति। श्री
कृच्छ्र०॥ कृतो यत्नो मया ब्रह्म नृप्रशमे कोरवान् प्रति न वाराक्यं तसंधा तु ते धर्मस्य यो मया। ततस्ते निधनं
प्राप्ताः सर्वे ससुतबांधवाः। नेदि ह्यमन्यति कां तु शतं बुद्ध्या बलेन वा। महर्षे विदितं नूनं सर्वं चेतस्त्वानघ
यत्प्रकामं नमति मद्यं तावत्स्य विदुरस्य वा। ततो यमस्तयं जग्मुः समासाद्य परस्परं पंचवेपांडवाः शिष्टा
हतमित्रा हतात्मजा धातृराष्ट्रा निहताः सर्वे ससुतबांधवाः। इत्येकवयने कृच्छ्रे नृशंकोप समचितः। उ
त्तंकः प्रत्यवायेन रोषा दुःकुल्लोचनः। उत्तंकं यस्माच्छक्ते न ते कृच्छ्रनृजाताः कुरुपांडवाः। संबन्धिनः प्रि
यास्तस्माच्छप्ये हं त्वानं संशयः। न च ते प्रसन्नं यस्मात्ते निगृह्यानिवारिताः। तस्मान्मन्युपरीतस्त्वां शप्यामि
मधुस्तदना त्वयो हि शक्तेन सतामिष्याचारेण माधवा उपवीणाः। कुरुश्रेष्ठ यस्त्वेतावत्समुपेक्षिताः। श्रीवा
सुदेव०॥ शृणु मे विस्तरेण दं यद्वक्ष्ये नृगुणं दनामहाणानुनयेनापि तपस्वाद्यसि नागव। ममेव मध्यात्ममु

त्रैमुंवेधाः शापमद्यवै। नयमांतपसाल्ये नशक्नोन्निसवितुं पुमान्। नयते तपसो नाशमिच्छामि जयतां वरा तप
 स्ते तु म हृदीर्ग गुरवश्चापितोषिताः। कोमारं ब्रह्म नयंते जानामि द्विजसत्तमा। उःखा र्जितस्य तपसस्तस्मा
 न्नेष्टामि ते व्ययं। आन्वमेधिके पर्वणि उत्तं कोषारव्याने॥ उत्तं कं वज्रहिकेशवतत्वेन त्वमध्यात्ममनिंदित
 म्। श्रुत्वा श्रेयो सिधास्यामि शापं वा ते जनाईना। श्री कृष्ण उवाच मोरज श्रवस्त्वं च विद्वितावान् मदात्मका नृ तथा
 तद्वान्वसंश्चापि विद्विमत्प्रजान् नृद्विज। मयि सर्वाणि कृतानि सर्वं तत्तेषु बाध्यं। स्थित इत्यभिजानाहि मा
 ते तत्तदत्र संशयः। तथा देत्यगणान् सर्वान् नृयशराससपन्नगान्। गंधर्वाप्सरसश्चैव विद्विमत्प्रजान् नृद्वि
 ज। सदसश्चैव यत्रादूरव्यक्तं व्यक्तमेव वा। अक्षरं वाक्षरं चैव सर्वमेतन्महात्मकां। ये वा श्रमेषु वैधर्म्यविबुधुर्विहिता
 मुने देवा वचैव कर्माणि सर्वं विद्विमदात्मकां। अस्य च सदसश्चैव यद्विष्णुं सदसत्परं। ततः परं नास्ति वैवदेव देवा
 न् सनातनात्। ओंकार प्रसवान् वेदान् विद्विमांस्तत्तद्गृह्णह। सूर्यं सोमं तथैव ह त्रिदशाश्चापिते मखो हात
 रमपि होतव्यं विद्विमांस्तत्तद्गुणं दना। अध्वर्युः कल्पतं त्रैव ह विः परमं संस्कृतं। उद्गाता वापि मांस्तोति गतवो
 षेर्महाधरो। शायश्चित्तेषु मां विद्विशांति मंगलवाचकाः। स्तुवंति विश्वकर्माणं सततं द्विजसत्तमा। विद्विमह्य
 सुतं धर्ममग्रजं द्विजसत्तमा। मानसं दयितं विप्रसर्वं तत्तदयात्मकां। तत्राहं वर्तमानेऽन्यनिवृत्तैश्चैव मानसैः।
 बद्धा संसरमाणो वेयो नाहि द्विजसत्तमा धर्मसंस्थापनार्थाय धर्मसंरक्षणाय वा तैस्तेरूपेऽन्ये वैषम्यत्रिषु लो
 केषु संचरो। अहं विष्णु रहं ब्रह्मा शक्रोऽथ प्रजवोप्ययः। तत्तत्प्राप्तस्य सर्वस्य स्वष्टा संहार एव वा। अधर्मं वर्तमाना
 नां सर्वेषां महमव्युत्ता धर्मस्य सेतुं बद्धामि बलिते बलिते पुनः। तांतां योनिं प्रविश्याहं प्रजानां हितकाम्यया। यदा त्व

हं देवयो नो वर्तामि न गुणं दनात् हं देवव सर्वमावरा मिन संशयः यदा गंधर्वयो नो नु वर्तामि न गुणं दनात्
दा गंधर्वव वृष्टं सर्वं वैष्णमि सर्वशः नागयो नो यदा वैवत दावर्तामि नागवत् यदा ससयो नीश्व यथाव
द्विराम्य हं मानुष्ये कर्त्तमाने न कृपणं यावता मया नवते जातसं मोहावयोगं कंति यद्वितं नयं वम इन्द्रिय
त्रासिताः कुरवो मया हृद्धे नस्तत्त्वान् पुनर्यथावदनुदर्शितो ते धर्मणे हसं युक्ताः परीताः कालधर्मणा धर्म
ण निहता पुद्गे गताः स्वर्गे न संशयः लोकेषु पांडवाश्चैव गताः ख्यातिं न संशयः एतत्ते सर्वमाख्यातं यन्मां
त्वं परिदृष्टसि आश्वमेधिके उत्तं कोषाख्याना उत्तं कं अपि जानामि जागतः कर्त्तारं त्वां जनार्दनान् न तव
प्रसादो यमिति मे नात्र संशयः वित्तं वसु प्रसन्नं मे त्वद्भावगतमव्युतं विनिवृत्तं मे को यद्वति हृदि परंतप
यदित्वनुग्रहं कं वित्तं तो हं जनार्दन इष्टुमिच्छामि ते रूपं वैष्टुवं तं निदर्शया वैशं तत्तत्स्तु तस्मै प्राता
त्मादर्शयामास तद्दुः शश्वत्वं वैष्टुवं धीमान् यद्दर्शय नं जयां सदृशं मिहात्मानं विश्वरूपं महात्तुजं
तत्तत्स्वस्त्यं प्रति मं दीप्ति मत्यावकोपमां सर्वमाकाशमावृत्त्यतिष्ठं तं विश्वतो मुखं तद्दृष्ट्वा परमं रूपं विष्टु
वैष्टुममद्भुतं विस्मयं वययो विप्रतं दृष्ट्वा परमेष्ठरां उत्तं कं विश्वकर्मन् न मस्ते स्तुतयस्य ते रूपमीदृशं प
द्मांते शर्थं वीव्यासा शिरसा वाहते नोद्यावाष्ट्रव्यो र्यध्वं जवरेण तदाह तं नृजा न्यामाह तत्स्वाराः त्व
मिदं सर्वमव्युतासं हरस्व पुनर्देवरूपमस्य मुच्युतं मां पुनस्त्वां स्वेन रूपेण द्रष्टुमिच्छामि शश्वत्वं वैशं पायनं
तमुवाच प्रसन्नात्मा गोविंदो जनमेजया वरं दृष्ट्वा श्वेति तदा तमुत्तं को ब्रवीदिदं पर्याप्तं एष मे त्वद्य वरस्त्व
तो महाकृतो यत्ते रूपमिदं कृष्टपत्रयामि प्रत्तवाप्ययं तमब्रवीत्युनः कृष्टो मा त्वमत्र विचारय अवश्यमे

वक्तव्यममोर्ध्वं दर्शनं मम। उक्तं क० अवश्य करणीयं चेद्यद्येतन्मन्यसे वित्तो तोयमिच्छामि यत्रेष्टं मरुद्येतद्विदुः
 लंतां ततः संहृत्य तत्रैजः प्रोवाचोक्तं क० म० श्वरः। एष्टव्यं सति वित्तो हमित्युक्त्वा द्वारकां ययौ। ततः क० कादादि
 दृग्गवानुक्तं क० तोयकां क्षया। तपितः प्रतिवक्राममरो सस्मारवाच्युतं। ततो दिग्वाससंधीमान् मातंगं मल
 लिपितं। अयत्रयतमरो तस्मिन् श्वयूथपरिवारितं। क्षीयणं बद्धं निरुद्धं शंवाणकार्मुकधारिणं। तस्याधः स्त्रोत
 सोपश्यद्वारिस्तु रिद्धिजोत्तमः। अवतंसवतं प्राह मातंगः। प्रहसन्निवा। एष्टुक्तं क० प्रतीक्ष्य त्वं महो वारिस्तु गुरु
 ह। क० पाहि मे सुमहती त्वां दृष्ट्वा दृष्टिं तं हि वै। इत्युक्त्वा स्तेनसमुनिस्ततो येनाभ्यनंदत। विज्ञेयवसतंधीमान्
 वाग्निरुग्रातिरव्युतं। पुनः पुनश्च मातंगः पिवस्वेति तमब्रवीत्। नवापि बभूव स क्रोधः। सुनितेनांतरात्मना।
 सनिश्चयात्तथा तेन प्रत्याख्यातो महात्मना। श्वनिः सह महाराज तत्रैवांतरधीयता। उक्तं क० ततथा दृष्ट्वा ततो
 ब्रीडितमानसः। मेने प्रलब्धमात्मानं कृष्टेना मित्रघातिना। अथ तेनैव मार्गेण शंखचक्रगदाधरः। आजगा
 म महाबाहु रत्नं क० श्वतमब्रवीत्। न युक्तं त्वीदृशं दातुं त्वया पुरुषसत्तमा। सलिलं विप्रमुख्येन्यो मातंगः प्रो
 तसा वित्तो। इत्युक्त्वा वचनंधीमान् महाबुद्धिर्जनादर्नो। उक्तं क० लक्ष्मण यावायासां त्वयन्निदमब्रवीत्। यादृशो
 णे वरूपेण योग्यं दातुं ध्रुवेण वै। तादृशं खलु ते दत्तं त्वं तु तन्नावबुद्धो। मया त्वदर्थं मुक्तो हिव ज्ञपाणि पुरंदरः।
 उक्तं क० पापमृतं देहितो यरूपमिति प्रसुः। समा मुवाच देवेन्द्रो न मत्प्रेमि त्पितां ब्रजेत्। अन्यमस्मै वरं देहीत्य
 स कृतं क० पुनर्न। अमृतं देयमित्येवमयोक्तः स शंखपतिः। समा प्रसाद्य देवेन्द्रः पुनरेवैदमब्रवीत्। यादिदं
 यमवश्यं चेमातंगो हं महा दंतं कृत्वा मृतं प्रदस्यामि। नागं वा यमहात्मने। यद्येव प्रतिगृह्णाति नागं वोम
 तमुत्तमं। प्रदातुमेव गच्छामि नागं वा यामृतं प्रप्तो। प्रत्याख्यातस्त्वहं तेन न दद्यामिति माधवास तथा समयं

कृत्वा तेन स्तूपेण वा सवः। उपस्थितस्त्वया वापि प्रत्याख्यातो महत्तंददत्त। वांजालरूपी तगवान्सुमहांस्ते व्यति
क्रमः। यत्तु राक्षसमया कर्तुं स्तूप एव तवेष्टितं। तोये प्रसांतवड्डं णं करिष्ये स फलामहां येष्टु हस्तु तव ब्रह्म
सलिलेष्टा सविष्यति। तदा मरो तविष्यंति जलपूजाः ययो धरुः। रसवच्च प्रदास्यंति ततो यं भगुनंदन। उतं
कमेष्टा इत्युक्तारव्यातिं यास्यंति वापिते। इत्युक्तः प्रीतिमानुक्षिप्रं कृच्छे न स च त्ववहा। अद्याप्युतं कमेष्टा
स्तमरो वर्वंति भारता। आश्वमेधिके उतं को पारव्याने॥ जनमेजय॥ उतं कः केन तपसा संयुक्तः सुमहा
मुने। यः शापं दातु कामो न त्वविच्छेदे प्र न विच्छेदे। वैशंपायन॥ उतं को महता युक्तस्तपस जनमेजय। गुरु
सक्तः स तेजस्व नान्यत्किंचिदप्यजयत्। सर्वेषामपि पुत्राणां मे ष आसीन्मनोरथः। ओतं की गुरुवृत्तिं वै प्रा
प्नुयामेति भारता। गौतमस्य तु त्रिष्याणां बहूनां जनमेजय। उतं के ह्यधिका प्रीतिः स्नेहश्चेवा न वतदा। स
तस्य दमरो वास्यां शीलाद्येन च कर्मणा। सम्यक् चैवोपवारेण गौतमः प्रीतिमान् भूतत्। अपि त्रिष्यसहस्रा
णि स मनुजा य गौतमः। उतं कं परया प्रीत्या नान्यनुज्ञा तु मेष्टता तं क्रमेण जरा तात प्रेतिपदे महाद्युतिः।
नवान् च बुध्यत तदा समुनिर्गुरुवसलः। ततः कदापि द्वा जेद्रकाष्टान्या नपितुं ययो। उतं कः काष्टभारं वमहां
तं समुपानयत्। स तु भारान्ति ततात्मा काष्टभारमरिदं मानिः। पिपेषक्षितो राजन् नृपरिभ्रांतो बुभुक्षितः। व
स्य काष्टे विलीनः। ग्नात्तत्तज्जटारूपा समप्रत्ता। ततः काष्टेः सह तदापया तधरणी तलो। ततः स भारनिःपिष्टः
क्षुधा विष्टश्च नार्गवः। दृष्ट्वा तां वयसो वस्थां रुरो दार्तस्वरं तदा। तस्मिन्निपतिपतिते दं ग्यो करोते रम्यं
स्मिन्तिः। ततो गुरुसुता तस्य पत्रपत्रनिक्षेपणा। जया हाश्रुणि सुश्रोणी करेण पृथुलो वनापितुर्नियोगाच्च

मज्ञाशिरसावनतातदा। नहितानमृपातान्वेशकाधारयितुं महीगोतमस्त्वब्रवीदिप्रमुक्तंकं प्रातमानसः
 कस्मात्ताततवाद्ये हशोकोतरमिदं मनः। सखे रंज्रहिविप्रव्यं श्रोतुमिष्टमि ते वयः। उतंकं। तव हते न मन
 सा। तव त्वियविकीर्षया। तव हस्ति गते नेह तव द्वावानुगेन च। जरेयं नावबुद्धो मे नास्ति ज्ञातं सुखं वयो। श
 तवर्षोषितं हित्वं नमामभ्यनुज्ञानथाः। तव ताद्यत्यनुज्ञाताः शिष्याः प्रत्यवराश्रये। उपपन्नादिजश्रेष्ठ
 रातशोथसहस्रराः। गोतमनु॥ तत्प्रीति युक्ते नमयागुरु शुश्रूषया तव। व्यतिक्रामन्महाकालो नाव
 बुद्धो द्विजर्षत्। किं त्वद्यदिते श्रद्धागमनं प्रतिनागवा। अनुज्ञां गच्छ मत्तस्त्वं स्वगृहं गच्छ मा विरं। उतं
 कं॥ गुर्वर्थं कं प्रयच्छामि ब्रह्म हित्वं द्विजसत्तमा तमुपाहृत्य गच्छेय मनुज्ञातस्त्वया विज्ञो। ते तम॥ दक्षि
 णा परितोषो वै गुरुणां सद्गिरुच्यते। तव ह्यावरतो नित्यं तुष्टो हं वै न संशयः। इत्थं यपरितुष्टं मां विजानी
 हि भृगुद्वह। युवा षोडशवर्षो हियद्यद्यत्तविता तवान्। ददामि पत्नीं कन्यां यस्मांते दुहितरं विज्ञो। एता
 मतेहि नान्या वै त्वत्ते जोहति सेवितुं। ततस्तां प्रतिजग्राह युवा तत्त्वा यशस्विनीं। गुरुणा वा स्यनुज्ञा
 तो गुरुपत्नी मथाब्रवीत्। कै तव त्वे प्रयच्छामि गुर्वर्थं विनियुं स्वमां। प्रियं हितवकां क्षामि प्राणे रपि ध
 ने रपि। यद्वृत्तं हिलोके स्मिन्नरं नमप्यद्भुतं तव त्वा तदानयेयं तपसानहि मे वास्ति संशयः। अहल्यो
 वाच। परितुष्टास्मिते वस नित्यं भगवता सह। पर्याप्तमेतद्भद्रं ते गच्छता त यथेच्छं। वैशं॥ उतंकं स्तम
 हाराज पुनरेवाब्रवीद्वयः। आज्ञापयस्व मां मातः कर्तव्यं हि प्रियं तव। अहल्यो वाच॥ परितुष्टास्मिते
 वसदि व्यैवै मणि ऊंडले। ते समानयत्तद्रं ते गुर्वर्थं सुकृतो न वेत्। सतथेति प्रतिश्रुत्य जगाम जनमेजय।

नयमलाधते दिव्ये ते मन्त्रे
 गदाकाशा मन्त्रा स्मितिः

गुरुपञ्चाप्रियाथर्वैतेसमानयितुंतदा। सजगामततः॥ श्रीध्वंउतंकोब्राह्मणवर्णनः॥ सोदासं पुरुषादं वै निसितुं
मणिं उंडले। गोतमस्त्वब्रवीत्प नोउतंको नाद्यद्वयते। इतिष्टया समावष्टुंडलाथंगतंतुसाततः प्रोवाचप
त्तोसनतेसमगिदं कृतं। शप्तः सपाथिवो नूनं ब्राह्मणं तं वधिष्यथिति। अहल्योवा॥ अजानं त्यानियुक्तः सत
गवन्ब्राह्मणोद्यमे। तव प्रसादान्नभयं किं। यितस्य न विष्यति। इत्यक्तः प्राह तां पञ्चमीमेवमस्त्विति गोतमः॥ उ
तंकोपिवने मून्ये राजानं तं ददर्श। आश्रमेधिके उंडलानयने। वैरांवाय॥ सतं दृष्ट्वा तथा नृत्तं राजानं
द्योररूपिणं। दीधिममधरं नृणां शोणितेन समुक्षितं। चकार नव्यथां विप्रो राजात्वेन मथाब्रवीत्। प्रत्य
द्ययो महातेजा स य कर्ता यमो यमः॥ दित्याद्या त्वमसि कल्याण षष्ठे काले ममांति कां। स हं मगयमाण
स्य सं प्राप्नो द्विजसत्तमा उतंको॥ राजन गुर्वर्थि न विधियरं तं मामिहागतं। नव गुर्वर्थं मुद्युक्तं हिंस्यमा
मनीषिणः॥ राजोवाच। षष्ठे काले ममाहरो विहितो द्विजसत्तमानराक्यते समुत्थातुं सुधितेन मयाद्यै
उतंको॥ एवमस्तमहाराजसमयः क्रियतां तु मे। गुर्वर्थं मन्निर्वर्त्य पुनरेष्यामितेवरी। संश्रुतमया
योथे गुरवे राजसत्तमा त्वदधानः सराजे इत्वा तं निसे नराधिपा ददासि विप्रमुख्ये त्वं स्वहिरजानि
नित्यदा दाता त्वं च नरव्याघ्रपात्र ततः क्षितावहं। पात्रं प्रतिग्रहे यापि विद्धि मां न पसत्तमा उपाकृत्य ग
रो रथं त्वपादर्थं ते मरिंदम। समये न तु राजे इ पुनरेष्यामितेवरी। सत्यं ते प्रतिजानामि नास्ति मिथ्या कथं
चन। अनृतं नोक्तं सर्वं मे स्थेरे श्रपि उतो न्यथा। सोदास॥ यदि मत्तस्तवायतो गुर्वर्थः कृत एव सः। यदि
चास्मि प्रतिग्राह्यः प्रीसां प्रतंतं दुर्वीहि मे। उतंको॥ प्रतिग्राह्यो मतो मे त्वं सदैव पुरुषवर्णन। सोदंत्वा मनुस

नुसंप्राप्तो निहितुं मणिज्जंडले। सोदासपत्न्या स्तेममविप्रर्षे उचिते मणिज्जंडले। वरयार्थं स्वमन्यं वैतं ते दास्या
 मिसुव्रता। उक्तं कथं अलं ते व्यपदे देशे न प्रमाणं यदि ते व्ययं। प्रयच्छज्जंडले मे त्वं सत्यवाक्यं न वपाथि विदुः
 त्फलस्तु ब्रवीदा ज्ञातमुक्तं कथं पुनः। गच्छ मद्यनाद्वैवी ब्रूहि देहाति सत्तमा। सेवमुक्ता त्वया नूनं म
 दा कथं न शुविस्मिता। प्रदास्यति द्विजश्रेष्ठ उडले ते नु संशयः। उक्तं क०॥ कृपणी त्वतः शक्यो मया द
 दं नरेश्वरा। स्वयं वापि त्वान्न पन्नो किमर्थं नो यस्य पति। सोदास० ददसे तां त्वानद्य कस्मिंश्चिद्वयं न
 निश्चरो षष्ठे काले न तु मया सा शक्या ददुमद्यवौ वैरापायनवत् उक्तं कस्ततथोक्तः स ज्ञाता मत्तर
 तर्षना। मद्यंती वदद्वा सो ज्ञापयस्व प्रयोजनं। सोदास वयं नृत्वा ततः साष्टु लोचना
 प्रत्युवाच महाबुद्धिमुक्तं कं जनमेजयो। एवमेतन्न महाप्राज्ञ नानृतं वदसे नद्या। अतिज्ञानं तु किं
 पितृत्वं ममानपि उ मम हसि। इमे हि दिव्ये मणिज्जंडले वदेवाश्रयसाश्रममहोरगाश्रम। ते स्तेरुपायेः
 परिहर्तुकामा छिद्रेषु नित्यं परितर्कयंति। निहितमेतद्भुवि पन्नगास्तरन्तं समासाद्य परामृशेयुः
 यदास्ततो छिद्यते सुराश्रमनि द्रावशांत्वा परिधर्षयेयुः। छिद्रेषु तेषु हिसदा। गच्छते धृते विजय
 तादेवरादासनागानां प्रमत्ते न धार्यते। स्थं देवे तदिने रुक्मिरात्रो बद्धिजस्तमारात्रो न स नृता
 राणां प्रज्ञामासि व्यवर्तते। एते ह्यमुच्यन्ते गवन्सुत्पिपाशा जयकुतः। विषाग्निश्चापदे न्यश्च नयजा
 तु न विद्यते। क्रुस्ते न ये ते ह्यमुक्ते न वतो क्रुस्व के सदा। अनुक्तं वेण वा मुक्ते तद्व्यमाणे विजायते।
 एवं विधेः समे वै ते ज्जंडले परमाविते। त्रिषु लोकेषु विख्याते तदतिज्ञानमानय॥ आश्रमे धिके ज्जंडला ५६

नयने॥वेशं पाय॥समित्रसहमासाद्य त्वन्निज्ञानमयावता तस्मिन्नेदं दावन्निज्ञानं सवेद्वा कुवरस्तदा सो
दास॥नये वेष्ठा गतिः सो म्या नवान्या विद्यते गतिः॥एतन्मतं समाज्ञाय प्रयच्छ माणि कुंडले॥इत्युक्तं तं स्ता
मुतं कस्तुतुर्वाक्यमथाब्रवीत्॥श्रुत्वा यसाततः प्रादत्त तस्मै ते मणि कुंडले॥अवाप्य कुंडले तं तुरा
ज्ञानं पुनरब्रवीत्॥किमेतद्बुद्धयवनं श्रोतुमिच्छामि पार्थिव॥राजोवाच॥प्रजानि सर्गादि प्राप्ते क्षत्रियाः
सृजयंति हि॥विप्रेभ्यश्च आपि बहवो दोषाः प्राडर्त्तवन्ति नः॥विप्रेभ्यः प्रणतः सोहं विप्रा द्दोषमवाप्तवान्
मतिमन्यां न पश्यामि मदयंती सहायवान्॥स्वर्गद्वारस्य गमने स्थाने ये हृदि ज्योत्समा न हिराज्ञा विशेषेणा वि
रुद्धे न द्विजातिभिः॥त्राक्यं त्रिलोके संस्थातुं प्रत्यवा सुखमेधितुं॥तदा स्मि ते मया ते दद्यादस्मे मणि कुंडले
यः कृतस्ते द्युसमयो सपत्नं तं ऊरुधमे॥उत्तंकं राजंस्तथेह कत्तास्मि पुनरेष्यामि ते किं तां प्रच्छंय कं सित
प्रष्टुं ते को तूहलमतीव मे॥सोदास॥ब्रूहि विप्र यथा कामं प्रति वक्तास्मि ते न घावेतास्मि संशयं ते हं न मे वा
स्ति विचारणा॥उत्तंकं प्राद्वर्त्तय गतं मित्रं धर्मनिपुणं दर्शिनः॥मित्रेषु यश्च विषमस्तेन इत्येव तं विदुः सतां
साप्तपदी मे त्रात्येणालु वेदिका श्रुतिः॥सत्तवान् मित्रता मद्यसंप्राप्तो मम पार्थिव॥समे बुद्धिप्रयच्छ स्वसम्य
कृथं मत्ततां वरा॥अवाप्ता यो हि मद्भवे हं तवांश्च पुरुषादकः॥न वस कारा मागंतुं क्षमं मम न वेति वा सोदास॥
समं वेदि हवस्तु व्यं मया द्विजवरो तमामसमापं द्विजश्रेष्ठ॥मागंतव्यं कथं वना एव तव प्रपद्या मिश्रेयोस्त
मुकुलो दहा॥आगच्छ तो हिते विप्र न वेन्यत्फर संशयं॥वेशं पायन॥इत्युक्तः स तदा राज्ञा समं बुद्धिमता हि
तां समनुज्ञाय राजानं महत्यां प्रतिजग्मि वान्॥गृहीत्वा कुंडले दिव्ये गुरुपन्याः प्रियं करः॥जवेन महता

माया होत मस्या श्रमं प्रति तथा तयो रसपां यमदयं त्याजितापितां तथा ते ऊंडले बद्धे तदा कृष्णजिनेन पत्य
सकुस्मिं श्रितसुधाविष्टः फलसारसमन्वितं बिल्वंददशसिमु निरासरो हसुधा न्वितः शाखा स्वासज्य
तस्यैव कृष्णजिनमरिंदम। पातयामास बिल्वानितदा सद्धिजपुगवः। अथ पातयमानस्य बिल्वपहृत्य
सुषः। निपेतुस्तानि बिल्वानितस्मिन्नेवा जिने विनो। यस्मिंस्ते ऊंडले बद्धे तदा द्धिजचरेण वै। बिल्वप्र
हारे स्तस्याथ विशीर्णबंधनंततः। स ऊंडलं तदा जिने पपात सहसा तरोः। विशीर्णबंधने तस्मिन् गते कृष्ण
जिने महां। अथ श्यङ्गुजगस्तत्र रुविरेमणि ऊंडले। एरावत ऊलोत्पन्नः शाधोक्तत्वा तदा सवै। विदस्य
स्येन वल्मीकं विवेगाथ स ऊंडलः। क्रियमाणे तु हृष्ट्वा स ऊंडले सुजेगेन वै। पपात हृष्ट्वा तसो द्वे गोडः। रवा
त्यरमकोपनः। स दंडकाष्टमाद्य वल्मीकमखनत्तदा। क्रोधामर्णा सितशांगस्ततो वै द्धिजसत्तमः। अ
हानिदादशा व्यग्रो दशान्या निनारता तस्य वेगमसह्यंतम सहजवसुंधरा। दंडकाष्टा सिनुन्नांगा
व्यालसूत्रमात्रा ततः खनत एवाथ विप्रबेधरणी तर्ल। नागलोकस्य पंधानं कर्तुं कामस्य निश्चया
दारणेन हरियुक्तेन तं देशमुपजग्मि बान्। वज्रपाणिर्महातेजा ददश द्धिजसत्तमं। स तु तं ब्राह्मणो भूत्वा
तस्य उःखेन उःखितः। उत्तंकमब्रवीता तनै तच्छक्यं त्वयेति वै। इतो हि नागलोको वै योजनानां सहस्रसं
न दंडकाष्टसाध्यं मध्ये कार्यमिदं तव। उत्तंकं नागलोको यदि ब्रह्मन्न शक्यो ऊंडले मया। प्राहुः प्राणा
न्विमो ह्यापि पश्य तस्ते द्धिजोत्तम। यदा स नाशकर्तस्य निश्चयं कर्तुं मेन्यथा। वज्रपाणिस्तदा दंडं वज्रा ७
स्त्रेण युतो जहा। ततो वज्रप्रहारे स्ते दार्यमाणा वसुंधरा। नागलोकस्य पंधानं करोज्जनमेजया। स तेन मा

गणतदनागलोकं विवेश ह। ददर्श नागलोकं स योजनानि सहस्रशः। प्राकारनिबधे दिव्यैर्मणिमुक्ता
द्यलंकृतैः। उपयन्महासागशा तं जं न मये स्तथा। दिव्यस्फटिकसोपानानदीश्च विमलोदकाः। ददर्श
वृक्षान्सुबहून् नानादिजगणेर्युतान्। नागलोकस्य बह्वारं ददर्श स नरगह्वरः। पंचयोजनविस्तारमाय
तं दशयोजनं तं नागलोकमुत्तमं कः प्रेक्ष्य नातो न वत्तदा। निराशश्चात्तवत्ता तं ऊंडलाहरणो पुनः। तत्र
श्रीवाचतुरगस्ततस्तं कृच्छ्रवालधिं ताम्रास्यनेत्रः कोरव्यप्रज्वलनिवते जसा। धमस्वापानमेतन्मेतत्तत्
विप्रलप्यते। ऐरावतसु तेनेह तवानाते य ऊंडले। माजुगुप्ता कथाः पुत्रत्वमत्राये किं वनात्तये तद्विधि
नाथी तं गतमस्य मुनेः सदा। उत्तमं कथं न वतं जानीयामुपाध्यायाश्चमं प्रतियन्मया चार्णयुर्णं चिप्रो
तुमिच्छामि तत्त्वहं। अश्वजं गुरो गुरं मां जानाहि ज्वलितं जातवेदसं। त्वयाप्यहं सदा वसगुरोरथे त
योधना। सततं पूजितो विप्रमुविनात्तगुनंदना। तस्माद्ये यो निधास्यामि तवेवं कुरु देहिणं। इत्युक्तः स त
दाकापीडितं कश्चिन्नानुना। द्युताविः प्रातिमांश्चास्य प्रजज्वालदिधक्षया। ततोऽस्य रोमकूपेभ्यो धर्म
तस्तस्य नारत। धनः प्रादुरन्तर्हमः नागलोकनयावहं। तेन क्षमेन सहसा वर्द्धमानेन नारत। नागलो
के महा राजन प्रज्ञायुत किं वनाहाहा कृतमस्तु सर्वे ऐरावत निवेशनं। वासुकि प्रमुखानां च नागानां ज
नमे जय। न प्राकाशं तवेशमनिधमरुद्धानि नारत। नीहारसंघतानां च वनानि गिरयस्तदा। ते धूमरक्त
नयनावद्विते जोतितापिताः। आजगमुनिश्च यं जालं नारविस्थाति ते जसः। तेऽश्वत्थानिश्च यं तस्य मह
र्षिस्तिग्मते जसः। संभ्रांतमनसः सर्वे पूजां वहेयथाविधि। सर्वे प्रांजलयो नागा बालवृद्धपुरोगमाः।

शिरोक्षिः प्रणिपत्या मुप्रसीद नगवन्निति। प्रसाद्य ब्राह्मणं ते तु पाद्यमर्घ्यं निवेद्य वा। प्रायश्च नृकुंडले दिव्ये प
न्नगाः परमावृत्तोत्ततः सप्तजितो नागैस्तदोत्तंकः प्रतापवान्। अग्निप्रदक्षिणं कृत्वा जगाम गुरुसंघतदा। स गत्वा
त्वरितो राजन् गौतमस्य निवेशनं। वासुकिप्रमुखानां च नागानां जनमेजया। सर्वशसंसगुरवे यथावद्विजसतम।
प्रायश्च नृकुंडले दिव्ये गुरुपत्न्यै तदानघाएवं लोकत्रयं तेन विप्रेण जनमेजयपरिक्रम्याहृतं दिव्ये ततस्तेषु णि
कुंडले। एवं प्रजावः समुनिरुत्तंको जनमेजया। परेण तपसा युक्तो यन्मां त्वं परिहृषसि। आश्चमयिकं पर्वणि
उत्तंको पारव्या नं समाहूतं जनमेजय उवाच। उत्तंकाय वरं दत्त्वा गोविंदो विजसतम। अत ऊर्ध्वमिहावा ऊः किं व
कारमहायशाः॥ वैशंपायन॥ उत्तंकाय वरं दत्त्वा तदा सात्यकिना सह। द्वारकामेव गोविंदः। शीघ्रवेगेर्महा
हयैः। सरांसि सरितंश्चैव विविधानि वनानि च। अतिक्रम्या ससादाथ रम्यां द्वारवतीं पुरीं। वर्तमाने म हारा
जं मरेवैरेव त कस्य ह। उपायात्पुंडरीकाक्षो युयुधाना नुगस्तदा। अलंकृतश्च स गिरिनिरास्ते विविचिते
वभौरुक् कमयैः कोशैः सर्वतः पुरुषवर्जित। कां वनस्वग्निरग्रातिः सुमनोनिःस्तथेव वा वा सो निश्च महो
लः कल्पवृक्षैश्च सर्वशः। दीपवृक्षैश्च सो वणैरिभीक्ष्णमनिशो नितः। गुहानि शरदेशेषु दिवस्ततो वस्तव
ह। यता कानि विविजानिः सघंटाप्तिः समंततः। पुंतिः स्त्रीनिश्च संद्युष्टः प्रगीतश्च वा न्तवत्। अतीव प्र
हृणो यास्तत्तमेरु मुनिगणैरिवा मनो जं हृष्टरूपाणां स्त्रीणां पुंसां च नारता। गायतां पर्वतैर्द्रस्य दिवस्प
तिवनिः स्वनः। प्रमत्तमतसंगातैः सेडितो कुहसं कुला तथा किल किला शब्दे रत्न सुमनोहरा। विप
णा पणवान् रम्यो न ह्यनो ज्यविहारवान्। वस्त्रमाल्योत्करयुतो वीणावेणुमदंगवान्। सुरामैरेयमिश्रे

गसस्यसो ज्येनवेवहि। रीनांधकपणादिभ्योदायमानेतथानिशं। ब्रह्मोपरमकल्याणोमहस्तस्यमहागिरिः। पुण्या
वसथवान्नीरपुण्यकृद्भिर्निषिवितः। विहारोवृष्टिर्वाराणांमहारेवतकस्यहासनगोवेअसंकोपोदेवलोकश्वा
ब्रह्मो। तदावकृष्टसांनिध्यमासाद्यसरतर्षताशक्तसम्प्रतीकाशोबभूवसहस्रौलराट्। संपूज्यमानः सत
दाविवेशतवनंशुभं। गोविंदः सात्यकिश्चापिजगामसवनंस्वर्कं। विवेशयप्रहृष्टात्माविरकालप्रवापकं
कृत्वानसुकरं कर्मदानवेष्टिववासवः। उययांतंतुवालेयंनेजेष्ट्यंधकास्तदा। अभ्यगच्छन्महात्मानंदे
वाइवरातकृतं। सतान्सत्ताज्यमेधावीष्ट्वा। यक्रालंतदा। दृष्ट्वासमागतंकृष्टंस्नेहेनमुशलायुधः। वन
मालीहलीरामः पर्यञ्जतकेशावं। कृष्टोपिन्नातरंरामंयत्नासमन्निवाद्यसः। अस्यवादयतः प्रातःपितरं
मातरं तथा। तान्यां वसपरिषक्तः सात्वतश्चमहाभुजः। उपोपविष्टः सर्वेस्तेर्बृहन्निःपरिवारितः। सवि
त्रोतोमहातेजाः कृतपादावसेयनः। कथयामासतंकृष्टः पृष्टः पित्रामहाहवं। महात्तारतेआश्वमेधि
के। वसुदेवो। मृतवानस्मिवालेयसंग्रामंपरमाद्भुतं। नराणांवदतांपुत्रकथोद्घातेषुनित्यशः। तंतुप्रय
सदशां विरूपवांश्चमहाभुजां तस्मात्प्रबृहिसंग्रामंयथातथ्येनमेनघायथातदसवद्यद्वपांडवानो
महात्मनां। क्षाप्रकण्टकपद्मोणशाल्यादिभिरनुत्तमं। अन्येषांसत्रियाणां वक्रतास्त्राणां मनेकराः। ना
नावेषाकृतिवतां नानादेरानिवासिनां। इत्युक्तः पुंडरीकाक्षः पित्रामास्तंतुंदांतिके। शरांसकुरुवीरा
णांसंग्रामेनिधनंयथा। वासुदेवो। अत्यद्भुतानि कर्माणिष्टधीशानांमहात्मनां। बहुलत्वान्नसंख्यातुं
शक्त्यान्यद्भुतैरपि। प्राधान्यतस्तुगदतः समासेनेवमेष्टु। क्षाप्रः सेनापतिरन्तर्दृष्टकादरावस्य

तिः। को रव्यः को रवे याणां देवानामिव वासवः। शिखंडी पांडु पुत्राणां नेता सप्तवस्त्रपतिः। वत्सवरसि
तो धामानु धामता सव्यसावित्रा। तेषां तदुत्तवद्युद्धं दशाहा निर्महात्मनां। ऊरूणां पांडवानां वसुमह
लो महर्षीणां। ततः शिखंडी गांगेय मयुध्यं तं महादेवा जघान वक्राक्षि बाणेः स हगांडी वधन्वना। अकरो
सुतदा कालेशरतल्पगतो मुनिः। अयं नंदसिंघो हित्वा उत्तरायण कोसया। ततः सेनापतिरत्तद्रोणोपि
विदुषां वरः। प्रवीरः को रवेऽस्य काव्यो देत्यपतेरिव। असौ हि णासिः शिष्टासिर्न वनिर्दिजसत्तमा। संवृ
तः समरश्लाघागुहः कृपहृषादिभिः। धृष्टद्युम्नोत्तवन्नेता पांडवानां महात्मनां। गुहोत्तमो न तेजस्वी मि
त्रेण वरुणो यथा। स व सेनापतिश्च तोद्रोणोऽयं युर्महारथः। पितुर्निकारं संस्मृत्यरणे कर्मकरो नम हत
तव ते हृषीवीपात्ताद्रोणपार्षतसंगरो। नानादेशा गताधाराः प्रायशो निधनं गताः। दिना निपं वत दक्षमे
तव लो महर्षीणां। ततो द्रोणः परिभ्रातो हृष्टद्युम्नवशंगतः। ततः सेनापतिरत्तत्कणोऽयोधिनस्य हाअ
सौ हि णासिः शिष्टासिर्न वः पं व निराहवो। तिस्रस्तु पांडु पुत्राणां वम्बो वीजसुपालिताः। हत प्रवीर
स्तपिष्ठाः वत्सवुः समवस्थिताः। ततः पार्थसमासाद्य पतंगश्च पावकां ययत्वमगमत्सोतिर्द्वितीये
हनिहारणो। हत कर्णो तु को रव्या निरुसाह निरोजसः। असौ हि णासिस्ति सन्निर्मद्रेण पर्यवारयन्। हत
वाहनस्तपिष्ठाः पांडवापि युधिष्ठिरं। असौ हि ण्या निरुसाहा शिष्टया पर्यवारयन्। जघान मद्रा
जानं ऊरुराजो युधिष्ठिरः। तस्मिंस्तदा द्वादिवसे कर्म कृत्वा सुदृक्करं हते राल्ये तु राजानि सह देवो म
हात्मनाः। आहर्तारं कलेस्तस्य जघानामि तच्चक्रमः। निहते राजानो राजा धाष्टर्त्तराष्ट्रः सुदुर्मनाः। अपां क्रमत्

गङ्गापाणिहृतस्तपिष्ठसेनिकः तमन्वधावन्संहृद्धोत्तमसेनः प्रतापवान्। इदेवैषा यनेवापिसलिलस्थं
ददर्शति ततः शिष्टेन सेन्येन समन्तात्पर्यवारयन्। उपोपवि विमुह्यद्वा द्रुदस्थं पञ्च पाण्डवाः। विगाह्यस
लिलं त्वाशुवारबायोर्नराविसितः। उत्थाय सगङ्गापाणि युद्धाय समुपस्थितः। ततः सन्निह तोराजा धात्र
राष्ट्रो महा मध्ये। सामसेनेन विक्रम्य पश्यतां दृष्टिवाहितां। ततश्च पाण्डवं सेन्यं प्रसुप्तं शिविरे निज्जि। नि
हते द्रोणा पुत्रेण पितुर्वधममप्यता। हतपुत्रा हतबला हतमित्रा मया सह। युयुधानं द्वितीयेन पञ्चशि
ष्टास्तु पाण्डवाः सहैव ह्ययसो जातयो द्रोणियुद्धादमुच्यता। युयुसुम्नापि कौरव्यो मुक्तः पाण्डवस्य श्र
यात्। निहते कौरवे देवसानुबन्धे सुयोधने। विडरः संजयश्चैव धर्मराजमुपस्थितौ। एवं तदक्षवधुद्ध
महान्यष्टादशैव तु। यत्र ते दृष्टि वीपाळाः प्रायशो निधनं गताः। वैशं। शृण्वतां तु महाराज कथां तां लोम
हर्षणां। उः रवर्षा पारक्वैरो दृष्ट्वा नाम रुवत्तदा। अप्रवमेधिके। वैशं पायं। कथयन्नेव तु तदा वा
सुदेवः प्रतापवान्। महात्तारतयुद्धं तं कथंते पितुरंति को। अन्तिमन्योर्वधं वीरः सोत्यक्राम महामतो। अ
प्रियंवसुदेवस्य मास्तदिति जनाद्देनेः। मादोहित्रवधं श्रुत्वा वसुदेवो महात्ययं। उः रवरो कात्ति संतप्तो
सवेदिति महामतिः। सुप्तजातमति कांतमात्मजस्य वधं रणो। आ यद्वक्त्रं हृत्सो न द्रवधमित्यपतद्
वि। तामपश्यच्च पतिता वसुदेवः सितो तदा। दृष्ट्वैव च पयातो व्यांसोपि उः रवेन मूर्च्छितः। ततः स द्रो
हित्रवध उः रवरो कसमाहृतः वसुदेवो महाराज कृष्णं वचनमब्रवीत्। ननु त्वं पुंडरीकाक्ष सत्यवाचु
विवि श्रुतः। यद्दोहित्रवधं मे द्य नारव्यापयसि रात्रु हन्ता तद्भागिनेयनिधनं तत्त्वेना वक्ष्यमे प्रतो। सदृशा

सस्तव कथं शतमिर्निहृते रणे। डर्मरं वत वाष्पेय काले प्राप्ते नृत्तिः सह। यत्र मे हृदयं डः स्वात्त्रात धानविद्वा
यते। किमब्रवीत्वां संग्रामे सुसद्रां मातरं प्रति। मां यापि पुंडरीकाक्षं वपलाक्षः प्रियो ममे। वसुदेव न आहवं
एष्टतः कृत्वा क्वचिन्न निहृतः शरेः। कश्चिन्मुखं न गोविंद तेनाजो विकृतं कृतं। सहि कृच्छ्र महातेजाश्चा घनिव
ममाग्रतां बालसावेन विजयमात्मनो कथयत्प्रभो। क्वचिन्न विसृतो बालो द्रोण कर्ण कृपादिभिः। धरण्यां नि
हृतः शोते तन्ममावस्त्वकेशव। सहि क्षीष्मं च द्रोणं च कर्णं च रथिनां वरं। स्पृष्टं ते स्मरणे नित्यं डहिष्ठः पुत्रको
मम। एवं विषं बद्धुतदा विलपंतं सुडः खितं। पितरं डः खिततरो गोविंदो वाक्यमब्रवीत्। न तेन विकृतं वक्त्रं
कृतं संग्राममृद्धं नि। नष्टतः कृतश्चापि संग्रामस्तेन डस्तरः। निहृत्य एधि वीपात्ता नृसहस्रशतसम्मि
तान्। खिदि तो द्रोण कर्णाभ्यां दोः श्वासनिवशांगतः। नूनं च सगतः स्वर्गं जहि शोकं महामते। नेह व्यसनमा
साद्य सादते सन्नराः क्वचित्। द्रोण कर्ण प्रभृत्तयो येन प्रतिसमासिताः। रणे महेंद्र प्रतिमाः सकथं नाप्र
याहिवां स शोकं जहि डर्ध्वं मां न्युवरांगमः। शस्त्रक्षतां हि स गतिं गतः परपुरं जयः। तस्मिंस्तु निहृत
वीरे सुभद्रेयं स्वसामम। डः स्वात्त्राथ सुते प्राप्य ऊरु रीवरु रोदह। प्रापततं समासाद्य पर्यष्टत डः खिता
तस्यास्तव न कृत्वा सर्वास्ताः ऊरुयोषितः। नृजाभ्यां परिगुं गृध्रे नैव कुक्षुः परमार्थवत्। नृतरां या ब्रवी
द्भद्रा न देवतां किते गतः। क्षिप्रमागमनं मर्त्यं तस्मै त्वं सन्निवेदय। ननु नामाद्ये वैराटि मत्वा मम गिरं सदा
सवनान्निपतत्यामु कस्मान्नाभ्येतिते पतिः। अन्तिमं यो ऊरु शालिनो मातुलस्ते महारथाः। ऊरु शालं वाह
वन् सर्वे युयुसुत्वा मिहागतं। आवस्त्वमह्यं संग्रामं यथा क्वं परिदं मा कस्मादेवं विलपती नाद्ये ह प्रति ५०

ज्ञावसो। एवमादितुवा लोप्यस्तदस्याः परिदेवितो। मृत्वाष्टथा सुडः रवात्तशिनैर्वाक्यमथाब्रवीत्। सुतदेवसु
देवेन तथासात्यकि नारयो। पित्रा न्यया लितो बालः सहस्रः कालधर्मणा। ईदृशो मर्त्यधर्मो धर्ममात्रो ययुः नंद
नि। पुत्रो हितवदुर्ध्वः संश्रुतः परमां गतिं। कुले महति जाता सिद्धत्रियाणां महात्मनां। मा शुचश्च पत्नी
क्षित्वं पुंडरीकनिसे सणे। उत्तरां त्वमवेक्षस्व गुर्विणी मा शुचः शुभे। पुत्रप्रेषा हतस्या मुजनयिष्यति
सामिनी। एवमाश्वासयद्वेनां कुंती यडुऊलो हं। विहाय शो कंडुः खेव श्राद्धं तस्योपकल्पयत्। सम
नुज्ञाप्य धर्मज्ञाः राजानं नाम मेव वाधनं जयो यमो वैवदो हानान्यनेकराः। ततः प्रपद्यमानो बद्धो
ब्राह्मणेभ्यो यद्ददृश स महत्प्रयत्नवाहं यैवेराटो ब्राह्मणो दिदं। वेराटि हेन संतापस्व मां कार्यः कथं
चन। सत्तरिं प्रति सुश्रोणि गतं स्वं रक्ष मे त्रिशुं। एवमुक्त्वा ततः कुंती विरराम महाद्युते। तामनुज्ञाप्य ये
वेनां सुतद्रो पुनरा नयं। एवं स निधनं प्राप्नोदो हि त्रस्तव माधवा। संतापं जहि डुर्ध्वमा वशो के मनः
कृथाः। ~~अथ~~ मेधिके। वैशंपयस इति पुत्रस्य वयः श्रुत्वा तमजस्तदा। विहाय शो कंधर्मात्मा ददौ श्रा
द्धं मुनुक्षमां तथैव वासुदेवोपि स्वस्त्रायस्य महात्मनः। दयित्तस्य पितुर्नित्यं मकरोदोर्ध्वं देहिकं। तथा
रातसहस्राणि ब्राह्मणानां महात्मनां। विविधं भोजयामास भोज्यं सर्वगुणान्वितं। आच्छाद्य तमहाबाहु
र्त्रिमं हं तच्छामपानुदत्त। ब्राह्मणानां तदा कृष्टस्तदत्तल्लो महर्षिणां। सुवर्णं चैव गाश्चैव शयनाच्छा
दनानि वदीयमानं तदा विप्रैर्बद्धतामिति वाचवत्। वासुदेवो यदा शाहे बिलदेवः ससात्यकिः। अग्नि
मन्योस्तदा श्राद्धं मुकुर्वन् सर्व एव ते। अतीव डुःख संतप्तान रामं वोपले निरोतथे वपांडवा वीरानगरे नाग

साक्षये। नोपगच्छंति वेशांति मन्त्रि मन्त्रु विना कृताः सुबहु निवराजेन्द्र दिवसानि विराट्जा नानुक्तप
तिशोकार्ता तदस्तत्करुणं महत्। ऊहि स्थ एव तस्मिंस्तु गतोस्थिः संप्रलीयति। आजगाम तदा व्यासो ज्ञा
त्वा दिव्येन चक्षुषा। आगम्य ब्राह्मणी मान्दृष्ट्यां दृष्टुं लोचनी। उत्तराय महातेजाः शोकं संत्यज्य
तामिति। तविष्यति महातेजाः पुत्रस्तव यशस्विनि। प्रसादाद्वासुदेवस्य मम व्याहरणादिति। पांडुवानामयं
यो ते पालयिष्यति मेदिनी। धनं जयं च संप्रेक्ष्य धर्मराजस्य पश्यतः। व्यासो वाक्यमुवाच देहं धर्म्यं निवृत्ता
रतापो नस्तव महा राज जनिष्यति महामनाः। दृष्ट्वा सागर पयं तो पालयिष्यंति वैवह। तस्माच्छोकं ऊरु
श्रेष्ठ जहत्त्वमरि कर्षणं। विचार्य मत्र निहिते सत्य मेतद्द विष्यति। यच्चापि वृष्टि वारेण वृष्टे न करु नंद
ना। पुरोक्तं तत्तथा यापि माते जास्त विचारणा। विबुधानां गतो लोकान सयानात्मनि जितान्। न स शोभ्य
स्त्वया वीरो न यान्यैः कुरुति स्तथा। एवं पितामहे नोक्तो धर्मात्मा स धनं जयः। त्यक्त्वा शोकं महा ते जाहृ
रूपो नवतदा। पिताहितवधर्मं जगत्तैतस्मिन् महामतो व्यवर्द्धत यथा कामं शुक्ल पक्ष इवोदुराट्। ततः सं
वो दद्यामास व्यासो धर्मात्मजं नृपं। अश्वमेधं प्रति तदा ततः सोतर्हितो नवतः धर्मराजस्त मेधोवाश्रया
सस्य तद्वचः। वित्तोपानयने तात वकारगमने प्रति। इत्याश्वमेधिके। जनमेजयः श्रुत्वेतद्वचनं ब्रह्म
व्यासे नोक्तं महामना। अश्वमेधं प्रति तदा किं नृपः प्रवकार हारं न हियन्मरुते न निहितं धरणी तले।
तदवाप केधं वापं तमे व्याख्यातुमर्हसि विवेशां। श्रुत्वा देवाय नव बोधर्मराजो युधिष्ठिरः। स्नात्वा नृसर्वा
नृसमान्याय्य काले वचनं ब्रवीत्। अर्जुनं नाम सेनं च माद्री पुत्रौ यमावपि श्रुतं नो वचनं वाराः सोह ५२

दाडुक्तमेव यत्। कुरुणां हितकामेन प्रोक्तं कृष्टेन धीमता। तपो वृद्धेन महता सुहृदांस्ततिमिच्छता। कुरु
णां धर्मशालेन व्यासेनाद्भुतकर्मणा। सीमोणवमहाप्राज्ञगोविंदेन वधीमता। संस्मृत्य तदहं सम्यक् क
र्तुमिच्छामि पांडवाः। आयत्यां वत दात्वेन सर्वेषां तद्धिनो हितं। अनुबंधेन कल्याणं तद्वद्वो ब्रह्म वा
दिनः। इयं हि वसुधा सर्वा हि। णरत्ना कुरुक्षेत्रं। तद्यावष्टब्जव्यासो मरुतस्य धनं नृपाः। यद्येतद्वो
बहुमतं मन्यध्वेन समं यदि। तदानयामेह धनं कथं वात्सीममन्यसे। इत्युक्तवाक्येन पतोत दाकुरुकुलो
हेऽहो न्नीमसे नो नृपश्रेष्ठं प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्। रोवते मे महाबाहो यदि दंभाषितं त्वया। व्यासा
रव्या तस्य वितस्य समुपानयनं प्रति। यदितत्यामुयामेह धनमाविक्षितं विभो। कृतमेव महाराज सर्वे
दिति प्रतिममाते वयं प्रणिपातेन गिरिशस्य महात्मनः। तदानयामन्नद्रं ते ममन्यव्यकपद्भिर्न। तं वि
सुंदेव देवेशं तस्यैवानुवरांश्च श्रुतान्। प्रसाद्यार्थमिवापूजामो नूनं वाग्बुद्धिकर्मभिः। रक्ष्यंते ये वत
द्रव्यं किं करारो द्रदर्शनाः। तेन वक्ष्यामि विष्यंति प्रसन्ने हृषत्तधजे। श्रुत्वेव हृवतस्तस्य वाक्यं श्रीमस्य
भारता। प्रातो धर्मात्मजो राजा वत्सवाता वत्तारता। अर्जुन प्रमुखाश्चापितये सैवाद्य वत्सवः। कृत्वा तु
पांडवाः सर्वे रत्नारण्यनिश्चयं। सेनामज्ञापयामासु नक्षत्रे हनि वध्वे। ततो युयुःपांडु सुता ब्राह्मणान्
त्वस्तिवाच्यवा। अर्वापित्वा सुरश्रेष्ठं सर्वमेव महेश्वरं मोदकेः। पायसेनाथमासाकपेस्तथैव या अप्सा
स्य वमहात्मानं प्रययुर्मुदितात्तरां। तेषां प्रयास्यतां तत्र मंगल्यानि शुभान्यथा। प्राहुः प्रहृष्टमनसो हि
जाः पौराश्च सर्वशः। ततः प्रदक्षिणा कृत्य शिरोभिः प्रणिपत्य वा ब्राह्मणानग्निं सहितान् प्रययुः पांडुन

दनाः। समनुज्ञा प्यराजानं पुत्रशोकसमाहृतं। धृतराष्ट्रं स नार्यं वृथां वृथुललोचनां। मूले निक्षिप्य कोरव्यं यु
 युसुंधतराष्ट्रं। संपूज्यमानाः पोरैश्च ब्राह्मणेभ्यः महात्मनिः। इत्याश्च मेधिके पांडवप्रयाणो नाम। वे
 रां पाणात्ततस्तत्प्रययुर्हृष्टाग्रहृष्टनरवाहनाः। रथघोषेण महता कंपयंतो वसुंधरां। संस्तूयमाना मुनिभिः
 स्ततमागध बंदिभिः। स्वेन सैन्येन संबीता यथादित्या स्वरश्मिभिः। पांडुरेणात्तपत्रेणाधियमाणेन मूर्ध
 नि। बभौ युधिष्ठिरो राजा पूर्णिमास्यामिवोदुराट्। जयाशिशोः प्रहृष्टानां नराणां पथि पांडवाः। प्रत्यग
 ह्न न्यथान्यायं यथावद्भरतर्षभ। तथैव सैनिकाः सर्वे राजानमुपयान्ति योतेषां हलहलाशब्दो दिवं व्या
 ध्यावतिष्ठता स सरांसि नदीश्चैव वनान्युपवनानि च। अति क्रम्य महाराज तं गिरिं प्रद्यंत्य पद्यते। तस्मिन्
 देशे यराज्ञेन्द्रयत्रतद्भवमुत्तमं। यत्रैव निवेशनं राजा पांडवः सह सैनिकः। शिवे देशे समे ये वतदासरतस
 तमा अग्रतो ब्राह्मणान् कृत्वा तपोविद्यासमन्वितान्। पुरोहितं च कोरव्यो वेदवेदांगपारगां। अग्निवेशं च यरा
 जानो ब्राह्मणान् स पुरोधसः। कृत्वा शांतियथान्यायं पर्वतपर्यवारयन्। कृत्वा तु मध्ये राजानां अमात्यं च
 यथाधिपदं पदे तत्र संस्थानं निवेशं च क्रिरे द्विजाः। मत्तानां वारणेन्द्राणां निवेशं च यथाविधि कारयित्वा
 सराज्ञेन्द्रो ब्राह्मणानि दमद्वीत्। अस्मिन् कार्ये द्विजश्रेष्ठानसूत्रे दिवसे मुने। यथासवं तो मन्यंते वतुम
 हंति तत्तथा। यथा कालात्ययो न स्यादिहैव परिलंबतां। इति निश्चित्य विप्रेन्द्रा क्रियतां यदनंतरं। श्रुत्वे तद्
 च न राज्ञो ब्राह्मणाः स पुरोधसः। इदं सुबुद्धो हृष्टाः धर्मराजप्रिये प्रवः। अद्यैव नक्षत्रमहं शुभं
 पितामहं श्रेष्ठतमं क्रियासु। अंतो निरधो वैवसा मराजन्नुपोष्यतां वैवसवश्चिरया श्रुत्वा तु तेषां द्विज

निववित्राणि साजनानि सहस्रशः। उद्धारयामस्तदा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः। तेषां लक्षणं मया स्मृतं महाकर
 पुटस्तथा। निबन्धता जनैराजं स्तुलाई मत्तजनं प। बाहनेपां दु पुत्राणां तत्रासीत्तु विशांपते। यश्चिमुष्टु सह
 स्त्राणितथैव दिगुणा हयाः। वारणाश्च महाराजसहस्रे शतसंमिता। सकटा निरथा श्रेवता वदेव करेण क
 रवराणां पुरुषाणां वपरिस्वरव्या न विद्यते। एतद्विर्तु सुमहत्तय ददध्रे युधिष्ठिरः। षोडशाईव तुर्विश
 त्सहस्रं नारलक्षणं। एतेषां धारय नूद्रव्यं पुनरत्यव्यपांडवाः। महादेवं महाराजप्रत्यगच्छ युधिष्ठिरः।
 देवाय नान्यनुज्ञाता पुरस्कृत्य पुरोहितो गोपुते गोपुते वापिन्य वसत्युत्तमर्षतः। सा पुराति पुरोराज नृज
 गाममहती वभूः कृष्ण। इविण साराता हर्षयंती अरुह हान्। इत्याश्च मेधिके पर्वणि मरुत निधिला नः।
 वैश्रां एतस्मिन्नेव काले तु वासुदेवोपिवीर्यवान्। उपेया हृष्टि निःसाई पुरं वारणसा क्रयं। समयं वजि
 मेधस्य विदित्वा पुरुषर्षतः यथोक्तो धर्मपुत्रेण व्रजने स्वां पुरी प्रति। रोक्मिणे येन सहितो युयुधानेन येव
 ह्निवारुदेष्टेन शांवेन गदे न कृतवर्मणा। सारणेन ववीरेण निशवेनोत्पुकेन च। बलदेवं पुरस्कृत्य सु
 सज्जं सगिनीतदा। ज्ञोपदी मुत्तरां येव दृथां वाप्यवलोककः। समाश्वासयितुं येव क्षत्रियानि हते स्वरा
 तानागतान् समाह्वय धृतराष्ट्रो महीपतिः। प्रत्यरक्षा दयथान्यायं विदुरं च महामनाः। तत्रैक्य
 वसत कृष्टः स्वयित्तः पुरुषर्षता विदुरेण महते जातत्रैव ययुसुना। वससु दृष्टिं विवीर्येषु
 तत्राधजनमेजय। जज्ञे तव पिता राजनृपरीक्षित्य रवीरहा। सुतु बालो महाराज नृब्रह्मास्त्रे नीति
 पाडितः। शावो वत्तव निश्चेष्टो हर्षशोक विवर्द्धनः। हृष्टानां सिहनादेन जनानां तत्र निखनः। मा

निव विवित्राणि साजनानि सहस्रत्रयः उद्धारयामस्तदा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः। तेषां लक्षणं मया स्मृतं महाकर
 पुटस्तथा। निबन्धनाजने राजंस्तु लाई मज्जनपावाहनं पांडुपुत्राणां तत्रासीत् विशांपतो। यश्चिमुष्टुसह
 स्त्राणितथैव दिगुणा हयाः। वारणाश्च महाराजसहस्रे रातसंमिता। सकटा विरथाश्चैव तावदेव करेण क
 खराणां पुरुषाणां च परिसंख्या न विद्यते। एतद्विर्तु सुमहत्तय ददध्रे युधिष्ठिरः। षोडशाक्षं च तुर्विंश
 त्सहस्रं चारलक्षणं। एतेषां धारयन् पुत्रं पुनरत्यर्थं पांडवाः। महादेवं महाराजप्रत्यगच्छ युधिष्ठिरः।
 देवाय नान्यनुज्ञाता पुरस्कृत्य पुरोहितो गोपुते गोपुते वापिन्यवसत्युत्पत्तः। सापुरातिमुखी राजन्ज
 गाममहती च मूः। कृष्णद्विणशाराता हर्षयतीति कुरुदहान्। इत्याश्च मेधिके पर्वणि मरुतनिधिलानः।
 वैशंपैरतस्मिन्नेव काले तु वासुदेवोऽपि वीरवान्। उपेया इष्टिः सार्धं पुरं वारणसाक्षयं। समयं वजि
 मेधस्य विदित्वा पुरुषर्षभः यथोक्तो धर्मपुत्रेण व्रजने स्वां पुरीं प्रति। रोक्मिणे येन सहितो युयुधानेन चैव
 क्षिवा रुदेन शांभवेन गदेन कृतवर्मणा। सारणेन च वीरेण निशवेनोत्पुकेन च। बलदेवं पुरस्कृत्य सु
 नंदां नगिनीं तदा। द्रोपदीमुत्तरां चैव दृष्ट्वा वाप्यवलोककः। समाश्वासयितुं चैव क्षत्रियानि हते श्वरा
 तानागतान् समास्येव धृतराष्ट्रो महीपतिः। प्रत्यरक्षाद्यथान्यायविदुस्तंश्च महात्मनाः। तत्रैक्य
 वसतः कुरुः स्वर्चितः पुरुषर्षभ। विदुरेण महते जास्तत्रैव ययुसुना। वससुष्टाणि विविरेषु
 तत्राधजनमेजय। जज्ञौ तव पिता राजन् परीक्षित्य रवीरहा। स तु बालो महाराजन् ब्रह्मास्त्रे नीति
 पाडितः। शाबोवत्तवे निश्चेष्टो हर्षशोकविवर्धनः। हृष्टानां सिंहनादेन जनानां तत्र निश्चनः। आ

सत्तमानां कृतोपवासारजनीं नरेन्द्राः क्रतुः प्रतीताः क्रवासंस्तरेषु यथाधरे प्रज्वलिताः कृतज्ञाः ततो नि
त्रासा व्यगमन्महात्मनां संश्रयवतां विप्रसमारिता गिरः ततः प्रभाते विमले दिजर्षिता बभूवुर्नृध
र्मसु तं जनाधिपं । इत्याश्रमे धिके गिरिनिवासनो नाम ब्राह्मणा क्रतुः । क्रियतामुपहारोयं चंद्रकाय
महात्मने । कृतोपहारं रपते ततः स्वायं यत्तामहे वैशं । श्रुत्वा तु वचनं तेषां ब्राह्मणानां महात्मनां मि
रीशाय यथान्यायमुपहारमुपाहरत् । ब्राह्मणेभ्यः सह स्वाणि गवां दत्त्वा तु त्तमिषः । आज्येन तपयि
त्वाग्निं विधिव संस्कृतेन वामं त्रिसिद्धं वरं कृत्वा पुरोधाः प्रययौ तदा । सुगृहीत्वा सुमनसो मंत्रयत्ता जनाधि
पः । मोदकेः पायसेनाद्या पूषे श्रोप हरद्वलिं । सुमनोति विवित्रा सिमं सेरुद्धा वयेरपि । सर्वे स्वि
ष्टकृतं मत्वा विधिवद्देद पारगः । किंकराणां ततः पश्चाच्चकार बलिमुत्तमां यक्षेन्द्राय क्रवेराय माणि
भद्राय वैवहातथान्येषां तु त्ततानां यक्षाधियतयश्च यो । कृशारेण समं सेननिःपावे स्तिलसंयुतेः ।
ॐ दनं क्रतुः कृत्वा पुरोधाः समुपाहरत् । ब्राह्मणेभ्यस्तथा दत्त्वा भोजनं वदे सेक्षिणं । नक्तं वराणां त्ततानां व्या
दिदेश बलितं दात्तत पूजानिरुद्धं तत् सुमनोतिश्च संहृतां शुश्रुते स्थानमत्यर्थं देवदेवस्य पार्थिवा कृत्वा तु
जगत्स्य गणानां वैव सर्वत्राः । ययो व्यासं पुरस्कृत्य न पोरत्ने निधिं प्रति । पूजयित्वा धनाध्यक्षं प्रणिपत्याति
वाद्यवा । सुमनोति विवित्रातिरूपैः कृशारेण वा । शंखादीश्च निधानुसवन्निनि । धिपालोश्च सर्वत्राः । अथ वि
त्वादिजाग्यांश्च स्वस्तिवाच्यं च वापवान् । तेषां पुण्या हृद्योषेण तेजसा समवल्लितैः । प्रीतिमानुसज्जैरुप्रेष्टैः खान
यामास तं निधिं ततः पात्रैः सकरकाः सारमंतकमनोरमाः । कृंगाराश्च कटाहाश्च सकला बद्धमानकाः । बहू

विश्यप्रदिः सर्वाः पुनरेव व्युपारमत्। ततश्चात्तिस्वरन्कृष्टो विवेशांतः पुरंतदा। युयुधानद्वितीयो वै व्यभि-
ति द्वियमानसः। ततस्त्वरितमायांती ददर्शत्वां पितृषसां। कोरांती मन्निधावती वासुदेवः पुनः पुनः। एष
लोकोपदी चैव सुतदा वयशस्विनि। वि कोरांतिश्च धावंतो बांधवानां स्त्रियो न पाततः कृष्टं समासाद्य कुंती
राजसुता तदा। प्रोवा वराजगाई लबाष्पगद्गदया गिरा। वासुदेवमहा बाहो सुप्रजा देवकी त्वया। त्वजोग-
ति प्रतिष्ठित्वया यत्तमिदं कुलं। य इ प्रवीरयो यं तैस्व स्त्री यस्यात्मजः प्रजो। अश्वत्थाम्ना हतो जातस्त-
मुज्जायय केशवा त्वया ह्येव प्रतिज्ञातमेषां केयड नंदना। अहं स जीवयिष्यामि मृतं जातमिति प्रजो। सेषं
जातो मृतस्तात परेपे नं सुरतर्षित। उत्तरां वसुतदा वदोपदी मां च माधवा धर्मपुत्रं वत्सामं वफालु नं न कु-
लंतथा। सह देवं वदुर्ध्वं सर्वं श्रितरतानपि। अस्मिन् प्राणाः समायताः पांडवानां ममेव वा। पांडोश्च पिं-
डादाशा हते ये वस्तु सुरस्य वै। अस्ति मन्योश्च न द्रुते प्रियस्य सदृशस्य वा। प्रियमुत्पादयाद्यत्वं प्रेतस्या-
पि जनाजं दना। उत्तरा हि पुरोक्तं वै कथयत्यरिस्तदना। अस्ति मन्योर्वधः कृष्टा प्रियत्वात्ते न संशयः। अ-
ब्रवात्किल दाराहो वैराटमाजुनिः पुरा। मातुलस्य कुलं न द्रुते वपुत्रोगमिष्यति। गत्वा वृष्णयंधं कुलं क-
थनुवेदं गृहीष्यति। अस्त्राणि विवित्राणि नातिशाल्त्राणि केवलं। इत्येतत्प्रणयात्तात सो न द्रुः परवीरहा।
कथयामास दुर्ध्वं स्तिथ्या चैतन्न संशयः। तांस्त्वां वयं प्रणम्येह यावामो मधुस्तदना। कुलस्यास्य हितायैव
कुरु कल्याणमुत्तमं। एवमुक्त्वा तु बाहो यं पृथा पृथुललोचना। उच्चित्यबाहू उभवात्ततिश्चान्या न्यपतन्
सुवि। अब्रवीश्च महाराज सर्वासां विलोचना। त्वम्प्रायो वासुदेवस्य मृतो जात इति प्रजो। एवमुक्तस्त-

तः ऊंती प्रत्यगृह्णात जनार्दनः । नमो निपतितां वेनां सां च यामास सारता इत्याश्वमेधिके पारिषितजा ।
वेनां पायनः । उत्थितायां तु कृष्टायां सुतद्रात्रांतरं तथा । दृष्ट्वा युकोरादुःखात्तविवनं वेदमब्रवीत् । पुंज
रीकासयश्ये मं वोत्रं पार्थस्य धामतः । परिक्षाणेषु ऊरुषु परिक्षाणं गता युषां । इषाकाद्रोणपुत्रेण नामसे
नार्थमुद्यता । सोत्तरायां निपतिता विजये मयि वै वह । सेयं ज्वलन्ती हृदये मम तिष्ठति केशवा । यन्न पश्यामि
उर्ध्वं सरुपुत्रां स्नुषां प्रज्ञा । किं नु वक्ष्यति धर्मस्माधर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । नामसेनाजुनो वापि मा ब्रवत्या सुतो
सुतो । श्रुत्वा तिमन्योस्तनयं जातं वमतमेव यः । मुषिता इव वा छेयद्रोणपुत्रेण पांडवाः । अस्ति मन्युः प्रियः कृ
ष्टपितृणां नात्र संशयः । ते श्रुत्वा किं नु वक्ष्यंति द्रोणपुत्रास्त्रनिर्जिताः । सविता नः परं दुःखं किं तदन्यज्जना
र्दनः । अस्ति मन्योः सुतात्कृष्टमृताज्जाताज्जानार्दनः । साहं प्रसादये कृष्टत्वा मद्ये शिरसानता । दृष्ट्वा यद्रो
यदा वैवताः पश्य पुरुषोत्तम । यदा द्रोणसुतो गच्छं पांडुनां हंति माधवा तदा किल त्वया द्रोणिः कृद्धे नोक्तो रिमद
न । अकामत्वां करिष्यामि ब्रह्मबंधो नराधमा । अहं संज्ञी वयिष्यामि किं शिटितनयात्मज । इत्येतद्वचनं श्रुत्वा
जानमाना बलं तव । प्रसादयेत्वा उर्ध्वं जावतामस्ति मन्युजः । यद्येवं त्वं परिश्रुत्य न करोषि वच्यतां सफू
लं वृष्टिं शापं हूलं मृतां मामुपधारय । अस्ति मन्योः सुतो वीर न संजीवति यद्ययां जावति त्वमिदं उर्ध्वं
तत्त्वमस्ति मन्युजः । किं करिष्याम्यहं त्वया संजीवयेन उर्ध्वं मे तत्त्वमस्ति मन्युजः । सदृशा ह सुतं वीरसस्य
वर्षं निवां बुद्धं त्वं हि केशव धर्मात्मा सत्यवाक् सत्यविक्रमः सतां वा वमतं कर्तुं मूर्धसि त्वमधारय । इच्छन्न
पि हि लोकां स्त्री नृजावयेथा मृजानिमात्रा किं पुनर्दयितं जातं स्वस्त्राय स्यात्स जा मृतः । प्रज्ञा वहास्मि ते कृष्टत

स्मादेतत्तु ब्रवामि ते। ऊरुष्य पांडु पुत्राणां मिमं परमनुग्रहं स्वसेति वामहाबाहो एकपुत्रेति वा पुनः प्रयन्ता
मामिमांवेति प्रसादं कर्तुमर्हसि। इत्याश्वमेधिकेयवर्णि सुतश्चाचिलापो नाम। वैशंभा एव मुकुत्तराजोऽकेरि
हाडुः खमूर्च्छितः। तथेति व्याजहारेभ्यः क्लादयन्निवर्तजनां वाक्येन तेन हियदातं जनं पुरुषं स। क्लाद
यामास सविचुर्धर्मो ते सलिलैरिवा सप्राविशत्तत्स्त्वर्णं जन्मवेरमपितुस्तवा। अविर्तं पुरुषव्याघ्रसितेर्मा
त्येयं याविधि। अथांजं तेः सुपुत्रोऽपि विन्यस्तेः सर्वतोदिशं। घृतेन तिडु कालातेः स र्षपेभ्य महासुजः। वा
स्त्रेऽपि विमलन्यस्तेः पावकेभ्य समंततः। वृक्षा निश्वापिरामातिः परिवारार्थमावृत्तं। दृश्येः परिवृत्तो वा
रेर्त्तिष्ठतिः ऊराले स्तथा। ददर्श सवतेजस्वी रक्षोघ्नान्यपि सर्वराः। द्रव्यानि स्थापितानि स्म विविधैः
ऊराले जनेः। तथा मुहूर्तं च तद्दृष्ट्वा जन्मवेरमपितुस्तवा। दृष्टो न वद्वषी केराः साधुसाधिति वा ब्रवीत्य
तथा वृचति वाष्पे प्रहृष्टवदने तदा श्रोत्रदीप्तिरितागत्वा वैराटो वाक्यमब्रवीत्। अयमायाति सदैव
श्वसुरो मधुसूदनः। पुराणविरचित्यात्मा समीपमपराजितः। सा तु बाष्पकलां वावं निगह्या। अणियेव
हिसुसंवातात्तवद्देवी देववत्कृष्णमाक्षति। सा तदा हयमानेन हृदयेन तपस्विनी। दृष्ट्वा गोविंदमारां
तं कृपणं पूर्य देवयत्। पुंडरीकाक्षपरयावां बालेन हिविना कृतो। अस्मिन् युवं मां वै वहतं वै वजना
देन। बालेयमधुहनुवीरशि रसात्वां प्रसादये। द्रोणपुत्रास्त्रनिर्दग्धं जावयेनं ममात्मजां यदि मे धर्म
राज्ञावासी मसेनेन वा पुनः। त्वया वा पुंडरीकाक्ष वाक्यमुक्त्वा हितं भवेत्। अजातनामिषा केयजनित्रा
हंतिति प्रज्ञो। इयमेव विनष्टास्यान्ने तदेवं गतं भवेत्। गतं स्थस्यास्य बालस्य ब्रह्मास्त्रेण निपातनं। कृ

त्वानरांसोऽर्बुद्विद्रोणिः किं कलममृते। सात्वां प्रसाद्य शिरसा यावेरात्रुर्निबर्हण। प्राणांस्त्यक्त्यामि गोविं
 दनाय संजावते यदि। अस्मिन्निबर्हवः शावे ये ममासन्मनोरथाः। ते शोणपुत्रेण तो हे किं तु जावापि
 केरावा आसीन्मममतिः कृच्छ्रफणे सिंगाजनाई न। अतिवादपिष्ये हृद्वत्ति तदिदं वितथं कृतं। व
 पलासस्य दायादे मतेस्मिन्पुरुषर्षना। विकलास्मि कृता कृच्छ्रहृदये च मनोरथाः। यपलासः किं ना
 ताव प्रियस्ते मधुस्तदन। सुतं पश्यत्वमस्येनं ब्रह्मास्त्रेण निपातितं॥ कृतघ्नो यं नरांसो यं यथास्य ज
 नकस्तथा। यः पांडवो न्नि यंत्यत्कागतो ह्ययमसादनं। मया ये तत्प्रतिज्ञातरण मूर्धनिकेरावा। अति
 मन्यो हते वीरत्वा मेव्याम्यविरादिवा तन्न नाकरवं कृच्छ्रनरांसा जावितप्रिया। इदानीं मां गतां तत्र किं तु
 बह्यति फालुनिः। इत्याद्यु मेधिके उत्तराविलापो नाम॥ वेशं पायभासे वं विलप्य करुणं डः रवादेव
 तपस्विना। उत्तरान्यपतद्गो कृपणा पुत्रगृहिनी तां तु हृद्वानिपतितां हतबंधुपरिछदां। बुकोराऊं तां
 डः रवात्तसिवास्तु भरतस्त्रियः। मुहूर्तमिव तज्जाज नूपांडवानां निवेशनं। अश्रेयणीयमन्नवदात्तस
 रनिनादितां सा मुहूर्तं तुराजेऽपुत्रशोकात्तिपाडिता। करमलात्ति हता वीरवैराटी वा ब्रवीत्तदा। प्रति
 लस्यपुनः संज्ञा उत्तरात्तरतर्षना। अंकमारोप्य तं पुत्रमिदं वनमब्रवीत्। धर्मज्ञस्य सुतः संस्त्वम
 धर्मं नावबुध्यसे। यस्त्वं हृदि प्रवीरस्य ऊरुषे नात्तिवाद न। पुत्रगत्वा मम वयो ब्रूयास्त्वं पितरं दिवि।
 डुर्मरं प्राणिनां वीरकाले प्राप्ते कथं वनाया हंतव्या विहीनाद्यप्या पुत्रेण येव हि। मरणे छापि जावा
 मिह तत्त्वस्ति न किं वना। अथवा धर्मराजा ह मनुजा तो महात्तुजा। नक्षपिष्ये विषं तां स्नां प्रवेक्ष्ये वा
 कृतारानां। अथवा डुर्मरं तां तथदिदं मे सहस्रया। पतिपुत्रविहीनाया हृदयं नावदीयतो उत्तिष्ठ पुत्रप

ये मां दुःखितां पतितां महं । आतां उपप्लुतादीनां निमग्नानां शोकसागरं । आयां वपश्य पां नाली सात्वतीं
तपस्विनां । मां न वश्य सुदुःखतां व्याधिवशां मगामिवा । उन्निष्ठं वश्यवदनं लोकनाथस्य धीमतः । पुंडरी
कविशालासं पुरे वयं लक्षणं । एवं विप्रलपं तोतां दृष्ट्वा निपतितां पुनः । उत्तरां तास्त्रियः सर्वा पुनरुत्था
य यंस्ततः । उत्थाय वपु नर्धेयां त्रिंशमस्य पतेः सुता । प्रांजलिः पुंडरीकाक्षं तमावेवाभ्यता दयता । श्रुत्वा
तु तस्या विपुलं प्रलापं पुरुषर्षभः । उपश्य त्रय ततः कृष्टो ब्रह्मास्त्रं प्रत्य संहरत् । प्रतिजज्ञे यदा शाही
स्तस्य जीवितमात्मनः । अब्रवीच्च विमुक्तात्मा सर्वं विश्रावयं तगोतु । न ब्रवीम्युत्तरे मिथ्या सत्यमेतद्वि
व्यति । एवं संजावयाम्येनं पश्यतां सर्वदेहिनां । नोक्तं पूर्वमेवामिथ्यास्वेरेषु पिके दायना न वपु द्वे परावृत्त
स्तथा संजावयाम्यहं । यथा मे दयितो धर्मो ब्राह्मणश्च विशेषतः । अस्मिन्मन्योः सुतो जातो मतो जीवत्वयं तथा ।
यथा हं नास्ति जानामि विजये तु कदाचना । विरोधं तेन सत्येन मतो जीवत्वयं त्रिमुः । यथा सत्यं न धर्म
स्त्वमपि नित्यं प्रतिष्ठितो तथामतः त्रिमु रय जावनामस्मिन्मन्युजः । यथा कस्यश्च केशी च धर्मेण निर
तो मया तिनसयेन बालोयं पुनरुज्जीवतामिह । इत्युक्तं ववने देवे स बालो नरतर्षता शनैः शनैर्मह
राज प्रास्य दत्तसेवेतनः । इत्याश्च मेधिके पर्वणि परास्मिन् जीवनां वैरां पाण्डु ब्रह्मास्त्रं तु यदा राज नृकलेन
प्रतिसंहतां तदा तद्वैरमसहसा निविदापितो न तोरहो सिसर्वाणि नेमुस्त्यक्ता गृहं वतुता । अंतरिक्षे ववमा
सात्साधुताधितिके रावातदस्त्रं जलितं वापि पितामहमगात्ताततः प्राणान् पुनर्लिखे पिता तव जाने नृ
व्यवेष्टत य बालो सोयथोसाहयथा बलं । बभूवुर्मुदिता राजसर्वाश्च नरे तस्त्रियः स्त्रियोत्तमतसिंह
नां प्रशक्रां सुजनाईनां । ऊंती दुपदपुत्री वसुतदा योत्तरा तथा । स्त्रियोत्तरतसिंहानां बभूवुर्देहमान

साः। तत्र मन्त्रा नरो ज्येष्ठं प्रथि का सोष्य शायिताः। स्तुतमा गधसंधा अस्तु वंति स्म जनार्दनं। ऊरुवंशस्तवाह
तिराशानि नरतर्षसः। नृत्थाय तु यथा काल मुत्तराय डनंदनं। अस्य वादयदप्रीता सह पुत्रेण नारत
तस्ये प्रातो दशो कृष्णो बहुरलं विशेषवत्। तथा न्ये वृष्टि शा हला नाम वास्या करोत्यनुः। पितुस्तव महा
राज सत्यसंधो जनार्दनः। परिस्तीणे ऊले यस्माज्जातो यमस्मि मनुजः। परीक्षिदिति नामास्य सवत्सित्य
ब्रवीत दासो वर्धत यथा कालं पिता तव नराधियः। मननः प्रह्लाद नस्त्वासी सर्वलोकस्य नारत। मा
सजातस्तु ते वीरपिता वतव नारत। अथाजगुस्तु बहुरलं रत्नमाश्रय पांडवाः। तान् नृसमीप गतान् नृत्वा
निर्ययुर्हृष्टि पुंगवाः। अलं बहुश्च मात्पोधेः पुरुषानागसाक्षयं। पताकानि विविजानि ध्वजे अवि वि
धेरपि। वैश्वानि समलं वक्रुः पौराश्चापि जनोधिपादेवतायतनानां वपुजा बहु विधास्तथा। दासं दिदे
राथ विदुरः प्रांडु पुत्र प्रिये पय्या। राजमागा अतत्रास नृसुमनो निरलं कृताः। शुश्रुसेत तत्पुरं वापि समु
द्रो धनिस्तस्वनां नर्तके श्यापिनस्त्यदि गायनानां वनिः स्वनेः। आसीदे प्रवणस्येव निवासं तत्पुरं तदा
बंदिनिश्चनरे राजनृस्त्री सहायैः सहस्त्रत्राः। तत्र तत्र प्रदेशेषु समंताडु पशो नितं। पताकां धृत्य माना
श्च समंतात् नृमातरि स्वना। आदर्शयन्निव तदा कुस्तु चैद सिषोत्तरान्। अधोषयत्तदा व्यापि पुरुषो गज
क्षगतिः। सर्वैराष्ट्र विहारोद्यरनाभरण लक्षणः। आश्चमेधिके पुरालंकरणं। वैराणां तान् नृसमीपोग
तान् नृत्वा पांडवो नृत्रात्रु कर्शिनः। वासुदेवो देवपुत्रो वा। सहा मात्यः प्रत्यक्षातो दिदृक्षुः। ते समेत्य य
थान्यायं पांडवा हृष्टि निःसह। विविशुः सहिताराजं नृपुरं वारणस्या द्वयं। महतस्तस्य सैन्यस्य रवु

रनेमिस्वनेन ह। आद्या दृष्टिबोस्वं वा पित्रा ह न सीत्समावृतांते कोशमग्रतः कृत्वा विविशुः स्वपुरंतदा। पां
उवाः शीतमनसः सामात्याः ससुहृद्गणाभते समेत्य यथान्यायं धृतराष्ट्रं नराधिपं। कीर्तयंतस्म
नामानितस्य पादो ववंदिरो धृतराष्ट्रादनुवते गांधारी सुबलात्मजा। ऊतो वराजशाहलप्रयतास्ते ववं
दिरो विदुरं पूजयित्वा च वैश्या पुत्रं समेत्य च। पूज्यमानाश्च ते वीरा व्यराजंत विशांपते। ततस्तत्परमाश्र
यं विवित्रं महद्भुता सुश्रुवुस्ते तदा वारापितुस्ते जन्मभारता त उपश्रुत्य ते कर्मवासुदेवस्य धीमत
पूजां पूजयामासुः कृष्णं देवकि नंदनं। ततः कतिपया हस्य व्यासः सत्यवती सुतः। आजगाम महातेजा
नगरं नागसाकृत्यो तस्य सर्वे यथान्यायं पूजां वक्रुः कुरुक्षेत्राः सहृदयं धक व्याघ्रे रूपासां च क्रिरेत
तः। तत्र नानाविधाकाराः कथाः समनुकीर्त्य वै युधिष्ठिरो धर्मसुतो व्यासं वचनमब्रवीत्। तव त्रसादो
द्भवन् यदि दे रत्नमावृतां नुपयोक्तुं तदिष्टमिवाजिमेधे महाकृतो। तदनुज्ञातु मिष्टमिष्टवता मुनि
सत्तम। त्वय्यधीनावर्यं सर्वं कृते येन महात्मनि॥ व्यासः॥ अनुज्ञाना मिराजं स्त्वां क्रियतां यदनंतरं। यज
स्ववाजिमेधेन विधिं वदसिणा वता। अश्वमेधो हि राजेन्द्र पावनः सर्वपापनां। तेनैष्ट्वा त्वमया पाप्मासवि
तानात्र संशयः वैशांपायनः। इत्युक्तः स तु धर्मात्मा ऊरुराजो युधिष्ठिरः। अश्वमेधस्य कोरव्य यकारा हर
णे मतिं। समनुज्ञाय स ततां कृष्णं देवाय न नृपः। वासुदेवमथामंयवाग्मी वचनमब्रवीत्। देवकी सुप्रजा
देवत्वया पुरुष सत्तमा यद्गयां त्वं महाबाहो त कथास्त्वमिहा व्युता। त्वत्प्रत्तावाजितान् सो गान् प्रश्राप
यउ नंदन। पराक्रमेण बुद्ध्या च त्वयं निजितामही। दीक्षयस्व त्वमात्मानं त्वं हि नः परमो गुरुः। त्वयीष्ट

वतिराशाहविपाप्मानविताह्वंत्वंहियज्ञोक्षरः सर्वस्त्वंधर्मस्त्वंप्रजापतिः त्वंगतिः सर्वस्ततानां इति मे नि
श्चितामतिः श्रीसगवानुवाच ॥ त्वमेवेतन्महाबाहो ब्रह्म हस्यनिदिता त्वंगतिः सर्वस्ततानां इति मे निश्चिताम
तिः ॥ त्वं याद्य कुरुवीराणां धर्मो न निविराजसे ॥ गुणीस्तस्मै ते राजस्त्वं नो राजा गुरुर्महान् ॥ यजस्व मदनुज्ञातः
प्राप्त एष क्रतुस्त्वया ॥ युनस्व नो स वाचकायै यत्र वांछति नारता ॥ सत्यं ते प्रतिज्ञानामि सर्वं कर्तास्मि ते न धी
भीमसेना ॥ जुनो वापि तथा माद्रवती सुतो ॥ इष्टवतो न विष्यंति त्वया इवति नारता ॥ इत्याश्वमेधिके पांडु
वप्रत्यागमनं ॥ वैशंपायन ॥ एवमुक्तस्तु कृष्णे न धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ व्यासमा मंत्रमेधावीत तोक्त्वा नम्रवीत ॥
विधानं यद्यथा कार्यं तत्कर्तारो न संशयः ॥ यथा कालं न वा नृवेति हयमेधस्य तत्त्वतः ॥ दीक्षयस्व मुने मां त्वं
त्वदधीनो हि सक्रतुः ॥ व्यास ॥ अहं पैलोथको ते यथाज्ञवल्क्यस्तथैव वा ॥ विधानं यद्यथा कालं तत्कर्तारो न सं
शयः ॥ येन्यो हियोर्णमास्यां च तव दीक्ष्या न विष्यति ॥ संतारा संक्षिप्यंतां ते यज्ञार्थं पुरुषर्षभा ॥ अश्वविद्या वि
दश्चेवस्तु तविप्राश्च तद्दिदः ॥ मेध्यमश्चं परीक्षंतां तव यज्ञार्थं सिद्धये ॥ तमुज्ययथाशास्त्रं ॥ इथिवीसागरां ब
रो ॥ सपयेत्तु यज्ञो नाम तव पार्थिवं वदयन् ॥ वैशंपायन ॥ इत्युक्तः स तथेत्युक्त्वा पांडवः ॥ इथिवीपतिः ॥ वकार
सर्वं राज्ञेन्द्रो यथोक्तं ब्रह्मवादिना ॥ संतारांश्चैव राजेन्द्र सर्वान् कल्पितवान्स्तदा ॥ स संतारान् समाहृत्य नृपोध
मत्पिंडास्तदा ॥ न्यवेदयद्मेयात्मा कृष्णं द्वेपायनाय वीततो ब्रवीन्महातेजा व्यासो धर्ममिजं नृप ॥ यथा
कालं यथा योगं सज्जास्म न वसेदौषो ॥ स्फुटं श्रुत्वा सर्वं सोवर्णे यश्चान्यदपि कोरवा ॥ तत्र योगं सवेत्किं वि
त्तद्वत्समक्रियतामिति ॥ अश्वः श्वो सुज्यतामद्यदृष्ट्या मथ पराक्रमं ॥ सुगुप्तश्चरणं वापि यथाशास्त्रं युधि
ष्ठिरा युधिष्ठिर ॥ अयमश्वो यथा ब्रह्मनुत्सृष्टः ॥ इथिवीमिमां वरिष्यति यथा कामं तत्र वेसं विधीयतां ॥ ५

एषिचोपर्यटंतं हितुरगं कामरूपिणं। कं पालयेदिति मुनेतद्गवां नृवाक्कुमहिति। वेशं पावइत्यक्तः सतुराजं
इह छेपाय नो ब्रवीत्। श्रीमसेनाद वरजः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मतां जिह्युः सहिष्ठुर्धृष्टश्च स एनं पालयि
ष्यति। शक्तः सहि महीजेतुं निवातवववांतकः। तस्मिन् नृह्यस्त्राणि दिव्यानि दिव्यैः स न हनंतथा। दिव्यं धनु
श्चेधुधावसो श्वं समनुयास्यति। सहिधमार्थं कुशलः सर्वविद्याविशारदः। यथाशास्त्रं न पश्येत्तं ह्यं वारयि
ष्यति। राजपुत्रो महाबाहुः श्यामो राजीवलोचनः। अन्तिमन्योः पिता वीर स एतमनुयास्यति। श्रीमसेनश्च तं ज
स्वीको ते यो मितविक्रमः। सधर्मो रक्षितुं राष्ट्रं न ऊल्लंघ्य विशांपतो। सहदेवश्च कोरव्यसमधास्यति बुद्धि
मान्। कुटुंबं तत्र विधिवत्सर्वमेव महोयशः। तच्च सर्वं यथा न्यायमुक्तं कुरु कुलोद्धर्तुं वकारकालं नृवा
पि संदिदेश ह्यं प्रति। युधिष्ठिरश्च एह्यर्जुन त्वया वीरह्वयो यं परिपाल्यतां। त्वमहे रक्षितुं ह्येतं नान्यः
कश्चन मानवः। येनापित्वां महाबाहो प्रेत्य द्यांति नराधिपाः। ते विग्रहो यथानस्या तथा कायं त्वेयानघ।
आख्यातश्चैव्ये नवता यज्ञो यं मम सर्वतः। पार्थिवेभ्यो महाबाहो समये गम्यतामिति। वेशं॥ एवमुक्त्वा
सधर्मात्मा च्छातरं सचासाविनं। श्रीमं च नकुलं वैवपु रगुह्ये समादधे। कुटुंबं तं चैव यथा सहदेवं पुधांप
तिं। अनुमान्य महापालं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरः। इत्याश्च मेधिके अर्जुनाश्च रक्षणं समादेशो नामा वेशं॥ दी
हा काले तु संप्राप्ते ततस्ते तु महर्षिजः। विधिवद्वाक्यमाधुरश्च मेधाय पार्थिवं। कृत्वा स पशुबंधांश्च
दीक्षितः पांडुनंदनः। धर्मराजो महातेजाः सहर्षिभिर्विशो वत। हयश्च हयमेधार्थं स्वयं ब्रह्मवादिना
उद्धृष्टः शास्त्रविधिना व्यासेनामिततेजसा। स राजा धर्मज्ञो राजनृदीप्ततौ विवस्ते तदा हेममालीरुक्म

शिवः प्रदीप्त इव पावकः कृष्ण जिनीदंडपाणिः क्षौमवासाः सधर्मजनविबलौद्युतिमान् नृत्यः प्रजापतिरि
वाधुरेतथैव त्रिलिङ्गः सर्वतुल्यवेणाविशांपते। बभूवुरजुनि श्वेत्प्रदीप्त इव पावकः। श्वेताश्वः कृष्णसा
रंगं ससाराय धनं जयः। विक्षिपत् मांडिवं वापि बद्धगोधां गुलित्रवान्। तमस्वंष्टाधिबीपालमुत्पुक्तः ससा
रहा आक्रमारंत दाराजन्मा गमतत्पुरंतदा। द्रष्टुकामं ऊरुश्रेष्ठं प्रयास्येतंधनं जयं। तेषामन्योन्यसंपदेग्रा
मेव समजायता। दिडु हस्तगांहयं चैव तथैव हयसारिणां। ततः शब्दे महाराजं तेषां हर्षसमुद्भवः। बभूव
प्रेक्ष्य तां नृणां कुंती पुत्रं धनं जयं। एष गच्छति को ते यस्करगरं श्रेष्ठदीप्तिमान्। यमश्चेति महाबाहुः संस्थ
ज्ञानधनु रुरुत्तमः। एवं सुश्राव वदतां गिरो जिह्वुरुदारधीः। स्वस्तिते स्तु प्रजारिष्टं पुनश्चेहाति सारता। अथा
परमनुष्येन्द्र पुरुषावाक्यमब्रुवत्। नेनं पर्यामसं मदधनुरेतत्प्रदश्यते। एतच्चितामम निद्रादि विभ्रतं
गांडिवं धनुः। स्वस्ति गच्छ त्वरिष्टेयं पंथानमकुतो जयः। निवृत्तमेन्द्रस्यामः पुनरेवेति ते ब्रुवन्। एवमा
द्यामनुष्याणां स्त्रीणां च सरतर्षिता। सुश्राव मधुरावाचः पुनः पुनरुदीरिताः। याज्ञवल्क्यस्य शिष्यस्तु क्र
शालो यज्ञकर्मणि। प्रायात्याथेने सहितः शात्यर्थं वेदपारगः। ब्राह्मणाश्च महोपालबहवो वेदपारगाः। अ
नुजग्मुर्महात्मानंदक्षत्रियाश्च विशोषे वापांडवेः। ष्टिबीसोश्चो निर्जितांस्वेन ते जसा। यवारसमहारज्ञ
यथादेशं वसत्तमा तत्र युधानि वृत्तानि। यान्यास न्यांडवस्य ह। तानिव द्यामिते वीरविशिखाणि महान्ति
वा। सहयः ष्टिबीराजन् प्रदक्षिणमवर्ततां। ससारोत्तरतः पूर्वते निबोधमहीपते। अवमद्यसराक्षाणि
पाधिवा नां हयो योत्तमः। शनेस्तदापरिययो श्वेताश्वश्च महारथः। तत्र संगणना नास्ति राज्ञामयुतरस्ता
था। ये युध्यते महाराज क्षत्रिया हतबाधिवाः। किशोतानि हुताराजन् बहवो पि धनुर्धराः। स्ते छाश्चा न्येव

ऊविधाः पूर्वविनिर्कृतारणो। आर्याश्च दृष्टिदीपालाः प्रहृष्टनरवाहनाः। समीपुः पांडुपुत्रेण बहवो युद्ध
उर्मस्तः। एवमुक्तानि युद्धानि तत्र तत्र महापते। अर्जुनस्य महापालेनानादेशानि वासिष्ठिः। यानि तत्सप्ततोर
जत्र प्रतप्तानि महोत्ति। ता निवक्ष्यामि युद्धानि कोते यस्य तदानघ। इत्याश्वमेधिके अश्वप्रयागे नाम।
वेशां॥ त्रे गते रत्नवद्युद्धं कृतवेरेः किरीटिना। महारथसमाज्ञाते हतानां पुत्रनष्टतिः। ते समाज्ञाय सं
प्राप्तं पात्रियं तुरगात्तमं। विषयां ते वते वीरादंशिताः पर्यवारयन्। रथिनो बद्धतणीराः सदश्वैः समलं
कृताः। परिवार्य हयं राजनृगृहीतुमुपयक्रमुः। ततः किरीटी संवित्य तेषां राज्ञां विकीर्णितं। वारयामास
तान् सवन्नि संत्वष्टेर्वमरिंदमः। तमना दृत्य तं सर्वशरैरभ्यर्क्ष्यंस्तदा। तमोरजोभ्यां संछन्नास्तान् किरी
टीन्यवारयन्। अर्जुनश्च तदा जिह्मुः प्रहसन्निवभारत। निवर्तध्वमधर्मज्ञाः श्रेयो जीवितमेव वा सोहं वा
राः प्रयास्यन्वेधमराजेन वारितः। हतबांधवान् ते पार्थ हतव्याः पाथिवा इति। स तदा तद्वयः श्रुत्वा ध
र्मराजस्य धीमतः। तान् निवर्तध्वमित्याह न न्यवर्तंत वापिते। ततस्त्रिगर्तं राजानं सूर्यवर्माणमाहव। वि
तन्य शरजालेन प्रजह्मरथं न जयन्त तस्ते रथघोषेण स्फुरन्नेमिस्त्वेन नया। परयंतो दिवाः सर्वाधिनं जय
मुपाद्रवन्। सूर्यवर्मा ततः पार्थ शरणं नतपर्वणां। शतान्यमुं वद्राजैर्द्रुलघुत्वं मुपदर्शयन्। तथेवा
न्यमहे श्वासा येतस्येवानुयायिनः। मुमुक्षुः शरवर्षाणि धनं जयवधैर्विणयसतानां पुंस्त्रिमुक्तान् बद्ध
न्तिः सुबहून् शरान्। विच्छेदपांडवो राजन् ते त्तमो न्यपतंस्तदा। केतुवर्मा तु ते जखीतस्येवावरजोयुवा।
युयुधेत्वा तुरथा यपांडवेन महत्तमना। तमापतंतुं संप्रेक्ष्य केतुवर्माणमाहव। अस्य हानिं शीते बाणे वा
नस्तुः परवीरहा। केतुवर्माण्यन्ति हते धृतवर्मा महारथधरथेनाशु समादृत्य शरैर्जिह्मुरवाकिरत्। त

स्यतांशो अतां प्रेक्ष्य तु तोषातीव वीर्यवान्। गुडा केशो महातेजा बालस्य धृतवर्मणः। न संदधानं दृष्टो नाददानं
 तथा यनं। किरंतमेव स शरान् दृष्टो पाकशासनिः। स तं संपूजयामास धृतवर्मणमाहवे। मनसा समुहं तं तुर
 णे समस्ति हर्षयन्। तं पन्नगमिव कृद्धं कुरुवीरः स्वस्मयन्निव। प्रीतिरुर्वमहा राजप्राणेन व्यपसोपयत्।
 स तथा रस्यमाणो वै पार्थेना मिततेजसा। धृतवर्म शिरं लोहं मुमोव विजये तथा। स तेन विजयस्त्वं स मय
 कृविद्धः करे चरा। मुमोव गां डि वं हस्ता तत्पथा तव स्तुतलो। धनुषः पततस्तस्य सव्यसाविकरादि नोरे इत्ये
 वा युधस्यासीत् रूपं नरस स तमा तस्मिन्नि पतिते दिव्ये महाधनुषि पाथिविः। जहा स सत्त्वं न हा संधृतव
 र्ममिहाहवे। ततो रोषान्वितो जिह्मः प्रमज्ज्य रुधिरं क रात्। धनुरादाय तद्विष्यं शरवर्षं मुमोव हाततो हलह
 लाशब्दो दिवस्पृ गजवत्तदा। नानाविधानां त्तानां तत्कमातीव शंसिनां। ततः संप्रेक्ष्य संकृद्धं कालांत
 कयमोपमां डिह्मं त्रेगतिं कायो धास्त्वरिताः पर्ववारयन्। अतिसत्यपराप्ता यं वतस्ते धृतवर्मणः। यरि
 व हृगुडा केशांत रा कृद्धा द्वनं जयः। ततो यो धान् जघाना श्रुयो धान् दश शताष्टवा। प्रहं वज्र प्रतिमै रायसेनि
 त्रितैः शरैः। तां स्तु प्रसग्ना नू संप्रेक्ष्य त्वरमाणो धनं जयः। शरै रशी विशाकारै र्जघान स्वनवदसन्। तेन
 ग्न मनसः सर्वे त्रेगर्तक महारथाः। दिशो विड्मवः सर्वे धं जयशरादिताः। तस्मिन् पुरुषव्याघ्रं स सप्तक
 निष्पदनी। तवात्मकिंकराः सर्वे सर्वे वशगास्तवा। आज्ञापयस्त्वनः पार्थ प्रह्वान् प्रेक्ष्या नवस्थिताः। करि
 ष्याम प्रियं सर्वं ते व कौरव नंदन। एतदाज्ञाय वयनं सर्वांस्तान् ब्रवीदिदं। जीवितं रक्षत नृपाः शासनं प्र
 तिगृह्यतां। आश्वमेधिके त्रेगर्त युद्धे। वैशां पायनं। प्राग्ज्योतिषमथा ज्येत्यव्यवरसह्योत्तमः। न गदता

स जस्तत्र निर्ययोरणककशः। सहयंपांडु पुत्रस्य विषयांतउपागतां। रुरुधेभरतमे छवज्जदत्तोमहीपतिंसोति
निर्याय नगरात्तगदत्तसुतो नयः। अश्वमायांतमुन्मथ्य नगरात्तिमुरवोययो। समालक्ष्य महाबाहुः कु
रूणा मृषत्तदा गां जीवं संस्पृशस्तूणं सहसा समुपाद्रवत्। ततो गां डीवनिर्मुक्तेरिषुत्तिर्मदितो नयः। ह
यमुसज्यतं वारस्ततः पार्थमुपाद्रवत्। पुनः प्रविश्य नगरं दंशितः स नृपो हतमः। आरुह्य नागप्रवरं निर्ययो
युद्धकाक्षया। पांडुरेणातपत्रेण ध्रियमोणेन मूढनि। दोध्रयता वामरेण श्वेतेन च महारेथः। ततः पार्थसमा
साद्य पांडवानां महारेथं। आहूयामास कोरव्यं बाल्या नू मोहाच्च संयुगो। सवारणं नरा प्रख्यं प्रतिज्जकरत्
मुखं। प्रेषयामास संकुक्षः स्ततः श्वेते हयं प्रति। विवरं तं पथामेधं परवारणवारणं। शस्त्रवत्कल्पितं सं
ख्ये विकशं युद्धं मदीं। प्रयोद्यमानो नागः स स्तेनराज्ञा महाबलः। तदां ऊशं नगणय नृत्त्य त्रिष्य निवां व
रं। तमापतं तं सं प्रेष्य कुक्षो राज नृधनं जयः। क्षमिस्थो वारण गतं योधयामास सारत। वज्रदत्तस्तु संपु
क्षो मुमो वास्त्रं धनं जयो। तोमरा नग्निसंकात्वा नृशालानि ववेगवान्। अर्जुनस्तानसं प्राप्ता नृगां डी
वप्रेषितैः शरैः। दिधा त्रिधा च विछेद रवरवरगमेस्तदा। स तु दृष्ट्वा धेतान् छिन्नान् तोमरा नृसग
दत्तजः। इषून सक्तां स्वरितः प्राहितं णोत्सां डवं प्रति। ततोर्जुनस्तूणं तरं रुक्मपुंखा न जिह्मगान्। प्रे
षयामास संकुक्षो नगदत्तात्मजं प्रति। स ते विक्षो महातेजा वज्रदत्तो महाहवे। नृवां हतः पपातो व्य
तक्षेन मजहात् स्मृतिः। ततः स पुनरारुह्य वारणप्रवरं रेणो। अव्यग्रः प्रेषयामास जयाथीं विजयं प्रति।
तस्मै बाणां स्ततो जिष्णु निर्मुक्ता शीर्षिणो यमान्। प्रेषयामास संकुक्षो ज्वलिता निव पावकः। स ते विक्षो
महानागे व्यस्रव दुधिरं चक्रा हिमवानिव शोले। द्रोबहु प्रश्रवणस्तदा। आश्वमेधिके वज्रदत्ते युद्धे॥

वैशंपायन। एवं त्रिरात्रमसवत्तद्युद्धं तरतर्षसा अर्जुनस्य नरेन्द्रेण हृत्वेणेवशतक्रतोः। ततश्चतुर्थे दिवसे वज्रदत्ते महाब-
 लः। जहास सस्वनं हासं वाक्यं येदमथाब्रवीत्। अर्जुनार्जुनेति श्रुत्वं न मे जीवन् विमोक्ष्यसे। त्वां निहत्य करिष्या-
 मि पितुस्तोयं यथाविधि। त्वया हृद्धो मम पिता भगदत्तः पितुः सखा। हतो हृद्वाप पापित्वा तून्निशुं मोक्षं मे यो-
 धया। इत्येवमुक्त्वा संकृद्धो वज्रदत्तो नराधिपः। प्रेषयामास कोरव्य वारणं पांडवं प्रति। संप्रेष्यमाणो नागो द्रो-
 वज्रदत्ते न धीमता। उत्पत्तिष्यन्निवाकाशं अस्ति उद्रावपांडवं। अग्रहस्तप्रयुक्तेन सीकरेण सकालानु-
 समसि च त्वमहाराज नीलं शैलमिवांबुदः। स तेन प्रेषितो राजा मेघवद्दिनदन्तुः। मुषाडं बरघोषेण
 समाद्रवत्त कालानु-समत्करि वनागो द्रोवज्रदत्तप्रयोदितः। आस्पसाद द्रुतं राजा कोरवाणां महारथं।
 तमापत्तं तं संप्रेक्ष्य वज्रदत्तस्य वारणं। गां द्रीवमासत्यबली न व्यक्तं पतन्नुहा। बुको धवलवक्त्रा पिपांड-
 वस्तस्य नृपतों कार्यविद्मनुस्मृत्य पूर्ववैरे च पांडवः। ततः स वारणं कृद्धं शीरजालेन पांडवः। निवारया-
 मास तदा वेले वमकरालयो। स नागप्रवरः श्रीमानर्जुनेन निवारितः। तस्थो शरवि तो नागश्चाविच्छललितो
 यथा। निवारितं गजं दृष्ट्वा भगदत्तात्मजो नृपः। उरससर्ज शीतान् बाणान् अर्जुने क्रोधमूर्च्छितः। अर्जुने-
 स्तु महा राजशरैः शरविधातिनिः। वारयामास तानस्तांस्तदद्भुतमिवात्तवत्। ततः पुनरति कृद्धो राजन्
 प्राकृज्योतिषो नृपः। प्रापयामास नागो द्रं बलवत्पर्वतोपमं। तमापत्तं तं संप्रेक्ष्य बलवान् पाकशासनिः।
 नाराचमग्नि संकाशं प्राहिणोद्धारणं प्रति। स तेन वारणो राजन् मर्मण्य निहतो नरां। पपात त्ते मोसहसा
 वज्राहत इवावलः। स पतन् शुशुभे नागोधनं जयशराहतः। विशाणे विमहा शैलो महेंद्रवज्रपाडितः॥ ६०

तस्मिन्निपतितेनागेवज्जदत्तस्य पांडवः। तन्न ते तव्यमित्याह ततोक्तमिगतं न पांडवमवमहातेजाप्रस्थितं मां युधि-
ष्ठिरः। राजानस्ते न हंत व्याधुर्न जय कथं न। सर्वमेतन्न रव्याधुर्न वत्वेतावता कृतौ योधाश्चापिन हंत व्यान-
कथं विदग्धे त्वया। वक्तव्याश्चेव राजानः सर्वे सहस्रहृज्जनैः। युधिष्ठिरस्याश्वमेधो न वद्विरनुत्तयतां। इति च-
तव्यः श्रुत्वा न हन्मि त्वां जनाधिप। उत्तिष्ठ न जयंते स्तिस्वस्तिमान् गच्छ पाथिवा। आगच्छेथा महाराज परां येन-
मुपस्थितां। तदाश्वमेधोत्तविता धर्मराजस्य धीमतः। एवमुक्तः सराज्ञा तु सागदत्तात्मजस्तदा। तथेत्येवाब्रवी-
द्वाक्यं पांडवेनापि निजितः। आश्वमेधिके वज्जदत्त पराजयो नाम। वैशांपायनस्यैवैरत्नवद्युद्धं। ततस्तस्य
किराटिनः। हतशेषे महायुद्धे हतानां वशतेरपि। अवतीर्णमुपसृत्य विषयं श्वेतवाहनं। प्रत्युदीयुरमप्य-
तो राजानः पांडवस्य स। अश्वमेधं परां मप्यविषयं ते विषोपमाः। न जयं वक्रिरे पाथात्। सीमसेनादनंतरा-
त्। ते विद्वराधनुःपाणिं यज्ञियस्य हयस्य च। ज्ञानसुं प्रत्यपद्यंत पदातिनमवस्थितं। ततस्ते तु महावीरा-
जानः पर्यवारयत्। जिगीषंतो न रव्याधुर्न पूर्वविनिष्कृता इति। तेनामान्यथ गोत्राणिकर्माणिविविधानि-
त्वा। कीर्तयंतस्तदापार्थशरवर्षैरवाकिरत्। ते किरंतः शरां स्तीक्ष्णान् वारणाप्रतिहारणान्। रणे जयमनी-
प्संतः को ते यं पर्यवारयन्। असमीक्ष्येव तं वीरमुग्रकर्माणमाहवे। सर्वे युयुधिरेवीरारथस्थास्तं पदातिनां
ते तमाजाह्विरेवीरं निवांत कदवांत कं। संसप्तकानां हंतारं हंतारं सैधवस्य च। ततो रथसहस्रेण हयानाम्
युतेन च। कोऽप्यकीकृत्य को ते यं ते प्रहृष्टमयो धयन्। संस्मरंतो वर्धवीरासिंधुराजस्य धीमतः। जयप्रथस्य को-
रव्यसमरे सव्यसाविना। ततः पर्जन्यवत् सर्वे शरवृष्टि मवासरज्जातैः कीर्णैः शुशुन्ते पाथेरिविर्मखांतरे यथा।

सशरैः समवर्धंतो दृष्टो पांडवर्षतः। पंजरांतरसंवारी शकुंतलवत्तारता ततो हाहा कृतं सर्वं को ते येशर
पाडितो त्रेलोक्यमभवद्राज नृविश्वमासीदजोरुणो। ततो वयो महा राज माकृतो लोमहर्षणः। राकुरग्र सदा
दित्यं युगपत्तो ममेव च। उल्काश्च जघ्निरे स्तूर्यं व्यशायंत समंततः। वेपथुश्चाभवद्राज नृकैलासस्य महा
गिरिः। मुमुबुःश्चासमत्फलं दुःखशोका समंततः। सप्तर्षयो जातस्तथा देवर्षयो पितृव। ततश्चोल्का सु
निर्दिष्टमंडलं शशि नोपतत्। विपरीते तदा राज नृ तस्मिन्नुत्पातलक्षणे। रासजातुण संकाशावपुष्पंतः
समंततः। आहत्य गमनं मेघा मुमुबुर्मांसशोणितं। एवमोसीतदा वीरेशरवर्षा निसंस्तृते। लोके स्मिन्नुत्प
रतश्चेष्टतद्भुतमिवाभवत्। तस्य तेनात्तिकोणस्थ शरजालेन सर्वशः। मोहात्पपात गांडीवमावाप्य
कशदपि। तस्मिन् मोहमनुप्राप्ते शरजालं महतरं। सैधवा मुमुबुस्तृणं गतसत्त्वं महारथं। ततो मोहसमाप
न्नं ज्ञात्वा पार्थ दिवो कसः। सर्वं विव्रस्तमनस्पस्तस्य रांति कृतो नवत्। ततो देवर्षयः सर्वे तथा सप्तर्षयो
पितृव। ब्रह्मर्षयश्च विनवं ऊयुः पार्थस्थ धामतः। ततः प्रदीपिते देवैः पार्थ तेजसि पार्थिव। तस्यावचलं व
त्तवान् संयाग्रा मे परमास्त्रवित्। विषकषधनुर्दिव्यंततः को रवनंदन। यत्र स्येह वैवः राहो नृत्तमहा
स्तस्य पुनः पुनः। ततः सशरवर्षाणि प्रत्यमित्रान् प्रतिप्रभुः। ववर्षधनुषा पाथो विषाणी वसुरेश्वरः। त
तस्ते सैधवा योधाः सर्व एव सराजकाः। नादृश्यंत शरैः कोणा त्रालने रिव पादपाः। तस्य राहो न वित्रे सुप्त
यातां च विडुडुबुः। मुमुऊश्चाशुशोका तोसुसुश्च वृश्चापि सैधवाः। तांस्तु सर्वांश्चिरव्याघ्रसैधवान्
व्यवरद्धलीज्जलातवक्रवद्राज नृशरजालैः समाप्येत्। तदिंद्रजाल प्रतिमं बाणजालममित्रहाव्य ६९

सज्जहि सुसर्वा सुमहेन्द्र इव वज्रं नृत्तमेघजालनित्तं मेन्यं विदार्य शरत्तानुत्तिः। विबन्तो कोरव श्रेष्ठः
शरदीव दिवाकरः। इत्याश्च मेधिके सेधव युद्धनाम॥ देशं। ततो गांडीव नृत्तकूरो युद्धाय समवस्थितः। विब
न्तो युधि उद्धवो हिमवानवलो यथा। ततः सेधव योधा ये पुनरेव व्यवस्थिताः। विमुवंत सुसंरब्धा शरवणा
णि नारता। तान् प्रहस्य महावीर्यः पुनरेव व्यवस्थितान्। ततः प्रोवाच कोते यो मुहूर्तं क्षुब्धया गिरा। युध्य
ध्वं परया युक्त्या यतध्वं वधेम मा ऊरुध्वं सर्वकार्याणि महद्वीजय मागतं। एष सिणो मिवः सर्वान्निःसार्य
शरवागुराः। तिष्ठध्वं युद्धमनसो दप्यंशमपितास्मि वंः हि। एतावदुत्काको ते यो रथा गांडीवधन्वना। ततो प्रव
नं स्मृत्वा भ्रातुर्ज्यैष्ठ्यं नारता न हंत व्यारणे तात क्षत्रिया विजिगीषया। जेतव्या येति यत्प्रोक्तं धर्मराजा
महात्मना। वित्तं यामास सतदा कालेनः पुरुषर्षभः। इत्युक्त्वा हं न वेद्रेण न हंत व्यानपाशति। कथं तन्न
मये न स्याद्धर्मराज वचः शुभं। न हन्ये हं न राजानो राज्ञश्चाज्ञा कृता भवेत्। इति संवित्स सतदा भ्रातुः
प्रियहिते रतः प्रोवाच वाक्यं वाक्यं जसेधवान् युद्धमदात्। वाला नृस्त्रियो वा युष्माकं न हि स्ये सम
वास्थितान्। यश्च वक्ष्यति संग्रामे तवास्मात्तिपराजितः। एतत् श्रुत्वा च यो मह्यं क्रतुध्वं हितमात्मनः। अतो
न्यथा कुरुहता स विष्यत मया हताः। एवमुत्कातुता नृवीरान् युयुधे ऊरु नंदनः। अत्र रावानसंरब्धः
संरब्धे विजिगीषुतिः। ततः शतसहस्राणि शराणां नेत पर्वणां। मुमुबुः सेधवाराजं नृत्तं सदा गांडीव
धन्वनः। सताना पततः कूरानां शविषविषोपमान्। विछेद निशिते नृत्ते रंतरे वधनं जयः। छि
त्वा श्रुतानां शुभ्रवान् कंकपात्रान् शिलाशितान्। एकैकमेकादशति विनोद निशितेः शरैः। ततः

प्रासांश्च शक्तींश्च पुनरेव धनं जयः। जयद्रथं हतं स्मृत्वा विहिपुः सैंधवानपाः। तेषां किरीटी संकृद्धो मोघं
चक्रे महामनाः। सर्वास्तानं तराष्टित्वा मुदा बुक्रोश पांडवः। तथैवापततां तेषां यो धानां जयगदिनां। शिरां
सिपातया मास नल्लैः सन्नतपर्वतिः। तेषां प्रद्वतां वापि पुनरेवास्ति धावतां। निवर्ततां वराहो नृत्तु रूपा
स्येव महोदधेः। ते वध्यमानास्तदा पार्थनामि तते जसा। यथा प्राणं यथो साहं मोधयामासुरजुनां तत
स्ते फाल्गुने नाजो शरैः सन्नतपर्वतिः। कृता विसंज्ञस्तयिष्ठाः क्रांतवाहनसेनिकाः। तांस्तु सर्वान् परिगता
नान् विदित्वा हत राष्ट्रजाः। ५ः शला बालमादाय नक्षारं प्रययोतदा। सुरथस्य सुतं वीरं रथेनानागसं तदा।
शांत्यर्थं सर्वयोधानां अन्यगच्छत पांडवः। साधनं जयमासाद्य रुरोदातस्त्वरं तदा। धनं जयोपितां दृष्ट्वा
धनुरुस्सज्यत तत्पुत्रुः। समुस्सहधनुः पाथो विधिवद्गमिनी तदा। प्राह किं करवाण। तिसाय तं वाक्य
मब्रवीत्। एष ते नरतश्चेत्तु स्वस्त्रीयस्यात्मजः शिशुः। अस्ति वादयते वीरत्वं पश्य पुरुषर्षणा। इत्यु
क्तस्तस्य पितरं सपप्रच्छाजुनस्तदा। क्वासाविति ततो राजनूडः शला वाक्यमब्रवीत्। पितुः शोकाति
संतप्तो विषादात्तोस्य वै पिता। पंचत्वमगमदीरयथा तमे निबोधह। सप्तवं पितरं श्रुत्वा हतं युद्धे तया
नघा। त्वामागतं वसंसत्य युद्धाय हयसारिणां। पितुश्च ५ः रवु शोकात्तो जहो प्राणानूधनं जया। प्राप्ता
बीजसुरित्येव नाम श्रुत्येव ते नघा। विष्ठादान्निपया तो व्याममारवममात्मजः। तं दृष्ट्वा हनि
यति तंततस्तस्यात्मजं विसो। गृहीत्वा समनुप्राप्ता तवाहं शरणे षिणी। इत्युक्त्वा विश्वरं सातुरुरा ६२
दष्टं तराष्ट्रजादीनादीनां स्थितं पार्थं अभ्रवीत्। चाप्यधोमुखं स्वसारं मामवेक्ष्य स्वस्त्रीयात्मजमेव च।

कर्तुमर्हसि धर्मज्ञ इदं यामपि कुरुद्वह। संस्मृत्य कुरु राजानं मृतं वैवज्रय प्रथं। अग्निमन्यो र्यथा जातः पराक्षि
त्य रवीरहा। तथा हंसुरथा ज्ञातो मम योत्रो महारथः। यमादाय नरव्याघ्रसं प्राप्तास्मितवांतिकं। त्रामार्थं सर्व
योधानां शृणु वेदं ववो ममा आगतो यं महाबाहो तस्य मंदस्य पुत्रकः। प्रसादमस्य बालस्य तस्मात्वं कर्तु
मर्हसि। एष प्रसादं त्रिरसामया साद्धं मरिदं मु। या न ते त्वां महाबाहो रामं गच्छ धू नं जय। बालस्य हतं व
धोऽश्वपाथं किं विदजानतः। प्रसादं कुरु धर्मज्ञ मामन्युवरा मन्वे गाः। तमनायं न रां रां व विसृज्यास्यपि
तामहं। आगस्कारिण मत्यर्थं प्रसादं कर्तुमर्हसि। एवं हवत्यां करुणं दुःशलायां धनं जयः। संस्मृत्य देवी
गांधारी धृतराष्ट्रं च पाथिवां। उवाच दुःखं शोकार्तः सत्रधर्मं विगर्हयन्। धिक्कुंडये धिनं पदं राज्यल
ब्धं वमानिनी। यत्कृते बांधवाः सर्वे यमाना ता यमक्षयं। इत्युक्त्वा बहूरां त्वानि प्रसादमकरो ज्ञयः। प
रिषज्य च तं प्रीतो विससर्ज गृहान् प्रति। दुःशलायापि तान्यो धान् निवार्य महतो रणात्। संयज्य पार्थ
प्रथमो गृहान् प्रति श्रुत्वा नना। ततः सैधवका न्यो धान् विनिजित्य न र्षत्तः। पुनरेवावधा वसतं हयं
कामचारिणं। ससारवज्रयं वारो विधि वस विरां पतो ततो मगमिवाकाशो देवदेवः पिनाकधृक्। सय
वाजी यथेष्टेन तांस्तान् देवान् यथासुखं। विवचारयथा कामं धर्मं पार्थस्य वद्धं नयन्। क्रमेण सहय
स्त्वेवं विवरन्नुत्तरतर्षत्। मणिपूरपतेर्देवा मुपाया सह पांडवः। आश्रमे धि के सैधवपे राजयो नाम।
वेशं पावश्रत्वा तु पितरं वारं नृपतिर्बभ्रुवाहनः। निर्ययो विनये नार्यो ब्राह्मणार्थपुरःसरः। मणिपूर
पतिं त्वेवं नृपायां तं धनं जयः। नाभ्यनंदतमेधावी सत्रधर्ममनुस्मरन्। उवाच ये न धर्मात्मा समन्युः
फाल्गुनस्तदा प्रतिक्रियानते युक्ता बहिस्तं सत्रधर्मतः। संरसमाणं तुरगं यो धिष्ठिर मिहागतां यज्ञियं

विषयं ते मां नरो सी किं उ पुत्रकः। धि कृत्वां स सु सु ड बुद्धि धक्षत्रधर्म विशारदं। यो मां युद्धाय संप्राप्तं साम्नेव
प्रत्यगृह्णथा। यद्वाहं न्यस्तशस्त्रस्त्वा मा गच्छेयं सु ड मते। प्रक्रियेयं ततो युक्ता भवेत्तव नराधिपा तमेव युक्तं
पित्रा तु विदित्वा पन्न गात्मजा। नाभ्यनं दत मेधावी उलूपी तमुपागमत्। साद दशतेतः पुत्रं विमर्शत मधो
मुखं। संतप्य मानमसक्तं तर्ता युद्धार्थिना विज्ञाततः सायारु सेवंगी समुपेत्योरगात्मजा। उलूपी प्राह व
चनं सत्रधर्म विशारदं। उलूपो मो निबोध स्वमा तरं पन्न गात्मजा। कुरुष्व वचनं पुत्रधर्म स्तेन वितो ततः। युध्य
स्तेनं जहृ श्रेष्ठं धनं जय मरि दमां। एव मे षतव प्रातो म विष्यति धनं जयः। एव मुक्षि र्भितो मा त्रा स राजा बभ्रुवा
हनः। मन श्र क्रेम हाते जा युद्धाय स रत र्षत्। स न्ह्य कां वनं व म शिरस्त्राणं व भानु मत्। तृणा रश त सजा
धं आरु रो ह म हार थं। सर्वोपकरणे युक्तं युक्त म श्वै ज नो ज वेः। मं व को प स्करं धी मा नू हे म सां ड परिहृ
तां परमाविते मुच्चित्य धं जं सिंहं हिरण्यं। प्रययो पार्थ मुद्दिश्य स राजा बभ्रुवाहनः। त म न्येत्य ह यं
वीरो यज्ञियं पार्थ रक्षितं। ग्राह्या मा स पुरुषै र्हय शिहा विशारदैः। गृहीतं वा जिनं दृष्ट्वा प्राता मा स ध
नं जयः। पुत्रं रथस्थं नृमिस्त्रः स न्यवारय दाहवो ततः स राजा तं वीरं शरत्रा तेः सह स्वराः। अर्वाया मा स
विशिरे वैराशा विष विषो य मे तयोः सम न व द्य। इपितुः पुत्रस्य वो स योः। किरीटिनं तु विव्याध दृदे न न त
पर्वणा जत्रु दे शे न रव्या ध्र प्रहस नू वत्त वाहनः। सोत्थया सह पुं रवे न वल्मीक मिव पन्न गः। विनिर्जित
तुको तेयं गृहीत ल मथा विरा त्। स गाढ वेद नो धा मा ना लं व्यध नु रत्त मां दिव्यं तेजः समा विष्य प्रदीप्त
व सं व न्तो स संज्ञा मुपल न्याथ प्रशंस पुरुष र्षत्। पुत्रं श कात्म जा वाक्य मिद माह महीपतो साधु साधु म

हवा होव स वित्रांगरात्मजा सदृशं कर्म ते दृष्ट्वा प्रीतिमानस्मि पुत्रका विमुंवायेष वाणास्ते पुत्र युद्धे स्ति
रो भवा आश्वमेधिके वत्तवाहन युद्धे वैशोभ इत्येव मुक्ता नारायै रत्य वर्ष दमित्र हा ता नू सगां डा वनिर्मुक्ता
नू बजाशानि समप्रत्तान् नारायै रछिन द्राजा सवा ने व त्रिधा त्रिधा तस्य पार्थः शरैर्दि व्यैर्ध्वजं हे मपरिस्फु
तं सुवर्णताल प्रतिमं सुरेणा प्रहर द्रथात् हयां आस्य महाकायान् महावेगपराक्रमान् वायकारराज्ञो
निर्जावान् प्रहस्य न्युरुषर्षभः सरथा दवतीर्याशुराजा परमकोपनः पदातिः पितरं कोपाद्यो धयो मा
स पांडवां संप्रायमाणः पांडूनाम वत्तः पुत्रविक्रमात् नान्यथं पांडवामास पुत्रं वज्रधरात्मजः सहन्य
मानो विशिखेः पितरं बभूवो हनः शरैराश विनाकारैः पुनरेवा दयि हली ततः स बाल्या पितरं विव्या
ध हृदि पत्रिणा निशितेन संपुंखेन बलवद्धत वाहनः विवेश पांडवं राजानु मर्म नित्वा तिडः ख हत
स तेनाति सशं विद्धः पुत्रेण कुरु नंदनः प्रहोजगाम मोहार्तस्त तो राजा धनं जयः तस्मिन्नि पतिते वारे
को रवाणां धुरंधरो सोपि मोहं जगामाप्नुत तश्चित्रांगरा सुतः विव्यस्य संयुगे राजा दृष्ट्वा वपितरं हताप
र्वमेव वाणां चो गां विद्धोर्जुनेन च सत्तारिं निहतं श्रुत्वा पुत्रं वपति तं तु वि वित्रांगरा प रि त्र स्ता प्रविवे
शरणा जिरो शोक संतप्त हृदया रुदती सा ततः शुभा मणि पूरपते माता दृदर्श निहतं पतिं इत्याश्वमेधिके
अर्जुन वत्तवाहन युद्धे अर्जुन व्या मोहः वैशोभ ततो बहू विधं तीरु विलप्य कमलेशणा मुमोह डंखा
दुर्द्धबा निपपात वेत्त तले प्रतिलप्य तुरा संज्ञा देवी दिव्य वपुर्धरा उल्लूपी पन्नग सुता दृष्ट्वा वैवाक्य मब्र
वात्ता उल्लूपि पर्यसत्तारं शयानं निहर्तारणे ननु त्वमाय धर्मज्ञान नुवा सि पति त्रता यत् तत्कृते यं पतिर्मपति

तो निरुतो रणे। किंतु सर्वापराधोयं यदि ते द्यधनं ज्ञयः। समस्वयान्वमानामे संजावयधनं जायाननुत्वमार्ये
 धर्मज्ञात्रे लोके विदिता मुना। घातयित्वा वत्तत्तारं पुत्रेणे वनशोयसि। नाहं शोभा मितनयं निरुतं पञ्चगा
 ल्यज्ञो। पतिमेवानुशोभा मियस्यातिथ्य मिदं कृतं। इत्युक्त्वा सा तदा देवी मुत्सूपां पञ्चगात्मजा। तत्तारं मत्ति
 गम्पेदमित्कवा वयरास्विनी। उत्तिष्ठ कुरु मुख्यस्य प्रियकामममप्रिया। अयमश्वो महाबाहो मया ते परि
 मोक्षितः। ननु नाम त्वया वीरधर्मराजस्य यज्ञियः। स्वयमश्वो निगंतव्यः सरोषे किं महातलो। त्वयि प्रा
 णा समापन्ना कुरूणां कुरुनंदन। सकस्मात्प्राणदो न्येषा प्राणान् संत्यक्तवानसि। वित्रो गते वाव॥ उत्सू
 पि सा धूसं पर्येतत्तारं निरुतं रणे। पुत्रं वै तत्सं पुसा ह्यघातयित्वा न शोयसि। कामं स्वपतुवा लोयं स्त
 मो प्रेतं गतिं गतः। लोहिताक्षो गुडाकेशो विजयः साधुं जावतु। नापराधोस्ति सुतगे नराणां ब्रह्मार्थ
 ता। नारीणां तु तव त्येव माते न्तु द्विरीदृशी। सरव्यहिते कृतं धात्रा श्राश्वतं वा व्यययह। सरव्यं सम
 निजाना हि सत्यं संगतमस्तुते। पुत्रेण घातयित्वा वपति यदि न मे धवो। जीवितं दर्शयस्याये परित्यक्त्वा
 मिजावितो। सा हंडः खान्वितं भीरुपतिपुत्रचिना कृता। इहैव प्रापमाशिष्ये प्रेक्षतस्ते न संशयः। इत्युक्त्वा
 पञ्चगसुतां सपत्नी वैत्रवाहिनी। ततः प्रायमुपासीना तूष्णीमासीत्। जनाधिप। आश्वमेधिके विंशति
 विलापः। केशपावा तथा विलप्य विरतात्तुः। यादो प्रगृह्य सा। उपविष्टा न वदतीना सश्वसुपुत्रमाक्षयती।
 ततः संज्ञां पुनर्लब्ध्वा सराजा वत्तवाहनः। मातरं तमुपासीत। कथं रणक्षमा वथा ब्रवीत्। इतोऽब्रवीत्तरं
 किंतु यन्मे माता सुखो विता। न्तु मोनि पतितं वीरं अनुशोते पतिभृतं। निरुतारं रणे राणां सर्वशस्त्रं च

तां वरा मया विनिहृतं संख्ये प्रेक्ष्यते इति रंखतः। अहो स्याद्दृढं यन्म विदीर्यते। व्यूढोरस्कं म
हाबाहुं प्रेक्षत्या निहृतं पति। इति रंखु रंखेणे ह म न्येद्यधन्यनागते। यत्र नाहं न मे माता विप्रयुज्यावजा वि
तां। अहो धिक्कुरुत वीरस्य ह्युरस्कं कां वने धनुः। व्यप विद्धं हतस्ये ह मया पुत्रेण मय्यतः ततो पश्यत मे
वारं निहृतं पितरं सुविश्या न वीरशयने मया पुत्रेण पातितं। ब्राह्मणा दुक्त मुरव्यस्य प्रयुक्ता हय
सारिणः। कुर्वति शांतिकं त्वद्यरणे योय मया हतः। व्यादिशंतु व मे विप्राः प्रायश्चित्त मिहाद्य वे सुनृणां
सस्य पापस्य पितु हं त्तरणा जिरे। इति श्वराक्षा दश समा हत्वा पितर मद्य वे। म मे ह सुनृणां सस्य संवीत
स्या स्य चर्मणा। शिरः कपाले वास्ये च खादतः पितुरद्य मे। प्रायश्चित्तं हि नास्त्य न्यधत्वाद्य पितरं ममा
नागात्मजे पश्य शुभे सत्तारं निहृतं मया। कृतं प्रियं मया तेद्य निहृत्य समरे जुनां सो ह मद्यास्य यास्यामि
राति पित निषे वित्तां। न शक्नोत्यात्मनात्मानं अहं धारयितुं शुभे। सात्वमयि मते मातस्ते श्या गीडी विधन्ति
नि। सव प्राति मता दे विसत्ये नो युधमालभे। इत्युक्त्वा सत दारा जाडुः रवशो कत्त या हतः। उपस्थय
त दारा ज नूडुः रवाद्य वन मब्रवीत्। अष्ट प्वं तु सर्वं कृतानि स्थावराणि चराणि च। त्वं च मातर्पथा सत्य
ब्रवामि जुजगेत्त मे। यदि नो तिष्ठति जयः पितामेत्तर तर्षतिः। अस्मिन्ने वरणे देवो गोषयिष्ये कत्ने वरां
न हि मे पितरं हत्वा निःकृति विद्यते कश्चित्। नरकं प्रति पश्यामि ध्रुवं गुरुवधादितः। वीर हे हवि र्यं हत्वा
गोशते न प्रमुच्यते। पितरं हि निहृत्येवं निःकृति इलं न मया। एष ह्येको महातेजा यां दुपुत्रो धनं जयः।
पिता च मम धर्मात्मा तस्य मे निःकृतिः कृतः। इत्येवमुक्त्वा न पते धनं जय सुतो नृपः। उपस्थया सवत्तुणं

प्रायोपेतो महा मतिः। आश्वमेधिके बभूव हन विलापः। वेशं वा प्रायोपविष्टे न पतौ मणि फरे श्वरे तदा पि
 तृशोक समाविष्टे सह मात्रा परंतपा। उलूपी वितया मासतदा संजीवनं मणि। सवोपातिश्च तदा पन्थागा नां प
 रायणां तं गृहीत्वा तु कौरव्य नागराज पतेः सुता। मनः प्रह्लाद नीवाध्वं सेनिकाना मथा ब्रवीत्। उलूप्युवा
 च॥ उत्तिष्ठ माशुचः पुत्र नैष जिह्नुस्त्वया हतः। अजेयः पुरुषे रे षदे देवा पि सवा सवेः। मया तु मोहि
 नी नाम मायेषा सं प्रयोजिता। प्रियार्थं पुरुषेन्द्रस्य पितु स्तेस्य यशस्विनः। जिज्ञासु ह्येष वै पुत्र बलस्य त
 व कौरवः। संग्रामे युध्य तो राजन् आगतः परवीर हा। तस्माद सि मया पुत्र युद्धार्थं परिणोदितः। माषाप मास्म
 नः पुत्रशंकेयाः सूक्ष्म मणवपि। ऋषिरेष महा तेजा पुरुषः शाश्वतः स्थिरः। नेनं शक्रोति संग्रामे जेतुं श
 क्रोयि पुत्रक। अयं तु ते मणि दिव्यः समानीतो विशांपते। मृता नू मृता नू यो नागेन्द्रान् योजीवयति नित्य
 दा। एतमस्योरसि त्वं यस्यापयस्य पितु प्रभो। संजीवितं पुनः पुत्र ततो ब्रह्मा सि पांडुवा। इत्युक्तः स्था
 पया मासतस्योरसि मणि तदा। पार्थस्यामित तेजाः स पुत्रस्नेहा दयापकृता। तस्मिन्नास्ते मणोवा
 रो जिह्नु रुज्जीवितः पुनः। सुप्तो स्थित इवो तस्यो मृष्टलोहितलो वनः। समुत्थितं महात्मानं लब्ध
 सं ज्ञं मनस्विनं। समीक्ष्य पितरं स्वसं बवं देव बभूव हनः। उत्थिते पुरुष व्याघ्रे पुनर्लक्ष्मीवति प्रभो।
 दिव्याः सुमने सः पुण्या वटेषे पाक रासनः। अनाहता इंदु नयः प्रणे इ मेघनिः स्वना। साधु साधि
 ति वा काशे बभूव सुमहास्वनः। उत्थाप समहाबाहुः पार्थस्त्वस्तो धनं जयः। बभूव हन मां लिंगे ६५
 समाजिघ्रत मर्धनि। ददर्श नाविहरेस्य मातरं शोक करितां। उलूप्या सहतिष्ठती ततो हृष्ट नं जयः।

किमिदं लक्ष्यते सर्वशोकविस्मयहर्षवत्तरणाजिरममित्रध्वयदिजानासिरांसमोजननीयकिमर्थे
णाजिरमुपागता। नागेंद्रुहितावेयमुल्लूपीवसमागता। जानाम्यहमिदं युद्धं त्वयामहवनात्कृती। स्त्री
णा मागमने हेतुमहमिच्छामि वेदितुं। तमुवाच तोहृष्टो मणियूरयतिस्तदा। प्रसाद्य शिरसा विद्वान्
उल्लूपी दृष्टतामिति। आश्वमेधिके अर्जुनवाक्ये॥ अर्जुन॥ किमागमनकृत्यं ते कोरव्यः कुलनंदिनि
मणियूरपते मालुतथेव वरणाजिरो कच्चिकुशलकोमासिराज्ञो सिन्धुजगात्सजे। मम वाचं वल्लोपा
गे क्वचित्त्वं सुखमिच्छसि। कच्चित्तेष्टुलश्रोणिनाश्रयं शुभदर्शने। अकार्षमहमज्ञानादयं वा
चं वाह नः। कच्चिच्च राजपुत्रास्ते सपत्नीयैश्च वाहिनी। वित्रांगदा वरारोहाना पथोति किं वनात्तमु
वाचो रणपते इह ता प्राह सत्यथानमेत्वं मपराध्यो सिननयो बत्तवाहनः। न जनित्री तथास्येयं मे म
या प्रेष्य वत्सिता। श्रूयतां यद्यथा वेदं मया सर्वं विवेक्षितं। न मे कोपस्त्वया कार्यः शिरसा त्वां प्र
सादयेत्त्वत्प्रात्यर्थं हि कोरव्यः कृतमेतं नमयानद्या यत्तच्छृणु महाबाहो निखिलेन धनं जयामहा
भारत युद्धेयस्त्वया शांतनवो नृपः। अधर्मेण हतः पाथति स्येयानिः कृतिः कृता। न हि सीष्मस्त्व
या वीर युध्यमानो निपातितः शिरसि डिना तु संयुक्तस्त्वमाश्रित्य हतस्त्वया। तस्य शांतिमकृत्वा त्वं यजेथाय
दि जावितं कर्मणा तेन पापेन पतेशानरकं धृवं। एषात्र विहिता शांतिः पुत्राद्यां प्राप्तवानसि। वसुन्तिर्वसु
धापाल गंगया च महादुते। पुरा तु शतमेतावद्धुधा कथितं ममागंगायास्तारमागम्य हते शांतनवे नृ
प। आप्तुत्य देवा वसवः समेत्सुर्महानदी इदमनुवृत्तं वो दारं नगा रथ्या मतेतदा एष शांतनवो नोत्तमोति

हतः सव्यसाविना। अयुध्यमानः संग्रामे संशक्तो न्येन क्षामिनि। तदनेनासिषंगेन वयमप्यर्जुनं भुञ्जे
 येन योजयामेति तथा स्त्विति वसाव्रवीत्। तदहं पितुरावेद्यत्तं प्रव्यथितेन्द्रिया। असुखं संवतस्य त्व
 विषादमगमत्परां पिता तु मे वस्तुन गत्वा त्वदर्थं समयावता पुनः पुनः प्रसाद्येनानृत एनमिदं मन्त्रवत्। पु
 त्रस्तस्य महाबाहो मणिपूरे श्वरो युवा। स एनं रणमध्यस्थो शरैः पातयितास्तु वि। एवं कृतं सनातनं मुक्त
 शापो न विष्यति। तच्छेति वसुन्ति श्रोक्तो मम वेदं शशंशसः। तत्प्रत्वाद्यमया तस्माच्छापादसि विमो
 हितः। न हित्वा देवराजोपि समरेषु पराजयेत्। आत्मा पुत्रः स्मृतस्तस्मात्कृतेनेह सिपराजितः। नात्र
 दोषो मम मतः कथं वामन्यसे विनो। इत्येव मुक्तो विजयः प्रसन्नात्मा ब्रवीदिदं। सर्वं मम प्रियं दे
 वियदेतत्कृतवत्यसि। इत्युक्त्वा प्रब्रवीत्पुत्रं मणिपूरपतिं जयः। वित्रांगदायाः शृण्वन्त्याः कोर
 ल्य इति तुस्तथा। अर्जुनः। युधिष्ठिरस्य मेधः परां वैत्रां न विष्यति। तत्रा गच्छेः सहा मात्यो न्नात
 स्या सहितस्तथा। इत्येव मुक्तः पार्थेन सराजा बन्तवाहनः। उवाच वचनं धीमान् इदं सा आ विले
 क्षणः। उवाचास्यामि सवतः शासनाद्दमजं प्रति। अश्वमेधे महायज्ञे हि जातिपरिवेषकः। मम त्वनुग्र
 हाद्यपि प्रविश्य स्वपुरं स्वकां। साया स्यां सहशत्रुघ्नमास्ततेन विवारणा। उषित्वेह विशाल्यस्त्वं सुखं
 स्वेवेशमनिप्रप्तो। पुनरन्वा नुगमने कतो सिजयतां वर। इत्युक्तः स तु पुत्रेण तदावानरकेतनः। समयन्
 प्रावाच को त्वेयस्तदा वित्रांगदासुतः। विदितं ते महाबाहो यथा दद्यात्परां सनतावस्य वेह्यामि
 पुरं ते सुतलोचनायथा कामं प्रयात्वेषया जियश्चतुरंगमः। स्वस्ति ते स्तुतगमिष्यामि न स्थानं विद्यते ६५

ममास्यतत्रविधिवत्तेनसूजितःपाकरासनिः।सार्थात्पामन्यनुज्ञातःप्रायाद्भरतसत्तमाइत्याश्वमेधिकेऽर्जुने
प्रसादोनामावेवापा॥समुवाजीसमुद्रांतांपर्येत्यष्टमिमां।निवृत्तोतिमुखोराजनूयेननागाक्षयंपुरांअनुग
च्छंश्चतेजस्वीनिवृत्ताथोकिरीटस्तथायदृष्ट्यासमायेदपुरंराजगृहंतदातमत्यासगतंज्ञात्वाजरासंधात्स
जात्मजः।सत्रधर्मस्थितोवारःसमरायाजुहावह।ततःपुरादिनिःक्रम्यरथीयन्वीराराबली।मेवसंधिःपदा
तिवधनंजयमुपाद्रवत्।आसाद्यवमहातेजामेधसंधिधनंजयं।बालसावानमहाराजप्रोवाचेदंनकोवाला
त्किमयंवार्यतेवाजीस्त्रीमध्यश्वापांडव।हयमेनंहरिष्यामिप्रयतास्यविमोक्षणे।अदत्तानुनयोयुद्धेयदित्वं
पितृनिर्ममाकरिष्यामितवातिथ्यंप्रहरप्रहराम्यहं।इत्युक्तःप्रत्यवायेनंपांडवःप्रहसन्निवाविद्वक्तमया
वार्यइतिमेवतमाहितंस्नातज्येष्ठेननृपतेतवापिविदितंष्ट्रवांप्रहरस्वयथाशक्त्याननान्यद्विद्यतेममा
इत्युक्तःप्रहरत्पूर्वंपांडवेमगधेश्वरः।किरन्शरसहस्राणिवर्षाणावसहस्रहृक्।ततोगांडीवस्तच्छूरोगांडी
वप्रेषितैःशरैः।यकारमोघोस्तानूबाणान्अथचाद्भरतर्षभ।समोघास्तस्यबाणोघानूक्त्वावानरकेतनः।
शरान्मुमोचज्वलितानूदाहास्यानिवपन्नगाश्चध्वजेपताकादंडेवरथयंत्रहयेषुवाअन्येषुवरथांगे
षुनशरीरेनसारथोसरस्यमाणःपार्थनशरीरेफाल्गुनस्यह।मन्यमानःस्वकंवीर्यमागधःप्राहिणोछरा
न्।ततोगांडीवस्तच्छूरोमागधेनस्तशंहृतः।बलैवसेतांतद्वपत्ताराःपुष्पितोमहान्।अवध्यमानःसान्त्वयन्
मागधःपांडवर्षसांतेनतस्तेसकोरव्यःलोकवीरस्यदर्शने।सव्यसायातुसंकुद्धोविकृष्यबलवद्धनुः।हयां
श्चकारनिर्देहान्सारथेश्चशिरोहरत्।धनुश्चास्यमहच्चित्रंसुरेणनिबकर्तह।हस्तध्वापपताकाश्चध्वजं
चैवन्यपातयत्।सराजाविरथोव्यश्वोविधनुर्हतसारथिः।गदामाहायकोतेयमेतिउद्राववीर्यवान्नातस्या

पततएवाभ्युगदाहेमपरिस्कृतां शरैश्च कर्तव्यं कुधाब कुधा गृध्रवाजिभिः। सागदाशकलीस्तताविशार्णम
तिबंधना। व्यालानि मुच्यमानेव पपातास्य सह स्रथा। विरयं विधनुर्ध्वं वगदया परिवर्जितं। नैष्ठिका उयि
तुंधीमानर्जुनः समराग्रणीः। ततएनं विमनसं सत्रधर्मे समास्थितं। सात्वत्पूर्वमिमं दं वाक्यं अब्रवीत्
पिकेतनः। पर्याप्तः सत्रधर्मे यंदितिः पुत्रगम्यतां। बहो तसमरे कर्मते बालस्य पार्थिव। युधिष्ठिरस्य
संदेशो न हंतव्यान् पाइति। तेन जीवसिराजं स्त्वं अपरोक्षोपि मेरणे। इति मत्वा तदात्मानं प्रत्यादिष्टं समा
गधः। तथ्यमित्यवगम्येनं प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्। पराजितोस्मि तद्रंतेनाहं योद्धुमिहोसहो। यत्र हृत्यं म
या ते हतं हि हतमेव तु। तमर्जुनः समाश्वास्य पुनरेवेदमब्रवीत्। आगंतव्यं धरां वित्री मश्च मेधे न यस्य
नः। इत्युक्तं स तथेत्का पृजया मास तं हयां फाल्गुनं च युधांश्च विधिवत्सह देवजः। ततो यथेष्टं भागं मत्पु
नरे वसके सरीततः समुद्रतारेण वेगात् पुंड्रा नृसकोशलान्। तत्र तत्र चत्तरीणि म्लेच्छे न्या न्यनेक शतं
विजित्य धनुष्याराज नृजगाम सधनं जयः। आश्वमेधिके मागध पराजयः। वैशंपायनः। मागधेनावितोरा
ज नृपांडवः परवारहा। दक्षिणां दिशमास्थय वारया मास तं हयां ततः सपुनरावृत्य हयः कामवरो बली। आ
ससाद पुरीरम्यां येदीनं मुक्तिकाक्षयां। शरत्तेनात्मनस्तत्र शुश्रुषालात्मजे न सः। प्रातिपर्वणमानेन पूजया च
महाबलः। तत्रावितो ययो राज नृ ततः सत्तुरगोत्तमः। काशीनं गा नृकोशलांश्च किरातानथर्तगणान्। तत्र स
जां यथान्यायं प्रतिगृह्य स पांडवः। पुनरावृत्य कोतेयोदशाणानि गमत्तदा। ततश्चित्रांगदो नाम बलवान्
वसुधाधिपः। तेन युद्धमेतत्तस्य विजयस्यातिशेरेवातं वापि वशमानीय किराटपुत्रषष्ठ्यनः। निषादराजो
विषयमेकलव्यस्य जग्मिवा नृ। एकलव्यसुतश्चैव युद्धेन समवारयत्। तत्रैवै निषादेः स संग्रामलोम

हर्षणां ततस्तमपिको तेयः समरेष पराजितः। डि गायसमरे वीरो यज्ञविद्वार्थमागतं। सतं जित्वा महाराजनेषा
दिपाकशासनिः। अर्वितः प्रययोत्तयोदसिणं सलिलाणं वा तत्रापि द्विद्वैरंध्रे रोद्रे माहिषकेरपि। तथा कोल
किरीटेष्वयुद्धमासीत्किरीटिनः। तुरंगस्य वरो नाथसुराङ्गानति तोययो। मो कर्णमपि वासाद्य प्रभासम
नितोययो। ततो द्वारवतीरम्या वृष्टि वीरान्निरक्षितो। आससाद हयः श्रीमान् ऊरुराजस्य यज्ञियो। तमुन्मथ्य ह
यश्चेष्टया दवानां कुमारकाः। प्रययुस्तांस्तदा राजन् उग्रसेनो न्यवारयत्। ततः पुरादिनिःकम्पदृष्ट्यंधकप
तिस्तदा सहितो वासुदेवेन प्रातुलेन किरीटिनः। तोसमेत्य कुरुश्रेष्ठं विधिवत्प्रीतिपूर्वकं। परयात्तरतश्चेष्टं पूजया
समवस्थितौ। ततस्तान्प्या मनुजातोययो येन हयोगतः। ततः स पश्चिमदेशं समुद्रस्य तदा हयः। क्रमेण व्यव
तस्फीतं ततः पंचनदं ययो। तस्मादपि सकोरव्यगाधारविषयं हयः। विववारयथा कामं को तेयानुगतो ह
यः। तत्र गांधारराजेन युद्धमासीन्महात्मनः। द्यौरंशकुनिपुत्रेण पूर्ववैरात्रुसारिणा। इत्याश्चमेधिकेऽ
थ प्रवारे गांधारविषयं प्राप्तिः। वैशंपायनः। शकुनेस्तु तोथीमान् गांधाराणां महारथः। प्रत्युद्ययोगुज
केशं सैन्येन महता हतः। हस्त्यश्चरथपूर्वेण पताकाधजमात्तिना। अरभ्य माणास्ते यो धानपतेः। त्रा
कुने वयं। अस्य युः सहिताः सर्वे प्रगृहीतशरासनाः। तानुवाच सधर्मात्मा वीरसुरपराजितः। युधिष्ठि
रस्य वचनं न्यते जगद्गुहितिं। वार्यमाणास्तपार्थेन सांत्वपूर्वममर्षिताः। परिवार्य हयं जगमुस्ततश्चुकोध
पांडवः। सुरैर्गांडीवनिमुक्तैर्नातियन्नादिवाहुनिः। ते वध्यमानाः पार्थेन हयमुसृज्य संचमात्रान्यवर्तत
महाराज तत्रारवर्षादितां च त्रै। विताड्यमानस्ते श्वापि गांधारेः पांडववर्षतः। आदिश्यादिश्यते जस्वीशि
रोस्येषां न्ययात यत्र। वध्यमानस्य ते जस्वी गांधारेषु समंततः। सराजा शकुनेः पुत्रः पांडवं प्रत्यवारयत्।

तं युध्यमानं राजानं दत्तधर्मव्यवस्थितं पाथो ब्रवी^त यथा बध्ना राजानो राजा सनात् अलं युद्धेन ते वीर
 न ते स्वद्य पराजयः इत्युक्तस्तदनादृत्य वाक्यमज्ञानमोहितः स राजा समकर्मणि मवाकिरते सायकैः तस्य
 पार्थः शिरस्त्राणमध्ववंदेण पत्रिणा अथाहरदसंभ्रांतो जयज्वरशिरायथा तं दृष्ट्वा विस्मयं जग्मुर्गंधाराः
 सर्व एव ते इच्छता तेन न हतो राजेत्यपि वतं विदुः गंधारराजपुत्रस्तपलायनकृतक्षणः मया तेरेव सहिते स्त्र
 स्तः सुद्रमगेरिव तेषां तु तस्मात्पाथस्तत्रैव परिधाततां विजहारो तमांगानि तल्लैः सन्नतपर्वतिः अष्टि
 तांश्च सुजात्रके वितृणां बुध्य नृशरे हता नृशिते गंडीवनिर्मुक्तैरिषु निःपाथ्यो दिते संभ्रांत नरनागा
 श्वमथ तद्विप्लुतं बलं हतं विध्वस्तस्तयिष्यमावर्तते कुमुमुकुः नात्यदृश्यं तवीरस्य केविदग्नेयकर्मणः
 रिपवः पात्यमाना वेये सह युद्धं नंजयं ततो गंधारराजस्य मंत्रिद्वयपुरःसरं जननीनिययोभातापुरस्त
 त्याथ मुत्तमं सान्यवारयदव्यग्रातं पुत्रं युद्धमर्हं प्रसादयामास वत जिह्ममक्लिष्टकारिणां तां पुरयित्वा
 को ते यः प्रसादमकरोत्तदा शत्रुने श्वापित नयं सांत्वयन्निदमब्रवीत् न मे प्रियं महाबाहो यत्ते बुद्धि
 रियं कृता प्रति योद्धुममित्रघ्नत्वा ते वत्वं हि मे न घा गंधारी मातरं स्मृत्वा हत राष्ट्रकृते नवाते न जीवसि
 राजंस्त्वं निहतास्त्वं नुगास्तवामेवं नृशम्यतां वेरं माते नृद्विरीदशी आगंतव्यं परां वेत्रामश्वमेधेन
 पस्य नः इत्याश्वमेधिके गंधारपराजयः वैशं ॥ इत्युक्त्वा तु ययो पाथो हियं तं कामवारिणं न्यवर्तत ततो
 वाजा येन नागा कयं पुरो निहतं तं तु श्वावचारेण वयुधिष्ठिरः श्वत्वेर्जुनं अशालिनं सवहृष्टमना
 तवत् विजयस्य तु यत्कर्म गंधारविषये तदा श्वान्येषु देशेषु ससुश्रुतां न वन्नपः एतस्मिन्नेव

काले तु द्वादशी माघ पाक्षिकी। इष्टं गृहीत्वा न सत्रं धर्मराजो युधिष्ठिरः। समानाय्य महातेजाः सर्वान् नृत्वा ह
नू महात्मनाः। तामेव न कुलं वेव सह देवं वको रवः। प्रोवाये देवयः काले तदा धर्मस्तदा वरः। आमंत्र्य कद
तो श्रेष्ठो तामेव पराक्रमं। आयाति तामसेना सो सहाश्वेन तवानुजः। यथा मे पुरुषाः प्राकुर्ये धनं जय
सारिणः। उपस्थितश्च कालो यमसितो न तर्तते हयः। माघा च यूपि मासी च मासः शेषो ह को दरा तत्प्रस
यंतु विद्वांसो ब्राह्मणा वेद पारगाः। वाजिमेधार्थं सिद्धार्थं देशं पर्यंतु यज्ञियं। इत्याश्वमेधे के युधिष्ठिर
वाक्यं। वेदं ॥ इत्येकः स तु तच्च के तामो नृपति शासनं। हृष्टः श्रुत्वा न रपते रायां तं सव्यसाविने। ततो ययौ
तामसेनः प्राज्ञैः स्थपतिभिः सह। ब्राह्मणान् प्रतः कृत्वा ऊरुशालान्य यज्ञकर्मसु। तं सलाल वयं श्रीमत्संप्र
तोली सुघटितं। स्थापयामास को रव्यो यज्ञवाटं यथाविधि। ब्राह्मणानां न वेदमूनिना नादेश समेषु प्रा
कारया मासनीमस्तु सविता नान्यनेकशः। तथासं प्रेषया मास ह्येता नृपति शासनात्। तामसेनो महा
राज राज्ञीमक्लिष्ट कर्मणां। ते प्रियार्थं ऊरुपतेराययुर्नृपसत्तमाः। रत्नान्यनेका नादाय स्त्रियोश्चानायु
धानिवा। तेषां निविशतां तेषु रुविरेषु सहस्रशः। नर्दतः सागरस्येव शब्दो दिवमथा स्पृशत्। तेषां चान्या
गतानां च राज्ञां राजीवलोचनः। व्यादिदेशान्न पानानि शय्याश्चातीव मानुषाः। बाहू नाना विविधा
विधा शालीक्षु गोरसेः। नृपेताः पुरुषव्याघ्रव्यादि देशे सधर्मराट्। तथा तस्मिन् महायज्ञे धर्मराजस्य
मृतः समाजगमुर्मुनिगणान् बहवो ब्रह्मवादिनः। ये बहिजाति प्रवरास्तत्रासन् हृथिवीपते। समाजगमुः स
शिष्यास्तान् प्रतिजग्राह को रवः। सर्वोश्चेतानुपादाय यथायावत्सथादिति। स्वयमेव महातेजा दं नंत्यत्का

युधिष्ठिरः। ततः कृत्वा स्थापयतः। शिल्पिनो न्येचयेतदा। कृत्वा यज्ञविधिं राजन्धर्मराजेन्यवेदयत्तत्तच्छ्रुत्वा धर्मराजा
यत्कृतं सर्वमनिरितः। दृष्ट्वा रूपो सवद्राजन्सहस्रात्तत्तिरन्युत। इत्याम्बमेधिकेयज्ञायतननिर्माणं। विरां पावन
तस्मिन् यज्ञे प्रवृत्ते तु वाङ्मनो हेतुवादिनः। हेतुवादानुब्रुवाः। परस्परजयेषिणः। दृष्ट्वा मुस्तं नयतयो यज्ञ
स्य विधिमुत्तमं। देवेन्द्रस्येव विहितं स्तौ मेन ऊलनंदना दृष्ट्वा स्तौरणान्यत्र शात ऊनमयानितो। शयासनविहा
रांश्च बहून्थविस्तृषितान्। घटान् पात्रीः कटाहं श्वकलशान् चर्द्धमानकान् नते किंचिदसौ वर्णमपश्यं
स्तत्र पायिवाः। यूपोश्च शास्त्रविहितान् दारवान् हेमस्तृषितान्। उपसितान् यथा कामं विधिवद्भूरितेज
सः। स्थलजा जलजा ये च पशवः केचन प्रसो। सवनिवसमानो तांस्तान् पश्यंतं वेन पाः। गाश्चैव महिषा
श्चैव तथा दृष्ट्वा स्त्रियोपिव। ओदक्यानि वसत्वानि श्वापदानि वयांसि च। जरायुजान्यं उजानि स्वेजौ दन्य
द्भिदानि च। पर्वतान् पजातानि त्ततानि दृष्ट्वा श्रुत्वा ते। एवं प्रमुदितं सर्वं पशुगोधनधान्यतः। यज्ञवाचं न पा
दृष्ट्वा परं विस्मयमागमत्। अनिशं दीयते न्यास्मिन् तत्र सोऽयं यथा विधां। ब्राह्मणानां विरां ये च ब्रू
मष्टान् मद्भिमतः। पणेशितसहस्रे देवि प्राणां तत्र चूंजुतां। उं उति मेघनि वेषो मुकुं मुं ऊरता द्युता विनना
दा स कृत्सो यदिव सो दिवसेतदा। एवं प्रवृत्ते यज्ञाधर्मराजस्य धामतः। अन्नस्य बहवो राजन् पर्वताश्चोषि
ताश्च। दधिकुल्याश्च दृष्ट्वाः सपिबश्च क्रुदान् जनानां। जवृद्धा पोहि सकलानां नाजन पदायुतः। राजन् न हस्य
तत्स्थे कोराज्ञस्तस्य महाकृतौ। तत्र जाता स हस्त्राणि पुरुषाणां ततस्ततः। गृहीत्वा धनमाजग्मुर्बहुनि पुरुष
र्षभाः। राजानः स्वविणश्चैव सुमहमणि ऊं उलाग पर्यवेष नृदि जाभ्याणां शतशोथ सहस्रशः। विविधा ६२

न्यन्नपानानि पुरुषाये नुयायिनः। तेषां नृपो वत्सोऽन्ना निब्राह्मणे त्पो दउस्मते॥ इत्याम्बमेधिके यज्ञवित्स्ति वेरां पावा
समागतान् वेदविदो राज्ञश्च दृष्टिवा श्वरा नृदृष्ट्या युधिष्ठिरो राजानो मसे नमथा ब्रवीत्। उपयातानर व्याघ्रयश्म
दृष्टिवा श्वराः। एतेषां क्रियतां पूजा पूजा ह हि जने श्वराः। इत्युक्तः स तथा वक्ते नरे देणयरास्त्रिनात्ता मसे नो महते
ज्ञायमान्या सह कोरवा अथाभ्यगच्छ ह्यविदो वृष्टिः स ह्यधर्मज्ञा बलदेवं पुरस्कृत्य सर्वप्राणभरतां वरः। युयुधा
नेन सहितः प्रदक्ष्मन् नगदेन वा निषवेनाथरां बनेन तथैव कृतवर्मणा। तेषामपि परां पूजां वक्ते लीमन्सहानुज
विविधुस्ते श्वे रमानिरनवन्ति नरर्षभाः। युधिष्ठिरसमीपे लुक्थांते मधुस्तदनः। अर्जुनं कथयामास बह
संग्रामकषितं स तं पप्रच्छ को ते यः पुनः पुनररिदं मः। धर्मराट् च तं रंजिष्युः स वाच्यं जगत्पतिः। वासुदे
ववा आगतो हारका वासी समाप्तः पुरुषो नृपः॥ सोऽद्रासीत्यां ड व श्रेष्ठं बहू संग्रामकषितं समीपे वमहाबा
हुः समावृष्टममग्रनुः। कुरुकायाणि को ते य ह यमे धार्थसिद्धये। इत्युक्तः प्रत्युवाचैनं धर्मराजो युधिष्ठिरः।
दिष्ट्या सुकुत्राली जिह्वुः रुपायाति यमाधवाते वयसं हि देशो पांडवानां बलाग्रणीः। तदारुणातमिहृष्य
मित्तवता यडनंदना इत्युक्तो राजरा इलं वृष्ट्या धकपतिस्तदा। प्रोवाचैव यो वाग्मी धर्मात्मानं युधिष्ठिरं
इदमाह महाराज पार्थवक्यं नरस्तदा वाच्यो युधिष्ठिरः। कृष्णकाले वाक्यमिदं ममा आगमिष्यंति राजानः स
र्वतः कोरवान् पुनः। तेषामनेकैः पूजाकाया वि तद्धिनः समा इति मद्यवनाद्राजा विज्ञाप्यामाधवत्वया प
थावात्पयिकं नन्याद्यदद्य हि रणे न वत्स कर्तुं मे हसितद्राजा न्वाश्रय्यनुमन्यतां। राजद्वेषादि नरे ययु
ने माराज नृपुनः प्रजाः। इदमन्यत्र को ते यवचः स पुरुषो ब्रवीत्। धनं जयस्य नृपते तन्मे निगदतः शृणु।

पयास्यति यज्ञं वमणि परपत्तिर्नयः। पुत्रो मम महातेजा दयितो बलवान्नृपमदेक्षार्थं यथा वक्ष्यते पुत्रयेः। स
 हित्तो नुरक्तश्च मम नित्यमिति प्रज्ञो हत्येतद्वचनं श्रुत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः। अतिनन्द्यास्य तदा कथं हृदयं वचनं
 मब्रवीत्। आश्वमेधिके अर्जुनसंदेहाः। युधिष्ठिरः। अतः प्रियमिदं कृष्टयत्नमर्हसि साधितं। तन्मे मतरस्य प्ररवं
 मनो ह्लादयितुं प्रज्ञो बहूनि किल युधानि विजयस्य नराधिपेः। पुनरासन्नहृषीकेश तत्र तत्रेति मे श्रुतं। मन्त्रिभि
 र्त्तं हि सुततं पार्थः सुखविवर्जितं। अतीव विजयो धामानिति मे हृयते मनः। सन्वित्यामि वाष्पयि सदा कंती सुतर
 हः। किंतु तस्य शरीरे स्ति सर्वलक्षणं पूजितं। अतिशूलं लक्षणं कृष्णयेन दुःखान्युपाश्रुते। अतीव सुखं भागी
 समततं उत्तरनन्दनः। मन्वपश्यामि बीजसो निर्द्वं गात्रेषु किंचन। श्रोतव्यं येन येन तत्ते तत्तं व्याख्यातुमर्हसि। इ
 त्युक्तं तदा हृषीकेशो ध्यात्वा सुमहदुत्तरं राजानं सोऽजराज न्यवर्धनो विष्णुरब्रवीत्। नास्त्यस्य नृपते कि
 म्निदं निष्टं गात्रं पण्यपि। कृतं पुरुषसिंहस्य पिण्डिके स्यात्तिकायतः। तान्यांस्यपु रतव्या धनित्यमध्वनियु
 ज्यते। न ह्यन्यमनुपश्यामि येनासौ दुःखभागस्तवेत्। इत्युक्तः सकुरु मे यस्तथा कृष्टे न धामता। प्रोवाव विष्टि
 त्वा हले मेव मेतदिति प्रज्ञो। कृष्टा तु द्वौ पदा कृष्टं तिर्यक्संस्तय मे सता प्रतिजग्राह तस्यास्तं प्रणयं वापि
 केशि ह। सख्युः सखा हृषीकेशः साक्षादिव धनं जयः। तत्र नो मादयस्ते तु कुरवो यादवास्तथा रिमुः श्र या
 त्वा विवित्रा धाधनं जयकथं विज्ञो। ततः कथयता मे वतेषामर्जुने संकथा। उपाया द्यवना नमस्यो विज
 यस्य महात्मनः। सोऽतिगम्य कुरुश्रेष्ठं नमस्कृत्य वबुद्धिमान्। उपाया तं नरव्याघ्रं अर्जुनं प्रत्यवेदयत्।
 तत् श्रुत्वा नृपतिस्तस्य हृषीकेश उलेक्षणः। प्रियारव्या नमि नित्तं वेद दोष ऊधनं तदा ततो द्वितीयेदि १०

वसे महानुशब्दोत्पवर्धता आयाति पुरुषव्याघ्रे पांडवानां धुरंधरो ततो रेणुः समुद्रतो विवसो तस्य वाजिनः
अनितो वर्तमानस्य यथोच्चैः अवसः प्रसो तत्र हर्षकला वानो नराणां शुश्रुवे जूनः दिव्यासि पार्थ केराली
धन्यो राजा युधिष्ठिरः को न्यो हिष्ट धिवां कृत्स्ना विजित्य वस पार्थिवां चारयित्वा ह्यश्रेष्ठं नृपाया त्वद्वत्तेजु
ना येय्यतीता महात्मानो राजानः सागरा ह्यः तेषामपीदृशं कर्म न किं विदुः शुश्रुमः नेतदये करिष्य
ति राजानं धिवाक्षितः यत्वं कुरु कुलश्रेष्ठः करं कृतवानसि इत्येवं वदतां तेषां नृणां प्रति सुरवाशि
रः शृण्वन् विवेश धर्मात्मा फाल्गुनो यज्ञविस्तरं ततो राजा सहा मात्यः कृष्टं श्रयः नंदनः धृतराष्ट्रं पु
रस्कृष्टं त्यक्तं प्रत्युद्ययतुस्तदा सोमिवाद्यत रतः पार्थो धर्मराजस्य धीमतः जीमादं श्वापि संपूज्य पयध्वं ज
तकेशवं तैः समन्यवितेस्तान् सप्रत्यवत यथाविधि विश्रामाथ धर्मात्मा तीरं लब्ध्वेव पारगाः शतस्मिन्नेव का
ले तु सराजा वत्तवाहनः मातृन्यां सहितो धीमान् कुरु नन्या जगाम वै स समेत्य कुरु नृसर्वान् सर्वैस्तेरति नंदि
तः प्रविवेश पितामह्या जं त्या सवन मुत्तमं इत्याश्च मे धिके अजु न प्रत्या गमनां वैशं स प्रविश्य यथान्या
यं पांडवानां निवेशनं पितामही मस्य वंदत् सा म्ना परमवल्लुना ततश्चित्रांगदा देवी कोरव्यस्यात्मजा पियाहया
कृष्टा वसहिते विनयेनासि जग्मतुः सुप्तं वयथान्यायं याश्चान्याः कुरुयोषितः ददौ कुंती सुतस्ताभ्यां रजानि
विविधान्युता द्रौपदी वसुसुप्तं वयाश्चान्याः कुरुयोषितः कृषतुस्तत्र ते देव्यो महाहंशाय नासने संपूजिते स्वयं
जं त्या पार्थस्य प्रियकाप्यया स वराजा महावीर्यः पूजितो वत्तवाहनः धृतराष्ट्रं महीपालं नृपतले यथाविधि
युधिष्ठिरं वराजानं जीमादं श्वापि वीर्यवान् नृपगम्य महातेजा विनयेनास्य वादयत् स तेऽप्रेम्णा परिषक्तः
पूजितश्च यथाविधि धनं तस्मै ददुर्नरिस्तस्य माना महारथाः तथैव समहीपालः कृष्टं वक्रगदाधरं प्रदत्त

मंत्रं बहूषां केशं विनये नोपतस्ति वान्नातस्मै कृच्छ्रोददोराज्ञे राजा हर्मनिस्तु जितं रथं हेमपरिस्कारं दिव्याश्च
 युज्युतमं धर्मराजश्चत्तीमश्च यमजो कालु नस्तथा। यथकु यथकु च वै चैनमर्वातिः समस्तजयन्। ततस्त
 ताये दिवसे सत्यवत्या सुतो मुनिः। युधिष्ठिरं समाभाष्य वागमी वयने मब्रवीत्। अद्य प्रवृत्तिको ते ययजस्व
 मयोहितो मुहूर्तो याज्ञिकः प्राप्तः श्रोदयं ति ययाज्ञिकाः। अहीनो नाम राजेन्द्र कृतस्ते यं विकल्पतां वक्रत्वात्कां च न स्या
 स्यख्यातो ब्रह्मसुवर्णकः। सर्वमेव महाराज दक्षिणास्त्रिगुणी कुरुतस्ति व्रजं तु ते राजन् ब्राह्मणाद्यत्र कारणं। त्रीन
 श्वमेधानुविधिवत्सं प्राप्य ब्रह्मदक्षिणां नृणां ज्ञातिवध्या कृतं पापं प्रहास्य सिनराधिपापवित्रं परमं ह्येतस्याव नानां यथा
 वनां यद् श्वमेधा वत्तथं प्राप्य सेकुत नंदना इत्युक्तः स तु ते जस्वी व्यासेनामित ते जसादी यथा विवेका धर्मस्मा वा ज्ञि
 मेधाप्रायेततः। ततो यज्ञं महातेजा वाजिमेधं महाकृतं। ब्रह्मन् दक्षिणं राजा सर्वकामगुणान्वितं। तत्र वेदविदो रा
 राजंश्चक्रुः कर्माणि याजकाः। परिक्रमंतः शास्त्राद्यनुविधिवत्सथु सिं विहितान्। न तेषां स्व लितं तत्र ना
 सीद पदं तं तथा। कमयुक्तं वयुक्तं वचक्रुस्तत्र द्विजर्षिताः। कृत्वा पवर्गं धर्मज्ञा यथावद्विजसत्तमाः। कृतस्ते
 विविधं राजन् तथैवात्तिषवं द्विजाः। अस्ति ह्ययमहाराज नृसोमं सोमपसतमाः। स्वाधनान्यानुपूर्वेयं णेकुः शा
 स्त्रानुसारिणः। न तत्र कृपणः कश्चिन्नदीरिद्रो बस्तवह। सुधितोऽंरितो वापि प्राकृतो वापि मानवः। नो ज
 नं तो जनाधिप्योदयया मास नित्यदा। तामसे नो महातेजाः सततं राजशासनात्। संस्तरे कुशलाश्चापि सर्वक
 र्माणि याजकाः। दिवसे दिवसे चक्रु र्यथाशास्त्रार्थं यस्तु फलानां षडंगविदत्रासांसदस्यस्तस्य धीमतः। ना ब्रूतो
 ना नुपाध्यायो न ववादा विवक्षणः। ततो यूपो ह्ये प्राप्ते पद्वेत्वा नरतं वर्त्त। रवादि रास्तावतो यथास्तावतः स

ववर्णिनः। देवदारुमयो द्यौव यूयो कुरु पतेः कृतो। श्लेषातकमयं ये कंया जकाः समकारयन्। जोषार्थं यापरान्
यूपान् कौवनान् नृत्तरतर्षन्। सप्तमः कारयामास धर्मराजस्य शासनात्। तेष्वकाशं तराद्रां द्रवसोप्तिरुपशो नितः।
महेन्द्रानुगता देवा यथा सप्तर्षिर्निर्दिष्टाः। इष्टकाः कौवनास्तत्र ययनार्थं कृताः सवराः। शुश्रुते ययनतत्र दक्ष
स्यैव प्रजापतेः। वतुश्चित्यः सत्तवासी दृष्टा दशकरात्मकः। सत्रकपसो निवितः। यद्रूपो गरुडाकृतिः। ततो नियु
क्ताः यत्रावो यथाशास्त्रं मनीषिभिः। तत्तदेवं समुद्दित्र्य पक्षिणः पशवश्च ये। सर्वोस्तान् न्ययुं जं स्ते तत्राग्निवय
कर्मणि। येषु नियतं वासीत्युश्रुतां त्रिशतं तथा। अश्वरत्नोत्तमं राज्ञः कोते यस्य महात्मनः। स यज्ञः शुश्रुते तस्य
साक्षाद्देवर्षिस्तंजलः। गंधर्वगणसंकीर्णः शो नितो प्रारसो गणैः। स किंपुरुषगीतैश्च किं नरेरुपशो नितः। सिद्ध
द विप्रनिवासे च समं ता उपशो नितः। तस्मिन् नृदसि नित्यास्त व्यासशिष्या द्विजोत्तमाः। सर्वशास्त्रप्रणे तारः
ऊशालायज्ञकर्मणि। नारदश्च बभूवुव त्रुं वरुश्च महाकृतिः। विश्वावसुश्चित्रसेनस्तथान्ये गातको विदः।
गंधर्वागीतऊशालान्त्येषु वविशारदाः। रमयंति स्म तां चिन्तां यज्ञकर्मंतरेषु वै। इत्याश्च मेधिके यूपव
यनादिनिरूपणो नामा वैशं। शमयित्वा यश्च न न्यान्। विधिवद्विजसत्तमाः। तुरंगंतं यथान्यायमालनं तदि
जातयैः। ततः संज्ञाय तुरंगं विधिवद्वाजकर्षणाः। उपसंवेशयं राजन् ततस्तोदपदात्मजां। कलातिस्ति
स्तीराजन् यथाविधि मनस्विनां। उद्धृत्य तु वपांतस्य यथाशास्त्रं द्विजर्षिताः। अपयामासुरव्यगाः शास्त्रव
द्भरतर्षिता तं वपाधर्मगंधं तु धर्मराजः स हानुगः। उपाजिघ्रयथान्यायं सर्वपाप्रा पदं तदा। त्रीष्टान्यंगानिया
न्यासं सस्याश्च स्य नराधिप। तान्यनो जुहुवुर्वीराः समस्ताः षोडश त्रिजः। संस्थाप्यैव तस्य राज्ञस्तं कुरुं

रिते जसः व्यासः सशिवो जगवान् वर्धयामास तं नृपां ततो युधिष्ठिरः प्रादान्मदस्ये न्यो यथाविधि कोटीसु
हस्तं निष्काणां व्यासाय तु वसुंधरो प्रतिगृह्यतु तां राजन व्यासः सत्यवतीसुतः । अत्रवीर इरतः श्रद्धां
त्मानं युधिष्ठिरं व्यासः ॥ इति वीरवत्स्वेषा सन्यस्तारजस्तमः । निःकरो दीपतां मद्यं बाधणा हि धनार्थं
नः । युधिष्ठिरस्तु तान् विप्रान् प्रत्यवायमहात्मवान् । त्रा तसिः सहितो धामान् मध्ये राज्ञां महात्मनां । अश्व
मेधे महायज्ञे इति वीरसिणा स्मृता । अर्जुने न जिता ये यं कृत्वि स्यः प्रापिता मया । वनं प्रविश्यो विप्रेन्द्र
वित्तज्जधं महामिमां । यत्तुर्धा इति वीरकृत्वा मातुर्होत्रप्रमाणतः । नाहमाह तु मिथ्या मित्रं स्वमुनिपुं
गवाः । इदं मनो हि मे नित्यं त्रा तृणां च ममानघा । इत्युक्तं वतितास्मिंस्तु द्रोपदी त्रा तरोपि चो एव मे तदि
ति प्राकृतं दत्तं लोमहर्ष्या । ततो तरिक्षा द्वागामा साधु साधिति भारत तथैव द्विजसंघानां शंसतां
वित्ततोऽस्वनः । देवाय नस्तथोक्तं पुनरेव युधिष्ठिरं । अत्रान्मध्ये विप्राणां इदं संसृज्य मुनिगणं
तेषां भवता मद्यं तां प्रति ददाभ्यहं । हिरण्यं दीयता मे न्यो द्विजातिन्यो धरास्तवः । ततो ब्रवीदा सु
देवो धर्मराजं युधिष्ठिरं । यथा ह त्ते गवान् व्यासस्तत्तथा कर्तुं मे हसि । इत्युक्तः सकृत् श्रेष्ठः प्रातः
त्मा त्रा तसिः सह । कोटिकोटिकृतां प्रादा ह सिणां त्रिगुणां कृतो न करिष्यति तस्मात्केकश्चिदन्योनराधि
पः । पत्न्यं तं ऊरुसिंहे न मरुतस्यानुकुर्वता । प्रतिगृह्यतु तद्द्रव्यं कृत्वा देवाय नः प्रभुः । त्रिगुण्यं प्रददा
धामान् वतुर्धव्यं भोज्यं ततो । इति व्यानि कयं दत्वा तद्विरण्यं युधिष्ठिरः । अतः पाप्मा जित स्वर्गो भूमि
दे त्रा तसिः सह । त्रिजस्तमपयं तं सुवर्णं निवयं तदान् भोजयथो साह द्विजातिन्यो यथाविधि ।
यज्ञावाते तु यत्किं विद्विरण्यमस्ति तन्नितां तोरणानि वश्याश्च घटावपायस्तथैव चिकाः । युधिष्ठिरः ॥

त्यनुज्ञातातस्मवंचनयनूद्धिजाः अनंतरं ब्राह्मणेभ्यः सत्रियाज्ञाद्विरेवसु। तथाविदृष्टदसंधाश्रयेवान्ये मेरुजात्यः।
कालेन महता जङ्गस्तसुवर्णतस्ततः। ततस्ते ब्राह्मणाः सर्वमुदिता जग्मुरालयां चोतपिता वसुनातेन धर्मशाम
हात्मना। स्वमंशं भगवान्व्यासः कुंतीपादात्तिवदेनो प्रददौ तस्य महतो हिरण्यस्य महाद्युतिः। अमुं सुरात्प्राति
यंतत्प्राथ्यसा प्रीतमानसा। चकार पुण्यकालेन सुमहांतं श्रुत्वा तदा गत्वा त्ववत्तं राजा विपाश्रान्ना तसि स
ह। सत्ता जमानः शुश्रुते मेहेन्द्रो देवतेरिवापांडवाश्च महोपालेः समेतैः संवृतास्तदा। अशोभंत महाराज यथा
वैश्रवणस्तथा। राज्ञोऽपि तदा प्रादात्तराना निविधानि वा राज्ञ्यः स्वानलं कारान् स्त्रियो रत्नानि कांचनं।
तत्तानस्वमयं यंतं पार्थः पार्थिवमंडले। तिस्रज नृशुश्रुते राजनूयथा वैश्रवणस्तथा। आनाय्यवतदा वीरं राजा
नंबन्तवाहनं। प्रदाय बहुलं वित्तं गृहान् प्रस्थापयत्तदा। इन्द्रात्कीयाश्च योत्रं बालकं पार्थिवं वत्सं स्वरा
ज्येष्ठितनियुक्तं प्रात्यास मत्तिवोचयत्। राज्ञश्चैवापितान् सवान् सैवित्तज्ञान् सुयुजितान्। प्रस्थापयामास
यथा कुरु राजो युधिष्ठिरः। एवं बभूव यज्ञो सोधर्मराजस्येधीमतः। बहून्मथनरत्नौघसुरामेरेयसागरः।
सर्पिषं काक्रादयत्र बहवश्चान्न पर्वताश्च रसालाः कर्दमा ऊल्या बभूवुर्त्तरतर्षता। तक्ष्यवा डवरागा
णां दीयतां सुज्यतामिति। यशूनां वध्यमानानां न वांतस्तत्र दृश्यते। ततो न्मत्तं प्रमुदितं प्रगीतं युवता जनो मृदं
गशंखत्राहंश्च मनोरममत्ततदा। दीयतां सुज्यतां वेतितत्राहो महानत्तत्। नृत्यतां गीयतां वेति दिवारात्रि
मवारितः। तन्महोत्सवं संकारां प्रतिहृष्टजनाज्जलं। कथयंति स्म मनसानां नादेशानि वासिनश्च वणिक् विधनथा
राजिः कामे रत्ने रक्षसेस्तथा। विपाश्रान्तरतश्चैवः कृतार्थः प्राविशत्युरां। इत्याश्वमेधिके पर्वणि यज्ञसमाप्तिः।
जनमेजयः पिता महस्य मेयज्ञे धर्मपुत्रस्य धीमतः। यदाश्रयं मत्तत्किं तद्भवान् व। कुमहति वेवां न श्रयतो

राजशाहलमहदाश्वयमुत्तमं। अश्वमेधेमहायज्ञेनिष्ठेयदत्तद्विज्ञो। तपितेषु द्विजाण्येषु ज्ञातिसंबन्धिबन्धुषु
 दीनांधकृपणेषापितृदात्तरत्तसत्तम। बुध्यमानेमहानादेदिहसुसर्वासु नारता। पतसु पुण्यवर्षेषु धर्मराजस्य मूर्ध
 नि। बिलान्निष्क्रम्य न ऊलोत्तक्य पार्श्वस्तदाभ्य। बज्राशानिसमं नादं समुन्वति विशांपते। सकृदुत्पद्यतं नादं वा
 सयानो मृगद्विजान्। मानुषं च न प्राहृष्टो बिलशयो महान्। सकृप्रस्थे न वो नायं यज्ञस्तत्प्योनराधिपाः।
 उच्छृते च दान्यस्य ऊरुहोत्रनिवासिनः। तस्य तद्वयनं श्रुत्वा न कुलस्य विशांपते। विस्मयं परमं जग्मुः सर्वे ते
 ब्राह्मणर्षिताः। ततः समेत्य न ऊलं पयश्च संतते द्विजाः। ऊतस्त्वसमनुप्राप्तो अस्मि न्यज्ञसमागमे। किं वलं पर
 मंतुभ्यं किं श्रुतं किं परायणं। कथं न वतं विद्यामो यो नायज्ञं विगृहसे। अविलुप्याश्रमं कुरुने विविधैराज्ञिकैः क
 र्त्तं। यथागतं यथान्या न्य कर्त्तव्यं यतथा कर्त्तं। पूजाहः पूजिता आत्र विधिवच्छास्त्रयक्षुणा। मंत्रपूर्वं कर्त्तव्याग्नि
 मनिदं न पमसरं। तुष्टा द्विजर्षिता आत्रदाने बद्धविधेरपि। सत्रियाश्च सुयुधेन आदेरपि पितामहाः पाल
 नेन विवास्तृष्टाः। कामेस्तृष्टा वरस्त्रियः। अनुक्रोशे स्तथा श्रद्धादाने शोषाः। पथकृष्टयकृ। ज्ञातिसंबन्धिनस्त
 र्वाः शोयेन वनपस्यनः। देवाहवितिः पुण्ये श्ररसणेः शरणाधिनेः। यदत्र तथ्यं तद्गृहिसत्यसंघं द्विजातिषु।
 यथाश्रुतं यथाहृष्टं हृष्टो ब्राह्मणकाम्यया श्रद्धेयवाक्यः प्राज्ञस्त्वदिव्यरूपं विनर्षिवि। समागतश्च विप्रः त्व
 तत्त्वतो वक्तुमर्हसि। इति हृष्टो द्विजेस्ते श्रप्रहस्य न ऊलो ब्रवीत्। न ऊलं नैवा न ता मया वाणी प्रोक्ता दर्वेण
 वा द्विजाः। यन्मयोक्तमिदं सर्वं युष्मासि श्वाप्युपश्रुतं। सकृप्रस्थे न वो नायं यज्ञस्तत्प्योनराधिपाः। उच्छृते च द
 न्यस्य ऊरुहोत्रनिवासिनः। यद्यवश्यं मये तदेव कृतव्यं मुनिपुंगवाः। शृणुताव्यग्रमनसः शंसतो मे द्विज
 र्षिताः। अनुत्तरतं वदं वयमयाहुतमुत्तमं। उच्छृते यथाहृष्टे ऊरुहोत्रनिवासिनः। स्वर्गं येन द्विजप्राप्तः सना ७२

कः स सुतस्तुषः। तथा चार्द्धशरीरस्य ममदंकां व नीकृतं। इत्याद्यमेधिके पर्वणि न ऊलो पाख्या नोन कुल॥ हंतवः
 कीर्तयिष्यामि दानस्य फलमुत्तमं। न्यायलब्धस्य स्तुमस्य विप्रदत्तस्य वेद्विज्ञाः। धर्मस्य त्रेऊरुस्य त्रेधर्मज्ञोर्बहुति
 हते। उंच हृत्ति द्विजः कश्चित्कापोतिरत्तवत्पुरा। सत्तार्यः सह पुत्रश्च सस्तुषस्तपसि स्थितः बलवत्पुत्रकृत्तः स
 धर्मात्मानियते द्वियः। षष्ठे काले सदा विप्रो हुक्तेतः सह सुत्रतः। षष्ठे काले कदाचिद्धतस्याहारो न विद्यते।
 पुंस्ते न्यस्मिन् कदाचिद्ध षष्ठे काले द्विजोत्तमाः। कपोतधर्मिणस्तस्य दुर्लभे सति दारुणे। ना विद्यते तदा विप्राः सव
 यस्तं निबोधत। क्षीणो वाधिसमावेष्टो द्रव्यहीनो ब्रवते दा। काले हृष्टे सुखं प्राप्ते नैवा विद्यत भोजनं। सुधाप
 रिगताः सर्वे प्रतिष्ठंत तदा तुते। उंच स्तथा शुक्लं पक्षे मध्ये तपति नास्करः। तृणात्तं सुधा तर्ज्य स विप्रस्त
 पसि स्थितः। उंच संप्राप्तवाने वंसाद्धं परिजने नह। सतथैव सुधा विष्टः स्मृत्वा तोयं यथाविधि। रूपधामास
 तं कालं साद्धं परिजने नवै। अथ षष्ठे गते काले ते यवप्रस्थुमांजयुत्रायव प्रस्थं तुतं सक्तं न कुर्वंत तपस्विनः।
 कृतजप्याद्रिकास्ते तुङ्गत्वाग्निं च यथाविधि। ऊडवं ऊडवं सर्वं व्यजंत तपस्विनः। अथागमा द्विजः क
 श्चिदतिथिर्भोज्यतां तदा। ते तं दृष्ट्वा तिथिं प्राप्तं प्रहृष्टमनसो नवनूते निवाद्य सुखप्रश्नं दृष्ट्वा तमतिथिं
 तथा। विभुद्मनसः शोताः श्रद्धाश्रमसमन्विताः। अनस्तयाजितक्रोधाः साधवो गतमसरः। त्यक्त्वा नाग
 तक्रोधाधर्मज्ञाद्विजसत्तमानसब्रह्मचर्यस्वंगोत्रंतदारव्याय परस्परं। ऊटो प्रवेत्तायामासु धुधार्तमतिथिं
 तदा। इदमर्घ्यं वपाद्यं बह्वर्षमेयं तजो नद्य। शुवयः सक्तवश्च मे नियमो पाजिताः प्रप्तो। प्रतिगृह्णीष्वनद्रं
 ते मया दत्ता द्विजोत्तमा। इत्युक्तः प्रतिगृह्णाथ सक्तनो कुडवं तथा। तद्व्यामासराजेंद्रनवलुष्टिं जगाम सः।
 स उंच हृत्तिसे दृष्ट्वा सुधापरिगतं द्विजं। आहारं चितया मासकथं तुष्टो भवेदिति। तस्य नायात्रिवाडा जन्

नागो मेदायतामिति। गच्छेत्पयथाकामं संतुष्टो द्विजसत्तमः। इति च वंती तां सा धीर्धर्मात्मा स द्विजवर्त्तनः। सुधा
 परितां जात्वा सङ्गं स्तान्नात्प नंतं दे। जानन्नृद्वं सुधा तं विश्रातां म्लानां तपस्विनीं। त्वगस्थिततां वेपंती ततो
 नाया मुवाच तं। अपि कीटपतंगानां मृगानां ये वशो जने। स्त्रियो रक्ष्याः श्रपोष्याः श्रनेवैव वक्तुमर्हसि। न
 रोनुके पितो नाया पुष्टोरस्मि त एव य। धर्मकामार्थकायाणि शुश्रूषा कलसंततिः। दारे वधी न धर्मश्च पितृणा
 मा म नस्तथा। न वस्तिक मता नाया रसणे यो समः पुमान्। आयुशो महदाप्नोति नरकाश्चैव गच्छति। प्रपते
 द्यशस्यो दीप्ता न्नवलोकानवाप्नुयात्। इत्युक्त्वा सा तं प्राह धर्माथो नो समो द्विजः। सङ्गु प्रस्थवतु तां गंगहा
 ले मप्रसीद मे। सत्यं रतिश्च धर्मश्च स्वर्गश्च गुणनिजितः। स्त्रीणां पति समाधीनको सितं यदि ज्ञोत मात्रं पुमा
 नुः पितुर्वा जं देवतं परमं पतिः। ननुः प्रसादात् स्त्रीणां वै रतिः पुत्रफलं तथा। पालनाच्च पतिस्त्वं मे न तां सि
 सरणान्म मा पुत्रप्रदानादरद तस्मात्सङ्गु नृगहाण मो। जरा परिणतो वृद्धः सुधा तौ दुर्बलो वृद्धः। उपवास परि
 श्रांतो यदा त्वमपि कषितः। इत्युक्तः स द्विजः सङ्गु नृप्रगल्भे देव यो ब्रवीत्। द्विजसङ्गु निमानुत्तयः प्रतिग
 ल्भीष्य सत्तमा सतान् प्रगल्भं तु त्वा वनत्यसि मृगमद्विजः। तमुच्छतिरालेस्य ततश्चिता परो न वत्। पुत्रो
 सङ्गु निमानुत्तयत्वं देहि विप्राय सत्तमा इत्येवं सुकृतं मन्येतस्मादेतत्करोम्यहं। तवायं परिपाल्य श्वसव
 यने द्विजोत्तमा साक्षे नां को सितं ह्येतत्पितुर्हृदस्य पोषणं। पुत्राथो निहितोऽपेक्ष्य विवेप्रतिपोषणं। श्रुति
 रण हि विप्रर्षे त्रिषु लोकेषु विश्रता। प्राणधारण मात्रेण कर्कशं कर्तुं तपस्त्वया प्राणे हि परमो धर्मः। स्थितो देह
 पुदेहि ना। पितापि अपि वर्षसहस्रीस्त्वं बाल एव मतो ममा। उत्पाद्ये ह पिता पुत्रं कृतकृत्यो न वत्पुता बाला

नांसुद्धलवती जानाम्येतदहं प्रसो हं धारयिष्यामि त्वं बली भवपुत्रक। जीयेन वयसा पुत्रनमांसुद्धा
धतेपिवादीर्घकाले तपस्तप्तनमे मरणतो सयं। पुत्रं अपत्यमस्मिते तात प्राणा तुत्रोहि वि श्रुतः। आत्मा सुत
स्मृतस्तस्माद्वाद्यात्मानमिहात्मना। पितो वा ॥ रूपेण सह रास्त्वं मेशीले न वदमे नव। परिहितं प्रवदुधा सक्त
नादभिते ततः इत्युक्ता दा यता न सक्त नृप्राता सत्मा द्विजसत्तमः। प्रहसन्निव विप्राय स तस्मै प्रददो त ता
क्कातानपि सक्त न स नैव तुष्टो वस्तवह। उच्छृतिस्त सध्री डो वस्तव द्विजसत्तमः। तं वै वधः छिता सध्री वी
ण प्रियका म्यया। सक्त ना दा य सं ह द्यतं गुतं वाक्य मध्वीत्वा सताना देव संतानं। मम विप्र न विष्यति। सक्त नि
मान ति य वे र हा त्वा त्वं प्रयच्छे। तव प्रसव निर्वृत्या मम लोकाः किला ह्यया। योत्रेण तान वा प्रोति यत्र गत्वा न
शो वति। धर्माद्यो हि यथात्रे ता वृक्षि त्रे ता तथे वव। तथे व पुत्र योत्राणां स्वर्ग त्रे ता किला ह्ययः। पितृ नृणां ता
रयति पुत्र इत्यनु शुभ्र मः। पुत्र पोत्रे न्य नियतः साधु लोका नुपाश्रुते। स्वसुरा वा तात प विरूपां गी विवर्णं वि
निशेव्य वै। कश्चित्तां सुव्र ता वारं सुधा विफल वे तसं। कथं सक्त नृग हा व्या मि त्त्वा धर्मा पि धातकः। कल्या
ण वृत्ते कल्याणि ने वत्वं वक्तु महसि। षष्ठ काल ब्र तवतो शो वशी ल समन्वि ता। कृच्छृ हति निराहारा इत्या
मित्वां कथं त्वं हं बाला सुधा र्त्ता नारी वर द्या त्वं सततं मया। उपवास परिश्रिता त्वं हि वां ध व नं दि नि। सुवे
वावा। गुरो र्म म गुरुस्त्वं वे तथा देव त देव तं। देवादि देव त्ता स्मा त्वं सक्त ना दस्व मे वितो। देह प्राण श्वधर्मश्च
शुश्रूषार्थ मिदं गुरोः। तव निप्र प्रसा दे न लोका नृप्राप्या म्य ता पि ता न्। अवेक्ष्य इति कृत्वा त्वं दृढ नस्ते ति वा हि
जा। चित्या म मे य मिति या सक्त ना दा तु म ही सि। स्वसुरा अने न नित्यं साधित्वं शील वृत्ते न शो न नो या त्वं धर्म गुणो

पितागुरुवृत्तिमवेक्ष्य सोऽतस्मात्सकृन्ग्रहाभ्यामिवधुना हसितं वनां। गणयित्वा विशालासित्वं हि धर्मं सतां वराः
 इत्युक्त्वा तामुपादाय सकृन्प्रादात्तद्विज्ञातये। ततस्तथोक्तं न वदितुं प्रतप्य साधोर्महात्मनः। प्राप्तात्मा स तदा वाक्य
 मिदमाह द्विजर्षभः। वाग्मी तदा द्विजश्चेष्टो धर्मः पुरुषविग्रहः। श्रुद्धेन तव दाने न न्यायोपात्तेन युज्यते। यथा
 शक्तिविमुक्तेन प्रातोस्मि द्विज सत्तमा। अहो दानं ते पर्यति स्वर्गं स्वर्गनिवासिनः। गगनात्पुष्पवर्षं च पश्य त्वं प
 तितं द्विज। सुरर्षिदेवगंधर्वा ये यदेवा पुरः सराः। स्तवंति देवहताश्च स्थिता दानेन विस्मिताः। ब्रह्मर्षयो विम
 नस्था ब्रह्मलोकगताश्च ये। कांक्षन्ते दर्शनं तु न्यदि वंगच्छ द्विजर्षभ। पितृलोकगताः सर्वे तारिताः पितरस्तु
 या। अनागताश्च बहवः सुबहूनि युगानि वा ब्रह्मवर्षेण दानेन यज्ञेन तपसा तथा। अगदरेण धर्मेण तस्मा
 न्नृच्छ दिवं द्विज। श्रद्धया परया यत्त्वं तपश्चरसि सुव्रता तस्माद्देवास्तवानेन प्राप्ता द्विजवरोत्तमा सर्वस्वमेत
 दस्मात्ते दत्तं श्रुद्धेन वै तस्या। कृच्छ्रकाले ततः स्वर्गं जितो यं कर्मसि स्वया। सुधानि नुदति प्रज्ञां धर्म्यां बु
 धिं व्यपोहति। सुधापरिगतज्ञानो धृतिं यजति मानवः। बुभुक्षां जयते यस्तु स स्वर्गं जयति ध्रुवं। यदा दानं रुचिना
 वृत्तिं धर्मो न सादति। अनपेक्ष्य सुतस्मै हं कलत्रं गरु मे ववाधर्ममेव गुरुं ज्ञात्वा तद्वृत्तानं गणिता त्वया। इत्याग
 मो नृणां सत्तमः प्रावृत्तानं ततः स्मरतो कालः परतरस्तस्मात् श्रद्धाया पिततः परा। स्वर्गं द्वारं वस्तुमहि नरे माहा
 न् नदृश्यते। स्वर्गं रिलं लोचनी जं रागमुत्तं डरा सदा। तं तु पर्यति पुरुषा जितक्रोधा जितेन्द्रियाः। ब्राह्मणास्तपसा
 युक्ता यथाशक्ति प्रदायिनः। सहस्रशक्तिश्च शतं शतशक्तिर्दशापि दद्यादप्यथः शक्त्या सर्वं तुल्यफलाः स्म
 ताः। रंति देवो हि नृपतिरपः प्रादादकिंचनः। श्रुद्धेन मनसा विप्रनाकं दृष्टं ततो गतः। न धर्मः प्रायते तात दाने दत्ते ५५

तेर्महाकलेः। न्यायलक्ष्येयथासुदमेः अक्षास्तैः सतुष्यति। गोप्रदानसहस्राणि द्विजेभ्यो दातुं गो नृपः। एकां दत्त्वा
तु पारक्यां नरकं स समासवान्। आत्ममां सप्रदानेन शिविरोशा नरो नृपः। प्राप्य पुण्यं कृता नृलोका नृमोदते हि
विभुव्रतः। वित्तवो न नृणां पुण्यं स्वशक्त्या स्वाजितैः समं। नयज्ञे विविधे विप्रयथान्यायेन संवितैः। क्रोधो
दानफलं हंति क्रोधात्स्वर्गं न गच्छति। न्यायवृत्तिरिति यसादागो न विस्वर्गमश्नुते। नराजस्यैव ब्रह्म निरि
ह्वा विपुलं दक्षिणैः। नवाश्च मेधैर्बहुनिःफलं सममिदं तव। सकृप्रस्थेन हि जितो ब्रह्मलोकं स्वया
नघा। विरजा ब्रह्मनुवनं गच्छ विप्रयथेष्टकं। सर्वेषां बोद्धिज्ञश्चेष्टदिव्यं यानमुपागतां। आरौहत यथा
कामं धर्मोस्मि द्विजपश्यतां। पावितो हित्व यादेहो लोकं कीर्तिश्च वाचते। सत्तार्यः सहपुत्रश्च सस्तुषश्च
दिवं श्रय। इत्युक्त्वा कथो धर्मो यानमारुह्य स द्विजः। सत्तार्यः ससुतश्चापि सस्तुषश्च दिवं ययौ। तस्मि
न्विप्रे गते स्वर्गं ससुते सस्तुषे तदात्ता यो चतुर्थे धर्मज्ञे ततो हं निःसृतो बिलात्। ततस्त सक्तुर्गंधेन
कुं देन सलिलस्य च। दिव्यपुष्पावमदञ्जि साधो दानिलवे श्रुतैः। विप्रस्य तस्य तपसा शिशो मेकां यनी
कृतां तस्य सत्यासि मंधस्य सस्मदानेन येव हि। शरीराद्ये मे विप्राः शात ऊंसमयं कृतां। पश्येत्तं
सुविपुलं तपसा तस्य धीमतः। कथमेतद्विधं मे स्याद न्यत्पाश्च मिदं द्विजाः। तपो वनानियज्ञाश्च हृष्टो मे
मिपुनः पुनः। यज्ञं त्वहमिमं श्रुत्वा धर्मराजस्य धीमतः। आराया परया प्राप्नो न याहं कां यनी कृतः। त
तो मयोक्तं तद्वाक्यं प्रहस्य द्विजसत्तमाः। सकृप्रस्थेन यज्ञोयं समितो नेति सर्वथा। सकृप्रस्थलवेः पृक्तस्तदा
हं कां यनी कृतः। न हि यज्ञो महानेष सहशस्तेर्मतो मया। इत्युक्त्वा न ऊलः सर्वान् यज्ञे द्विजवरा व्रतदा।

जगामादशनिं राजन् विप्रास्तेष्वय युर्गहान्। वैशं० एतस्ते सर्वमार्यातं प्रयापरपुरं जय। यदा श्रयं मत्तस्मिन्। वा
जिमेधेनं महाक्रतो। न विस्मयस्ते न पते यज्ञे कार्यः कथं वनाः ऋषिर्कोटि सहस्राणि तपोनिर्येदिवंगताः। अश्वो हः स
र्वत्ततेषु संतोषः शीलमाज्जवां तपोदमश्च सत्यं वदानं वेति समं मतं। इत्याश्वमेधिके पर्वणि। न ऊलो पारव्याने स
कु प्रसू प्रशंसा। जनमेजय०॥ यज्ञैः सक्रा न्यपतयस्तपः शक्रा महर्षयः। संतिव्यवसिता विप्राः शमोदम इति य
ज्ञे। तस्माद्यज्ञफले स्तुत्यं न किं विदिह विद्यते। इति मेव तर्तते बुद्धिस्तथा ये तदसंशयां यज्ञे रिष्ट्वा हि राजानो
बहवो द्विजसत्तमा इह कार्त्तिर्वरं प्राप्य प्रेत्य स्वर्गमितो गताः। देवराजः सहस्राक्षः क्रतुनिश्चापदक्षिणैः। देवरा
ज्यं परं प्राप्य निरिविस्मं महतो महत्। यदा युधिष्ठिरो राजा श्रीमाद्भुनपुरः सरः। सदृशो देवराजेन समृद्ध्या विक्रमे
पात्वा। अथ कस्मात्स न ऊलो गह्वरामास तं क्रतुं। अश्वमेधं महायज्ञं राज्ञे तं स्तस्य महात्मनः। वैशं० यज्ञस्य विधि
मग्नं वै फलं वै चरतर्षणागदतः ऋणु मे राजन् यथावदिह तारता। पुरा शक्रस्य यज्ञतः सर्वक्रतुर्महर्षयः। अति
सुकर्मव्यग्रेषु वितते यज्ञकर्मणि। हयमाने तथा वज्रो होत्रे बकु गुणान्वितैः। देवेषां हयमानेषु स्थितेषु परमपितु
सुप्रीते स्तेस्तथा विप्रेः स्वागमेः सुस्वरेर्न पात्रने योऽपि गुरुनिर्धयुर्दृष्टे तैस्तथा। आलससमये तस्मिन् गह
तेषु पशुषु च। महर्षयो महाराजसं बभूवुः कृपान्विताः। ततो दीनान् पशून् दृष्ट्वा ऋषयस्ते तपोधनाः। ऊतु
शक्रं समागम्य नायं यज्ञविधिः शुभः। अपविज्ञानमेतत्ते महातंधर्ममिच्छतः न हि यज्ञे पशुगणा विधिदृष्टा पर
तपाधमेपि घातकस्त्वेव समारंभस्तव प्रज्ञो नायं धर्मो कृतानां हि न हि साधर्म्यं व्यतोऽपि नैव यज्ञेन क्रवतं
यदि हेतुसि। विधिदृष्टे न यज्ञे न धर्मस्ते सुमहान् सवेत्स्य यज्ञबीजैः सहस्राक्षत्रिवर्षपरमोदितैः। एष य

ज्ञोमहानूराकवित्यमानोहिधिगम्यतोऽशतक्रतुस्ततश्चाक्यन्यपिनिस्तत्त्वदर्शिनः। उक्तं न प्रतिजग्राहमानमो
हवशानुगः। तेषां विवादः सुमहानूयज्ञेराकृतपस्विनां। जंगमैः स्वावरेऽप्येव यष्ट्यमिति नारताते तु खिन्नातिवा
देन क्रयस्तत्त्वदर्शिनः। ततः संधायुशक्रेण पप्रच्छुर्नवतिवसुं। महाप्राज्ञं कथं युद्धेत्वा गमो न पतेस्मृतः। य
ष्ट्यं पशुनि मेध्ये रथो बोजै रथो बधेः। तत्स्मृत्वा तु वचस्तेषां अविचार्य बलाबलं। यथोपनीतैर्धृष्ट्यमि
ति होवाच पाण्डिवः। यष्ट्यं पशुनि मेध्ये रथो बोजैः फले रपि। एवमुक्त्वा स न पतिः प्रविवेश रसातलं। उक्ते
वं वितथं राजा ये दीनामाश्वरः प्रसुतः। तस्मान्न वा न्येह्ये केन बद्धेनापि संशये। प्रजापतिमपाहाय स्वयं सुव
रते प्रसुतः। तेन दत्तानि दानानि पापेनाशुत बुद्धिना। तानि सर्वमनादृष्ट्य नश्यंति विपुलान्यपि। तस्याध
र्मप्रवृत्तस्य हिंसकस्य उरात्मनः। दानेन कीर्तिर्नवतिन प्रत्येह्युदमतेः। अन्यायोपागतं द्रव्यं अतीतं यो ह्य
पंडितः। धर्मात्तिकांक्षी यजते न धर्मफलमश्नुते। धर्मवैतं सिको मूढः पापात्मा पुरुषाधमः। ददाति दानं वि
प्रेत्यो लोकविश्वासकारणं। पापेन कर्मणा विप्रो धनं लब्ध्वा निरंक्रशः। रागमोहान्वितः सर्वं किलुषांगतिम
श्नुते। अपि संबय बुद्धिर्हिलो जमो हवरांगतः। उद्धेजयति त्तानि पापेनाशुत बुद्धिना। तेन दानानि दत्तानि पा
पेन हत बुद्धिना। तानि तत्त्वमनासाद्य नश्यंति पुलान्यपि। तस्याधर्मप्रवृत्तस्य हिंसकस्य उरात्मनः। एवं लब्ध्वा
धनं मोहात् यजते यो ददाति यः। स ह्यत्वा कर्मणा तेन न सिध्यति उरागमात्। उच्छेदं मूलं फलं शाकमुदयानं तपो
धनाः। दानं वित्तवतो दत्त्वा ततः स्वर्गमितो गताः। एष धर्मो महत्या गोदानं तत्तदया तथा। ब्रह्मचर्यं तथा सत्यं अनु
क्रोशः समाधृतिः। सनातनस्य धर्मस्य मूलमेतसनातनं। श्रूयते हि पुरा सिद्धा विश्वामित्रोऽसि

तश्चेव जनकश्च महापतिः। अथ सेनाधिपतिर्विश्वेणो वसिंधुर्धापश्च पार्थिवः। एते चान्ये च बहवः सिद्धिं परमिकां गताः।
नृपाः सत्ये श्रदाने श्रद्धाया यत्नं यत्नं यो धनाः। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा ये च श्रितास्तपः। दानधर्माश्रिताः सि-
द्धास्तस्वर्गं यांति सारता। इत्याद्यमेधिके पर्वणि न कुलोपाख्याने दानप्रशंसा॥ जनमेजयः॥ धर्मागतेन विसेन न-
गवन्फलमस्ति वेत्त। एतन्मे सर्वमावद्व ऊरालो ह्यसिमापितुं। तथोष्ठं हस्ते र्यद्व तं सक्तु दानफलं महत्। कथं हि
ते महाब्रह्मंतथ्य मेतदसंशया। कथं हि सर्वयज्ञेषु निश्चयः परमो जवेत्। एतदहं सि मे वक्तुं निखिलेन हि जगत्।
वेशं॥ अत्राप्युदाहरंतीममिति हासं पुरातनं। अगस्त्यस्य महायज्ञे पुराहते मरिंदं॥ पुरागस्त्यो महातेजादी-
क्षां द्वादशवार्षिकीं। प्रविवेश महाराज सर्वस्तत हिते रतः। तत्राग्नि कल्पा होतार आसन् सत्रे महात्मनः। मूला-
क्षरा निराहारा अश्म ऊट्टा मरीचिपाः। परिमृष्टि नो वेधसिकाः संप्रक्षालास्तथेव वायतयोत्तिष्ठन् वश्चात्र बत्तुः
पर्यवस्थिताः। सर्वे प्रत्यक्षधर्माणो जितक्रोधा जितेन्द्रियाः। दमे स्थिता अतस्ते सर्वे तमो दत्त विवर्जिताः। वृत्ते शुद्धे स्थि-
तानि त्यं इंद्रिये श्रिया पि वाहिताः। उपासते स्म तं यज्ञं जुजंतस्म महर्षयः। यथाशक्त्या तगवता तदन्नं समुपाजि-
तं। तस्मिन् सत्रे न तत्किंचिद्द्व्यद्यो ग्यं तत्र नात्तवत्। तथा ह्यने के मुनि निर्महांतः कृतवः कृताः। एवं विधेत्तु गस्त्य-
स्य वत्तमाने महाधुरे न ववर्ष सहस्राक्षस्तदा सरत्ते सत्तमो ततः कर्मांतरे राजन् अगस्त्यस्य महात्मनः। कथेयमस्ति
निनिर्दृष्टा मुनीनां तावितात्मनां। अगस्त्यो यजमानो सो ददात्य न विमसरः। नृयवर्षति पज्जन्यः कथमन्नं तं
विष्यति। सत्रं वेदं महद्दिशः कथमन्नं तं विष्यति। नवविष्य अतेजश्च वषा विष्ये तानि द्वादश। एतद्भवतः सं-
वित्य महर्षस्तस्य धामतः। अगस्त्यस्याति तपसः कर्तुं महर्ष्यनुग्रहं। इत्येवमुक्ते ववने ततो गस्त्यः प्रतापवान्॥ ११

प्रोवावेदं च यो वाग्मी प्रणम्य शिरसा मुनीन् । यदि द्वादश वर्षाणि नवर्षिष्यति वा स वः । विंताय हं करिष्यामि विधि-
रेषः सनातनः । यदि द्वादश वर्षाणि नवर्षिष्यति वा स वः । स्यर्द्धयि हं करिष्यामि विधिरेषः सनातनः । यदि द्वाद-
श वर्षाणि नवर्षिष्यति वा स वः । व्यायामे ना हरिष्यामि यज्ञानन्या नतिव्रतान् । बीजयज्ञो ममायं तो ब्रह्मवर्ष समाप्ति-
तः । बीजैः कृतैः करिष्ये श्रुता विद्मो न विष्यति । नेदं वाक्यं ब्रूयात् कुतुम्भे मम सत्रं कथं च न । नवर्षिष्यति देवो वा न
नृवादे वो न विष्यति । अथ वा न्यव्रता मिन्द्रः क्रयान्निर्विह कामतः । स्वयमिन्द्रो न विष्यामि । जीवयिष्यामि च प्रजाः । यो
यदा हारजातश्च स तथैव न विष्यति । विशेषं वैवकर्तास्मि पुनः पुनरतीवह । अद्य ह स्वर्गमिच्छेत्तु यच्चान्य-
द्वस्तु दुर्लभं । त्रिषु लोकेषु यच्चास्ति तदिहा गच्छतां स्वयां । दिव्याश्वाप्सरसां संधाः स गंधर्वाः स किंनराः । विश्वा-
वसुश्च येनान्ये तेऽप्युपाया लुवः सदा । उत्तरेभ्यः क्रूरतपस्तयात्किं विद्वस्तु विद्यते । सर्वं तदिह यज्ञे मे स्वयमेवोप-
तिष्ठतु । स्वर्गः स्वर्गसदश्चैव धर्मश्च स्वयमेव च । एतुक्ते सर्वमेवैतदनुव्रतस्य धामतः । ततस्तो मुनयो दृष्ट्वा मुने-
स्तस्य तपो बलं । विस्मिता वचनं प्राकुरिदं सर्वं महार्थवत् । त्रयं य ऊचुः । प्रीतास्म तव वाक्येन न त्विच्छामस्तपो-
ययं । त्वेरेव यज्ञे स्तुष्टास्म न्यायेनेष्टामहे वयं । यज्ञं दीप्तां तथा होमान् यच्चान्यन्मगया महे । न्यायेनोपाजिता हा-
राः स्वकर्मनिरता वयं । वेदाश्च ब्रह्मवर्षेण न्यायतः प्रार्थयामहे । न्यायेनोत्तरकालं तु गृहेभ्यो निसृता वयां धर्म-
दृष्टेऽप्यविविधे स्तपस्तप्यामहे वयं । सवतः सम्यगेवेषा बुद्धिर्हि सा विवर्जिता । एको यं विधियज्ञेषु ब्रूयात्त्वं स-
ततं प्रप्नोति । प्रीतास्तव न विष्यामो यज्ञे द्विजवरोत्तम विसर्जिताः समाहो व सत्रा दस्माद्भुजे महि तथा कथयता-
मेव देवराजः पुरंदरः । ववर्षसु महातेजा दृष्ट्वा तस्य तपो बलं । असमाहो व यज्ञस्य तस्यामितं पराक्रमं निकाम-

वर्षा पितृभ्यो वक्तव्यं जनमेजया प्रसादयामास तमगस्त्यं त्रिदशैव वरः स्वयमन्तेत्यराजर्षे पुरस्कृत्य बृहस्प
तिं ततो यज्ञसमाप्तौ तान् विसृज्य महामुनीन् अगस्त्यः परमप्रीतान् पूजयित्वा यथाविधि इत्याश्वमेधिकेन
ऊलोपारव्याने अगस्त्योपाख्यानां जनमेजया कोसौ न ऊलः रूपेण शिरसा कांयनेन वै प्राह मानुषवद्वं
एतत्सृष्टो ब्रवाहि मे वैशंपायन एतत्सर्वं नष्टं हं न वा स्मान्निःसृता पितं श्रूयतां न ऊलो यो सो यथा वा क्वा
स्य मानुषी आहं संकल्पया प्रासजमदग्निः पुरा किल होमधेनुस्तमागा द्वे स्वयमेव उदोहता तत्सारींश्चा
पयामास जवेसां डे दृढे श्रुयो तच्च क्रोधस्वरूपेण पितरः पर्यधर्षयन् जिज्ञासुस्तमपि श्रेष्ठं किं क्रियादि
षमेकते इति संवित्य दुर्मेधा धर्षयामास तत्पयः तमाज्ञाय मुनिः कोयं न यास्य विविधे क्वचित्सत्तु क्रोध
स्तमाहेदं प्रांजलिं र्मुक्तिं मानुषि तः जितो स्मीति नृगुश्रेष्ठं परगजो ह्यतिरोषणाः लोके मिथ्यापवादो यं य
त्तयास्मि पराजितः वरो स्थितो हं त्वय्यद्य हमावति महात्मनि विनैमित्तपसः साधो प्रसादं ऊरुमे प्रतो
जमदग्निं साक्षाद् द्रष्टुं मे क्रोधं गच्छत्वं विगतज्वरः न त्वया पकृतं मेद्यं न यमे मस्तं न्युरस्ति वै यान्
समुद्दिश्य संकल्पः पयसोऽस्य कृतो मया पितरस्ते महात्तागा स्तेभ्यो बुध्यस्व गम्यतां इत्युक्त्वा कौजात
संज्ञासस्तत्रैवांतरधा यत्पितृणामन्तिषंगान् न ऊलत्वमुपागतः स तान् प्रसादयामास शापस्यो
तो सवेदिति तेऽप्युक्तः क्षिपन् धर्मं शापश्यां तमवाप्स्यसि इत्युक्त्वा शिष्यान् देवान् धर्मा रण्या
नि वै वह जुगुप्सन् परिधावन् स तं यज्ञं समुपागमत् धर्मपुत्रमथाक्षिप्य सक्तु प्रस्थेन ते न सः पु

कृःशापात्ततः क्रोधो धर्मो ह्यासीद्युधिष्ठिरः एवमेतद्यथावृत्तं तव तस्य महात्मनः प्रयतामेव नस्तत्र
न ऊलो तर्हि तो न वत् ॥ इति श्रीमहानारतेश तस हस्त्रां संहितायां वैयासिक्यां आश्वमेधिके पर्व
णि न ऊलो पारव्यानं संपूर्णं विश्वेश्वराय नमः ॥ ॥ श्रीकालसेरवाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
शिवराम ॥ ७ ॥

वेदेशस्यैव

॥०॥ अश्वमेधपर्वभा नंत ॥०॥

०/१०

X

X